Interpretacija i metodički pristup romanu Jean ili miris smrti Nevenke Nekić

Plavec, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:232325

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU
ODSJEK ZA KROATISTIKU

INTERPRETACIJA I METODIČKI PRISTUP ROMANU *JEAN ILI MIRIS SMRTI* NEVENKE NEKIĆ

DIPLOMSKI RAD

Mateja Plavec

Zagreb, 2019.

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskog jezika i književnosti

INTERPRETACIJA I METODIČKI PRISTUP ROMANU *JEAN ILI MIRIS SMRTI* NEVENKE NEKIĆ

Interpretation and Methodological Approach to the Novel *Jean or the Smell of Death* by Nevenka Nekić

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

dr. sc. Dean Slavić

Studentica:

Mateja Plavec

Zagreb, 2019.

Interpretacija i metodički pristup romanu *Jean ili miris smrti* Nevenke Nekić

SAŽETAK

U radu je analiziran i interpretiran povijesni roman Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti*. Roman govori o posljednjim mjesecima Jean-Michela Nicoliera, mladoga francuskoga dragovoljca koji se na strani Republike Hrvatske borio u Domovinskome ratu. U prvome dijelu rada objašnjen je povijesni kontekst zbivanja usred kojih se našao Jean, glavni lik romana. Riječ je o jeseni 1991. u ratnome Vukovaru. Tekst analizira Jeanova proživljavanja, opreke u romanu, značenje pojedinih motiva i metafora te njihovu simboliku. Pritom se motivi povezuju sa stvarnim događajima u Vukovaru 1991. te s pojedinim opisima drugih djela hrvatskoga ratnoga pisma koja govore o bitci za Vukovar. U radu je istaknuta uloga biblijskoga interteksta te način oslikavanja strašnih proživljavanja čime se naglašava njihova jedinstvenost, ali i univerzalna poruka. Tekst interpretira i način na koji se autorica poistovjetila i povezala s glavnim likom romana koji svojom ljudskošću i žrtvom nadilazi svoj nacionalni identitet i postaje *našim*. U završnom dijelu teksta nalazi se osvrt na predavanja o romanu i anketu održanu u travnju i svibnju 2019. godine u četvrtim razredima dvije zagrebačke gimnazije.

KLJUČNE RIJEČI: Nevenka Nekić, Jean-Michel Nicolier, Domovinski rat, Vukovar, povijesni roman

Interpretation and Methodological Approach to the Novel *Jean or the Smell of Death* by Nevenka Nekić

SUMMARY

The paper analyzes and interprets Nevenka Nekić's historical novel "Jean or the Smell of Death". The novel deals with the final months of Jean-Michel Nicolier, a young French volunteer who fought for Croatia in the Homeland War. The first part of the paper sheds light on the historical context behind the events of the war in which Jean, the protagonist, finds himself. The novel is set in the Fall of 1991 in wartime Vukovar. The paper examines Jean's experiences, dichotomies present in the novel, as well as certain motifs, metaphors and their symbolic meaning. In doing so, those motifs are brought into relation with actual events that transpired in Vukovar in 1991 and descriptions given in other works of Croatian wartime literature depicting the Battle of Vukovar. Particular attention is given to intertextual connections to the Bible, as well as to the methods of depicting atrocities whose uniqueness and universality are emphasized. The paper also interprets the way in which the author related and connected with the novel's protagonist, who, through his humaneness and sacrifice, transcends his national identity and becomes ours. The final part of the paper contains a questionnaire and overview of two classes in which the novel was discussed with fourth-year students in two Zagreb gymnasiums in April and May of 2019.

KEY WORDS: Nevenka Nekić, Jean-Michel Nicolier, Homeland War, Vukovar, historical novel

SADRŽAJ

1. Uvod……1

2. Povijesno surječje ……3

2. 1. Jean u Vukovaru 1991.……3

2. 2. Vukovar u jesen 1991……..4

2. 3. HOS i Jeanov dolazak u Vukovar……...11

2. 4. Nerazumijevanje zla; Europa i mediji……15

2. 5. *Jean ili miris smrti* kao povijesni roman……...18

2. 6. *Jean ili miris smrti* u okviru hrvatskoga ratnoga pisma……..21

3. Glavni lik Jean-Michel Nicolier…...……...23

3. 1. *Jean ili miris smrti* kao roman lika……23

3. 2. Putnik, stranac, ali *naš*……24

3. 3. Branitelji i neprijatelji……27

3. 4. Junak……..31

3. 5. Vesoul i Vukovar……...34

3. 6. Jeanovo nekadašnje „ja“ i promjena……..……..…39

3. 7. Zvukovi u romanu……..42

3. 8. „Čišćenje“ vukovarske bolnice i potraga za izgubljenima……..46

3. 9. Dramatičnost, muka, užas, pamćenje i simbolika……..…….....50

3. 10. Pripovjedačica i njezin lik: zajednička drama……..……55

4. Metodički pristup romanu *Jean ili miris smrti*……..64

5. 1. Predavanje o romanu i reakcije učenika……64

5. 2. Anketa……67

5. Zaključak..……...72

6. Literatura……74

7. Prilozi……...…78

7. 1. Pismena priprema za izvedbu sata iz književnost: Nevenka Nekić, *Jean ili miris smrti*……..78

7. 2. Anketa……..106

INTERPRETACIJA I METODIČKI PRISTUP ROMANU *JEAN ILI MIRIS SMRTI* NEVENKE NEKIĆ

1. Uvod

Nevenka Nekić napisala je povijesni roman *Jean ili miris smrti* (2012.) koji govori o posljednjim mjesecima života Jean-Michela Nicoliera, mladoga francuskoga dragovoljca koji se na hrvatskoj strani borio u Domovinskome ratu. U studenome 1991. godine ubijen je na Ovčari, a tijelo mu nikada nije nađeno. Prvi, veći dio ovoga romana nastoji rekonstruirati događaje oko Jean-Michela za vrijeme njegova boravka u Vukovaru, sve do njegove smrti. Pisan je u trećem licu, a pripovjedačica se već ovdje na nekim mjestima obraća glavnome liku. Posljednja četiri poglavlja pisana su u prvome licu, nalik autobiografiji, te u njima autorica govori o nastanku djela, o poticajima i događajima koji su taj proces pratili, uključujući i dolazak Jean-Michelove majke Lyliane Fournier u Hrvatsku godine 2011.

U prvome dijelu diplomskoga rada, s podnaslovom *Povijesno surječje,* nakon ukratko ispripovijedane osnovne crte zbivanja romana, bit će objašnjen povijesni kontekst zbivanja o kojima se pripovijeda. Djelo će se promotriti kao povijesni roman te u okviru hrvatskoga ratnoga pisma. Riječ je o novohistoričkom pristupu, u kojemu povijest dolazi u prvi plan prigodom interpretacije,[1] a tekstovi se analiziraju „u kontekstu kulture određenoga razdoblja."[2]

U drugome dijelu rada slijedi interpretacija romana *Jean ili miris smrti*. Naglasak će biti na glavnome liku Jeanu te na njegovim proživljavanjima u ratnome Vukovaru. Analizirat će se

[1] Usp. Šporer, David: *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame,* AGM, Zagreb, 2005., str.150.
[2] Šporer, David: *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame,* AGM, Zagreb, 2005., str. 24.

Novohistoričari drže da „književnost možemo shvatiti tek kao dio šireg konteksta." (Beker, Miroslav: *Uvod u komparativnu književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 63.) Stephen Greenblatt, tvorac termina *novi historizam* i jedan od vodećih predstavnika toga pravca (Vidi: Šporer, David: *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame,* AGM, Zagreb, 2005., str. 14-15.), koristio se takvim pristupom u svojem poznatom djelu *Will u vremenu*, u kojemu piše o životu i stvaralaštvu Williama Shakespearea. Shakespeareova djela pritom tumači u svjetlu biografskih i povijesnih činjenica, koje dovodi u usku vezu sa značenjem tekstova, u kojima je, prema Greenblattu, prisutno Shakespeareovo *stvarno, življeno iskustvo*. (Greenblatt, Stephen: *Will u vremenu: kako je Shakespeare postao Shakespeare*, Fraktura, Zaprešić, 2010., str. 11.) Jedan od primjera je način na koji Greenblatt objašnjava misli kraljevića Hamleta o imovinskome pravu, povezujući ih sa Shakespeareovim životnim okolnostima: „No mogli bismo se upitati gdje je kraljević Hamlet stekao sve to stručno znanje o imovinskom pravu koje prezire – o obveznicama, mjenicama, duplim osiguranjima i tome slično? Od nekoga tko se živo zanimao za kupovinu zemlje: od samoga dramatičara. Je li to licemjerje? Nije. Shakespeare je mogao zamisliti kako bi to bilo biti melankolični kraljević i dočarati sebi njegov sumorni smijeh spram ispraznosti ljudskih težnji, no on sam nije si mogao priuštiti da bude ravnodušan prema svakodnevnoj poduzetnosti zarađivanja za život." (Greenblatt, Stephen: *Will u vremenu: kako je Shakespeare postao Shakespeare*, Fraktura, Zaprešić, 2010., str. 377-378.)

opreke Vukovara i Vesoula, sadašnjosti i prošlosti, branitelja i agresora u romanu, te povezanost Jeana i Vukovara. Istaknut će se značenje motiva zvuka i mirisa te biblijskih analogija u ostvarenju ratne domoljubne tematike i prikazu ratnih događaja. Vidjet će se način na koji se autorica povezala i poistovjetila sa Jeanom te kako je pisanjem proživjela njihovu *zajedničku dramu*.

Nakon interpretacije slijedi osvrt na predavanja o romanu *Jean ili miris smrti* održana u III. gimnaziji i u Ženskoj općoj gimnaziji Družbe sestara milosrdnica u Zagrebu. Roman je protumačen fragmentarno, na temelju odabranih ulomaka. Pružen je prijedlog mogućega metodičkoga pristupa romanu, a na kraju će biti analiza učeničkih odgovora na anketu održanu u završnome dijelu sata.

2. Povijesno surječje

2. 1. Jean u Vukovaru 1991.

Smrt je bila tu negdje, ni dva koraka udaljena, toliko smrti posvuda, a od svih njenih lica najbolnije je dječje. (7)[3] Ova rečenica najbolje opisuje atmosferu u kojoj počinje radnja romana *Jean ili miris smrti*: u središtu ratnih zbivanja u Vukovaru, u rujnu 1991. Obrambena crta već je duboko pomaknuta prema središtu grada i Dunavu. Jean je naslonjen na zid srušene kuće, nečijega *ranjenoga doma* (7), kako bi predahnuo nakon juriša. Kraj njega leži njegov prijatelj i suborac Ivan, smrtno ranjen. Od ove točke roman će pratiti Jeanovu sudbinu iduća tri mjeseca, usredotočujući se ponajprije na zbivanja unutar samoga Jeana: na njegova proživljavanja i sjećanja, na njegovo unutarnje stanje i promjene koje dolaze kao posljedica proživljenih strahota. Jean se sve vrijeme nada da će preživjeti, no ipak sluti zlo. On osjeća *da se vjerojatno ne će nikada rastati s ovim gradom* (13). Sve kad bi i preživio, *zna da više nikada neće biti isti* (28).

Neprijatelj je neizmjerno nadmoćan, a obrambena linija sve se više pomiče. Jean 6. listopada upućuje svoj posljednji telefonski poziv majci. Bile su to zadnje riječi koje su izmijenili: *Preklinjao me da izvijestim humanitarne službe govoreći mi da je situacija u Vukovaru postala stravična.* (44)

Rasprsnuta granata 9. studenog ranjava Jeana u nogu. *Ostaje pouzdano da je pokošen u lijevo koljeno. Oni koji ga znaju, kažu da je to bilo drugo ranjavanje. Odvezli su ga u bolnicu.* (60) U podrumu vukovarske bolnice provest će zadnje dane svoga života. Nekoliko sati prije pada grada, 18. studenog 1991., u bolnicu će ući mlada francuska novinarka, njegova sunarodnjakinja, koja će s njime održati posljednji intervju, sačuvan na snimci na koju autorica često upućuje, nastojeći što vjerodostojnije ocrtati Jeanov lik:

> Davao je izjavu u bolnici nekoj francuskoj novinarki i govorio da je došao pomoći hrvatskom narodu, da je ovo klaonica i da su on i njegovi suborci branitelji izgubili. Ponovio je tri puta da je tu klaonica i da su izgubili. Pri tome se smješkao nemoćno i plahovito kao da sluti što ga čeka. Oko njega je bio vrtlog straha i kaosa u kojem su nestajali ljudi (…).
> Odgovarao je naoko smireno, mršav i krhak, odjeven u izblijedjeli plavi bolnički haljetak. Kraj njega su bile naslonjene dvije štake. Nije se tužio, nije odavao strah ili očaj, samo svijest da je rat izgubila njegova strana. (140)

[3] Nekić, Nevenka: *Jean ili miris smrti,* Vlastita naklada, Zagreb, 2015.

Poznato je se da je Jean-Michel posljednji put viđen 20. studenoga godine 1991., kada je s ostalima s popisa odveden na Ovčaru, gdje je pretučen i ubijen. U romanu su opisana njegova proživljavanja u posljednjim trenucima sve do smrti.

Slika 1. *Jean-Michel Nicoler (Vesoul, Francuska, 1. srpnja 1966. – Ovčara, noć s 20. na 21. studenoga 1991.) u podrumu vukovarske bolnice 18. studenog 1991., preuzeto s Interneta.*

2. 2. Vukovar u jesen 1991.

„Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku počela je 17. kolovoza 1990. na širem kninskom području podizanjem barikada na prometnicama i proglašavanjem ratnog stanja. (…) Tadašnji su mediji početak okupacije Hrvatske nazvali *balvan revolucijom*.“[4]

> U narednom razdoblju, do kraja lipnja 1991., nastavila se tzv. *puzajuća* srbijanska agresija na Hrvatsku i sastojala se od dva osnovna povezana oblika. Jedan je obuhvaćao sigurnosnu destabilizaciju te potom oružane napade na pojedina područja Hrvatske s proglašavanjem njihovog pripajanja nelegalnoj Krajini. Taj scenarij događao se ujesen 1990. na Banovini; početkom ožujka 1991. na širem području Pakraca; krajem ožujka u okolici Plitvičkih jezera; početkom svibnja 1991. u Borovom Selu kod Vukovara.
> Drugi oblik agresije bili su politički pritisci i prijetnje te promidžbene akcije i operacije, koje su imale svrhu pred međunarodnim čimbenicima i jugoslavenskom javnošću opravdavati velikosrbijansku oružanu agresiju i okupaciju.[5]

[4] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 14.
[5] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 14-15.

Puzajuća agresija prerasla je u totalni rat nakon što su Hrvatska i Slovenija 25. lipnja 1991. godine donijele odluke o državnoj samostalnosti.[6] U *Apelu za međunarodno priznanje Hrvatske* Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (29. rujna 1991.) Dubravka Oraić Tolić objašnjava:

> Već sutradan nakon proglašenja neovisnosti, 26. lipnja 1991, postavljena je prva ratna barikada u selo Bijelo Brdo u istočnoj Slavoniji. Hrvatska se našla u neobjavljenom ratu. Pod krinkom zaštite srpske manjine u Hrvatskoj Republika Srbija i federalna vojska započele su cinični osvajački pohod s anakronističnom parolom SVI SRBI U JEDNOJ DRŽAVI. U ime 12% srpskoga pučanstva u Hrvatskoj Srbija i srbizirana federalna armija vode imperijalni rat za osvajanje 50% hrvatskoga teritorija.[7]

Oraić Tolić nabraja i osnovna obilježja toga rata: 1. brutalno uništavanje civilnoga stanovništva, 2. uništavanje prirodnih dobara, 3. uništavanje kulturnih spomenika kao znakova identiteta hrvatskoga naroda i kulturnoga pamćenja na ovim prostorima, 4. uništavanje bolnica i napadi na bolničko osoblje, 5. novinari koji, „kao svjedoci istine o ovom ratu u kojem se ne poštuju nikakve konvencije", predstavljaju posebnu metu.[8] Za sve nabrojeno, u apelu se navode i konkretni primjeri iz Hrvatske, a jednako bi ih tako bilo moguće izdvojiti iz romana Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti* u kojemu se sve jasno vidi već samo na primjeru razaranja grada Vukovara.

> U lipnju je grad prošao kroz zadnji interval mira. Od srpnja do kraja kolovoza, odnosno do početka rujna 1991. Vukovar je kao i Osijek i Vinkovci bio, kako su to lucidno primijetili novinari *Glasa Slavonije*, u pat-poziciji. Kombiniranim djelovanjem JNA i pobunjenih srpskih skupina, Vukovar (više) i Osijek (manje) pretvoreni su u svojevrsnu grad-državu, nešto što ih je podsjećalo na daleki polis antičke Grčke.[9]

Djecu iz Vukovara u kolovozu su uspjeli izvesti iz grada novoizgrađenom cestom preko Bogdanovaca koja je tada bila jedini put kojim se moglo ući i izaći iz Vukovara, kako svjedoči nekadašnja nastavnica u Osnovnoj školi Ivana Gorana Kovačića u Borovu Naselju i novinarka Hrvatskoga radio Vukovara Alenka Mirković u svome romanu *91,6 MHz – Glasom protiv topova*.[10] Djeca su odvezena u odmaralište *Puntiželu,* „dječji rekreacijski centar malo izvan Pule, smješten u borovoj šumici uz samu morsku obalu."[11] Međutim, 21. kolovoza ipak su vraćena s mora u Vukovar. Alenka Mirković piše o njihovoj posljednjoj noći u Puli i nadi da

[6] Usp. Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 16.
[7] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 298.
[8] Vidi: Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 298-299.
[9] Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., str. 274.
[10] Vidi: Mirković, Alenka: *91,6 MHz – Glasom protiv topova*, Algoritam, Zagreb, 1997., str. 109.
[11] Mirković, Alenka: *91,6 MHz – Glasom protiv topova*, Algoritam, Zagreb, 1997., str. 110.

će se situacija u Vukovaru smiriti: „Dijelili smo radost druženja i radost da smo jedni druge upoznali, ali i tugu zbog rastanka i neizvjesnosti koja nas je čekala. Svi smo se nadali kako će se prilike u Slavoniji ipak nekako srediti i da ćemo u *Puntiželu* ubuduće dolaziti samo kao turisti.“[12]

Vukovarska braniteljica Vijoleta Antolić, koja se u rujnu 1991. godine dragovoljno uključila u obranu Vukovara,[13] svjedoči:

> Tijekom ljeta 1991. u Vukovaru i okolici postajalo je sve dramatičnije. Vukovarska djeca su upućena na more, na ljetovanje kako se tada govorilo. Mislila sam, kao i drugi Vukovarci, da će djeca ostati na tom tada daleko sigurnijem području. No, na naše iznenađenje djeca su u drugoj polovici kolovoza vraćena u Vukovar. Nakon nekoliko dana, 24. kolovoza, započela je srbijanska opsada Vukovara.[14]

Slika 2. *Razrušen Vukovar 1991., preuzeto s Interneta.*[15]

[12] Mirković, Alenka: *91,6 MHz – Glasom protiv topova*, Algoritam, Zagreb, 1997., str. 113.
[13] Vidi: Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 25.
[14] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 26.
[15] „Prema popisu stanovništva iz 1991., općina Vukovar imala je 84.189 stanovnika: 36.910 Hrvata (43, 8 %), 31.445 Srba (37, 4 %), 1375 Mađara (1, 6 %), 6124 (7, 3 %) onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni i 8335 (9, 9 %) ostalih ili neopredijeljenih. Grad Vukovar imao je 1991. ukupno 44.369 stanovnika: 21.065 Hrvata (47, 2 %), 14.425 Srba (32, 3 %), 919 Rusina (2, 1 %), 694 Mađara (1, 5 %), 147 Slovaka (0, 3 %), 94 Nijemca (0, 2 %), 4355 onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni (9, 8 %) te 2940 (6, 6 %) ostalih ili neopredijeljenih.“ (*Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 39.)

Bitka za Vukovar počela je 24. kolovoza 1991., a trajala je do 18. studenoga godine 1991. S gotovo puna tri mjeseca otpora predstavlja najdugotrajniju bitku u povijesti Hrvatskoga domovinskoga rata. Među velikim brojem stradalih civila, poznato je da je „tijekom vukovarske ratne traume ubijeno osamdeset i šestero djece, od čega je pedeset i četvero djece bilo mlađe od deset godina. Najmlađa žrtva imala je tek šest mjeseci.“[16]

Damir Plavšić, jedan od preživjelih branitelja grada Vukovara, napisao je pjesmu *Kraljica slavonske ravnice* posvećenu djeci stradaloj u Vukovaru u Domovinskome ratu. Pjesma govori o ubijenoj vukovarskoj djevojčici te završava žalosnim stihovima:

> JOŠ JEDNO mrtvo dijete leži u krvi…
> U zgrčenoj ruci ostala je najdraža lutka,
> pored nje leži njen mrtav pas.[17]

Ne čudi stoga što Nevenka Nekić u svome romanu odmah na početku ističe kako je od svih lica smrti najbolnije *dječje* (7). Autorica dojmljivo opisuje i reakciju djece poslije izlaska iz podruma na sunce nakon okupacije grada: *Ledeni sunčani dan. Na dvorištu je bilo puno djece, ali za čudo nitko nije plakao. Nitko. To je bilo strašnije nego da se čuo vapaj. Djeca šute izbezumljena. Neka nisu vidjela sunce sto dana.* (86)

Slika 3. *Djeca u Vukovaru 1991., preuzeto s Interneta, autor fotografije Mario Filipi.*

[16] Plavšić, Damir: *Ne plači, moj dobri anđele: Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 23.
[17] Plavšić, Damir: *Ne plači, moj dobri anđele: Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 23.

Zagrebačka književnica Sunčana Škrinjarić u studenome godine 1991. napisala je: „Dijete kad spozna SMRT prestaje biti djetetom. Zato u ratu ima puno ostarjele djece.“[18]

O strašnim uvjetima u podrumima za vrijeme opsade Vukovara svjedoči i anoniman apel poslan elektroničkom poštom iz Vukovara 27. listopada 1991.:

> **DAJTE ŠANSU VUKOVARU!**
> **2000 djece pod zemljom**
> Smrt je postala najvažniji dio života u ovom porušenom gradu. Ona nas prati na svakom koraku, prožima naše misli i razgovore. Odvojeni od supruga, majki, sestara i braće u stalnom iščekivanju da budemo neposredni svjedoci užasne smrti svojih prijatelja, bez osnovnih civilizacijskih tekovina, svedeni na nivo stoke za klanje, topovskog mesa, živimo u vlažnim podrumima, bez struje, tekuće vode, kalodonta, sapuna, pelena za novorođene.
> U ovoj stvarnosti koja nas okružuje nema laži. Postoji samo jedna istina, istina o životu. Život je u Vukovaru danas borba za kućni prag, za zgarište naših nada, za grad koji u jutarnjoj izmaglici sada liči na kulise holivudskih filmova strave i užasa.
> Ne tražimo ni od koga nikakvu milostinju, tražimo samo život dostojan čovjeka. Tražimo šansu za našu djecu, šansu da ovi mladići imaju svoju djecu.
> (…)
> Ova je poruka upućena svima onima koji vole život. Svima kojima je do svijesti dopro zvonak smijeh djeteta. Svima kojima je stalo…
> ZAUSTAVITE RAT U HRVATSKOJ, DAJTE ŠANSU VUKOVARU![19]

Jean-Michel Nicolier također je, dok je to još bilo moguće, izvještavao o žestini borbe. U ulomku novinskoga članka donesenoga u romanu svjedoči: *Mjesto u kojem se nalazim praktički je razoreno. Federalne trupe pucaju na sve što se miče. Palo je stotine granata*. (…) *Vidio sam puno ranjene djece.* (39)

Borbe za Vukovar „eskalirale su krajem kolovoza kada se dan počeo skraćivati. U završnici borbi dani su bili osjetno kraći, kasno je svitalo, a rano se mračilo što je utjecalo i na dnevno vrijeme borbi.“[20] Uvjeti su bili sve teži, a Vukovar je od početka listopada odsječen od ostatka Hrvatske te ostaje bez pomoći.[21] Pregled osnovnih zbivanja u Hrvatskoj u studenome 1991. daje Dubravka Oraić Tolić:

> Sve žešći napadi na Vukovar i Osijek. EZ uvodi ekonomske sankcije protiv Jugoslavije. I Hrvatska i Srbija traže dolazak mirovnih snaga UN. UNICEF i svjetski uglednici dolaze u Dubrovnik kako bi spriječili razaranje grada. 15. studenoga u Zagrebu postignut dogovor o dvanaestom prekidu vatre, ali već 19. studenoga JA i četnici ulaze u Vukovar. Svijet obilaze stravične slike razaranja i smrti. Neslužbena bilanca; oko 2800 poginulih, uglavnom civila.

[18] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 434.
[19] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 393.
[20] Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., str. 13.
[21] Vidi: Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., str. 330.

> Osijek živi u strahu od vukovarske sudbine. 23. studenoga u Ženevi potpisan sporazum o apsolutnom prekidu vatre. Intenziviraju se pregovori o dolasku plavih kaciga. Njemačka najavljuje da će priznati Hrvatsku do Božića. Broj izbjeglica i prognanika popeo se na 500 000. Poginula još dva novinara: neovisni novinar Bodislav Marjanović i Jusuf Čahajić, dopisnik Večernjih novosti. Nakon što je JA okupirala Vukovar, iz konvoja ranjenika oteti su novinar Hrvatskoga radija Siniša Glavašević i radijski tehničar Branimir Polovina – od onda im se zatire svaki trag.[22]

U studenome u Vukovaru situacija postaje stravična do krajnjih granica. Vukovarski novinar i urednik na Hrvatskom radio Vukovaru Josip Esterajher 11. studenoga javlja:

> Vukovar je nepokoren i u 80. danu opsade, i nakon pola godine rata na ovom području, ali prostor koji kontroliraju hrvatske vlasti nikada nije bio manji. Grad je razbijen na tri dijela te je pitanje ima li hrvatska vojska još snage da povrati ranije pozicije.
> (…)
> Valja očekivati borbu za svaku kuću, dok bude vukovarskih branitelja. A sudbina civilnog stanovništva koje ostane u podrumima i skloništima iza linije fronte više je nego stravična. I tko će nakon pada Vukovara biti u stanju istražiti sudbinu „nestalih" osoba Vukovara.[23]

Ovi podaci važni su da bi se razumjele okolnosti u kojima čitatelj zatječe Jeana u romanu *Jean ili miris smrti* i da bi se mogla shvatiti težina događaja kroz koje prolazi. On će postati jedan s popisa nestalih osoba Vukovara.

Josip Esterajher preživio je Vukovar, uspio se probiti iz grada uoči pada te stići do Vinkovaca, zajedno s Alenkom Mirković, čime ona završava svoj roman. Njihov suradnik Siniša Glavašević pogubljen je dva dana nakon pada Vukovara na Ovčari.[24]

---

[22] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 423.

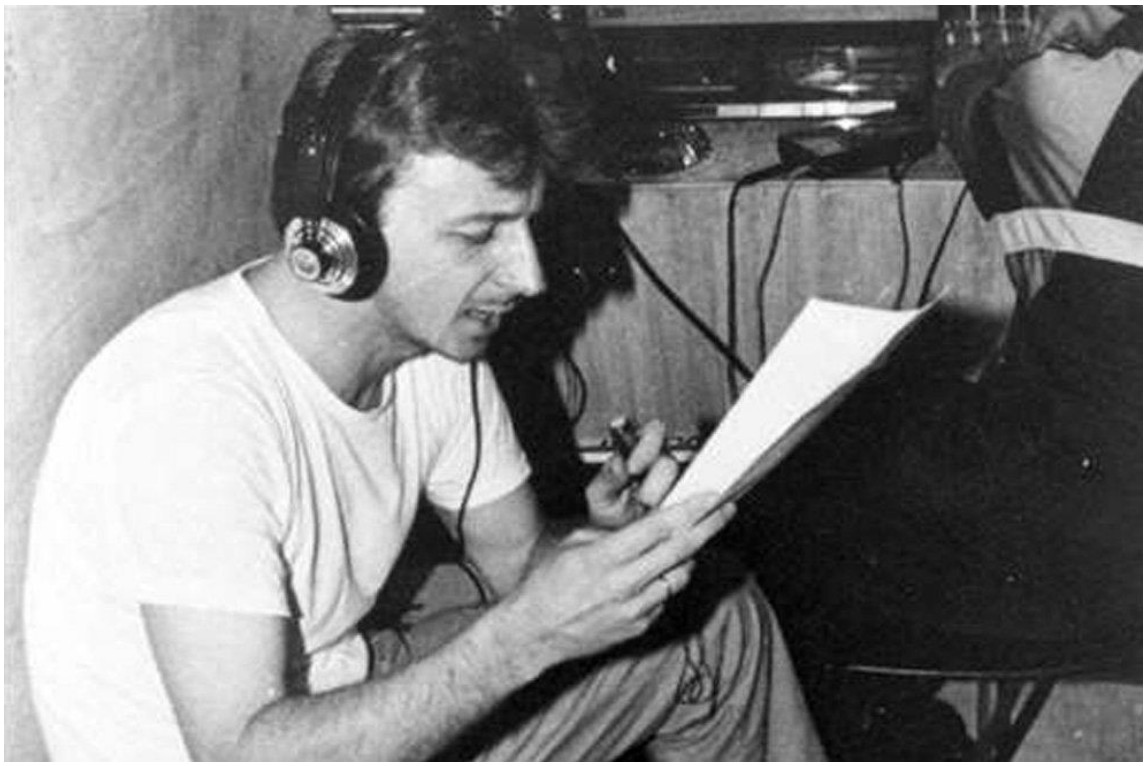
[23] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 423-424.

[24] „Zločin na Ovčari samo je jedan u nizu masovnih zločina koje je srpski agresor počinio u napadu na Vukovar. Tijekom vremena, Ovčara je postala simbol sjećanja na sva stratišta i grobnice koje su JNA i srpske paravojne postrojbe ostavile za sobom na širem vukovarskom području: Antin, Berak, Bogdanovci, Borovo Selo, Bršadin, Ćelije, Čakovci, Dalj, Daljski Atar – Globovac, Ilok, Lovas, Marinci, Mikluševci, Mohovo, Negoslavci, Novi Jankovci, Petrovci, Slakovci, Stari Jankovci, Svinjarevci, Sotin, Tordinci, Tovarnik, Vukovar – Novo groblje, Nova ulica, skladište Veleprometa i brojna druga mjesta masovnih ili pojedinačnih srpskih zločina." (*Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 75.)

„Žrtve iz Vukovara pronađene su u 14 do sada ekshumiranih masovnih grobnica otkrivenih na području Hrvatskoga Podunavlja, te 150 pojedinačnih grobnica. Većina ovih grobnica nastala je nakon okupacije Vukovara, u vrijeme kada je nastala i masovna grobnica na Ovčari, što potvrđuje da se radilo o sustavnom i masovnom napadu na hrvatsko i nesrpsko stanovništvo Vukovara, Podunavlja i Republike Hrvatske u cjelini." (*Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*,ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 134.)

Sinišin se glas u romanu Nevenke Nekić spominje više puta: *Svaki dan borci slušaju glas Siniše Glavaševića. Pokušavaju nešto prevesti Frenkiju. To je vapijući glas čovjeka čiju glavu traže odavno.* (56)[25]

> Djelatnici radija, koji su svoj posao savjesno radili sve do okupacije grada (Siniša Glavašević, Zvezdana i Branimir Polovina, Alenka Mirković, Vesna Vuković, Josip Esterajher, Zdravko Šeremet), bili su snažna moralna podrška braniteljima. Njihova iscrpna i dramatična, ali topla i ohrabrujuća javljanja iz Vukovara s nestrpljenjem i zebnjom čekala su se u svim hrvatskim domovima. Zbog toga su nakon okupacije Vukovara novinara Hrvatskog radija Sinišu Glavaševića i tehničara Branimira Polovinu, pripadnici JNA i srpskih paravojnih postrojbi ubili na Ovčari.[26]

Slika 4. *Siniša Glavašević u Vukovaru 1991., preuzeto s Interneta.*

[25] U *Vukovarski elegijama* Nevenka Nekić vrlo dojmljivo razrađuje motiv ohrabrujućega glasa Siniše Glavaševića: „Stari stanovnici vjeruju u glasove. Osluškuju i nadaju se da će ponovno čuti jedan mladi topli glas, koji je pretvarao slova i riječi iz starih inkunabula u hrabrost i zov za obranu. (…) A taj mladi glas što se javljao iz kutija po stanovima i podrumima, Sinišin glas, hrabrio je preživjele i ukazivao na iscerena zemljana lica što su navirala iz crne noći na crnim lađama. Pipao je glas po srcima i nudio nadu, nastanjivao smrtno tihe vrtove u trenucima predaha, širio se kroz spaljene ružičnjake i vezao goblene starih majki. I još kažu da je taj mladić pisao stihove, jer ga je obuzela tužna panonska jesen slijedeći srce koje je pripadalo toj beskrajnoj ravnici žutih suncokreta. (…) Mladić je znao za pakao grada, a pronalazio je u njemu ono što nije bilo pakao i tražeći uz hladne i vlažne zidove te jeseni u gradu koji umire, sanjao život. Njegova je riječ bila potraga za slikom smisla u velikom leksikonu strahovlade mračnih žreca.“ (Nekić, Nevenka: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 67-68.)

[26] *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 49.

2. 3. HOS i Jeanov dolazak u Vukovar

Miroslav Međimorec u svojoj knjizi *Piše Sunja Vukovaru*, govoreći o odlasku svoga brata na Mitnicu, vukovarsko naselje uz Dunav, Vukovar naziva gradom „koji je krajem rujna 91. bio najopasnije mjesto na svijetu.“[27] To je i vrijeme Jeanova dolaska u grad.

Slika 5. *Razrušena ulica u Vukovaru 1991., preuzeto s Interneta.*

Jean-Michel Nicolier dolazi u Vukovar s prvom skupinom hosovaca (pripadnika HOS-a, Hrvatskih obrambenih snaga), koja je u grad stigla 27. rujna 1991. godine. O tome u svojoj knjizi detaljno piše hrvatski branitelj i Jean-Michelov suborac Damir Markuš – Kutina.[28] „Postrojba je kao prvi zadatak dobila Sajmište. Bio je to, u tom trenutku, definitivno najteži dio bojišnice.“[29] Vijoleta Antolić objašnjava: „Sajmište je bio najgušće naseljen i najizmješaniji dio Vukovara, te su se tu vodili najteži bojevi. Svakodnevno smo se, bez predaha i odmora, morali boriti doslovno za svaku kuću.“[30] Vukovarska braniteljica svjedoči i o teškim uvjetima zbog pomoći izvana koja nije stizala:

> Dok smo očekivali pomoć branili smo se u strašnim uvjetima. Nedostajalo nam je oružja, streljiva i vojnika. Nedostajalo nam je hrane, vode i sanitetskog materijala. Naši ranjenici su često operirani bez anestetika. Tri mjeseca smo svakodnevno slušali: *Izdržite još malo, stižu hrvatski vojnici i oružje. Stižu hrana i lijekovi.*[31]

[27] Međimorec, Miroslav: *Piše Sunja Vukovaru: Istinite priče iz Domovinskog rata*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 147.
[28] Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015.
[29] Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 17.
[30] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 29.
[31] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 31.

Damir Markuš govori o listopadu i studenome kao najkrvavijim mjesecima:[32]

> Nemoguće je opisati tu vukovarsku jesen 1991. godine, nemoguće. Jednostavno, nešto nadrealno, neopisivo jezivo. Ljudski život nije vrijedio ništa. Svaki dan sve više mrtvih i ranjenih. Svaki dan se moliš Bogu i pitaš: Je l' se to stvarno događa, da nismo možda u paklu? Hrana? Zaboravi. Zaboravi higijenske uvjete. Zaboravi pravovremenu medicinsku pomoć. Shvatiš kako si sam, sam u svemiru ludila, bijesa, mržnje, boli…[33]

Unatoč svemu ističe: „U Vukovaru nikad nitko nije bio ostavljen, ranjen ili mrtav, da padne u ruke neprijatelju.“[34]

9. studenoga ranjena su sedmorica iz postrojbe HOS-a u jednome danu, svi od granata.[35] Jedan od ranjenih bio je i Jean-Michel Nicolier.

Slika 6. *Vukovarska bolnica 1991., preuzeto s Interneta.*

Kada je postalo jasno da je bitka izgubljena, dio grupe odlučio je krenuti u proboj iz opkoljenoga grada do Vinkovaca. „Okupila se poprilična ekipa za proboj, nas 37. Dio vojne policije, nešto civila i mi hosovci: Igor, Zvone, Žac, Petar, Velja, Paša, Thompson i ja. To je u Vukovaru od HOS-a ostalo na nogama, sposobno za put u nepoznato.“[36] – svjedoči Damir Markuš. Prisjeća se i posjeta ranjenima u bolnici:

> Ostao je Ićo u bolnici, Zdravko mrtav, mnogi su bojovnici poginuli. Bolnica puna ranjenih, nesposobnih za proboj. Strašno. Sjećam se kako je Jean, ranjenik u bolnici, na engleskom govorio da se ruše mostovi, da je to jedino što ostaje i da se brani bolnica.
> Nismo ga poslušali, jer svi bi sigurno izginuli. Ovako, možda netko ostane živ, možda. Nadali smo se da će i oni u bolnici ostati živi, da ih neće pobiti, jer, ostavili smo bolnicu i prepustili im

[32] Usp. Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 226.
[33] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 228.
[34] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 219.
[35] Usp. Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 232.
[36] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 235.

grad, bit će valjda sretni što su ga zauzeli. Bit će im to dovoljno, nadali smo se. Nažalost, nije bilo tako. Jean nije preživio, ni Ićo ni velika većina drugih.[37]

Kao i Jean, mislili su da će međunarodna zajednica ili Crveni križ štititi ranjene, nenaoružane u bolnici: *Postoji nekakav 15. članak Ženevske konvencije i tamo o tome izričito piše.* (71)[38]

O sudbini vukovarskih hosovaca govore brojčani podaci: od 58 ljudi 25 je poginulo ili nestalo, a 26 ih je lakših ili težih ratnih invalida – 9 ih je teško ranjenih izašlo s konvojem 19. listopada, a 18 ih je izašlo u proboju (8 sa Sajmišta, ostali iz Bogdanovaca u kojima se borilo 14 od spomenutih 58 hosovaca). [39] Tijekom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu ukupno je poginulo više od 500 vojnika HOS-a.[40]

S obzirom na postojeće negativne stavove i stereotipe vezane uz hosovce, važno je reći još nekoliko riječi o njima.

Hosovci su bili pripadnici Hrvatskih obrambenih snaga (HOS-a). Riječ je o postrojbama koje su uz regularnu Hrvatsku vojsku (HV) postojale u Hrvatskoj godine 1991. i 1992., a organizirala ih je Hrvatska stranka prava.[41] „U dokumentima Hrvatske vojske iz 1991. godine HOS se rijetko spominje, i to uglavnom kao problematična skupina bez podataka o brojnom stanju i organizaciji.“[42] Damir Markuš u svojoj knjizi pobija stereotipe prema kojima su pripadnici postrojbi HOS-a bili suvremene inačice pripadnika ustaške vojske.[43]

---

[37] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 236.

[38] „Sukladno članku 15 Četvrte ženevske konvencije, prema kojem bolnicu u središtu ratnih zbivanja preuzima osoblje Međunarodnog Crvenog križa i vodi brigu o ranjenicima i bolesnicima, predstavnici RH, JNA, Međunarodnoga komiteta Crvenog križa, Liječnika bez granica i Malteškoga križa postigli su sporazum o neutralizaciji vukovarske bolnice i organizaciji konvoja za evakuaciju ranjenika i bolesnika iz nje.“ (*Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 123.)

[39] Usp. Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 17.

[40] Usp. Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str 9.

[41] Usp. Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., str. 25.

[42] Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., str. 25.

[43] „Obrazac negativne legende o postrojbama HOS-a prilično je jednostavan i kazuje kako je prosječan HOS-ovac bio suvremena inačica ustaške vojnice. HOS-ovce se po tom obrascu opisuje kao ekstremne desničare, radikalne nacionaliste, koji su bojevali u crnim uniformama i propagirali ustaško znakovlje. Navodni cilj tih ljudi bio je da radikalnim ponašanjem što više iniciraju sukob sa Srbima kako bi ih potom borbenim i drugim metodama eliminirali s područja Republike Hrvatske. Štoviše, implicira se kako su HOS-ovci, slijedeći ekstremnu politiku stranke, kanili oružano postići negdašnje granice NDH, a za taj su cilj bili spremni udariti upravo na ono što je ratom dovedeno u pitanje, demokratski sustav, točnije svrgnuti vlast izabranu demokratskim izborima. Legenda je to nastala tijekom rata, naknadno je nadograđena i traje još i danas. HOS-ovci nemaju pristup medijima, nad njihovom pričom stavljen je informativni embargo zbog etiketa da evociraju 'avete prošlosti'.

> Uostalom, samo djelovanje HOS-a najviše govori, odnosno pobija nametnute teze. S obzirom da su postrojbe HOS-a, navodne moderne ustaše, bojevale na najtežim ratištima, od istočne i zapadne Slavonije sve do Dalmacije, poslije se prebacivši dijelom u Bosnu i Hercegovinu, za očekivati je da su tisuće pripadnika tih postrojbi počinile brojne ratne zločine. No, upravo suprotno, HOS-ovci ne samo što nisu osuđeni, oni nisu ni optuženi ni za jedan ratni zločin.[44]

Vukovar je postao simbolom Domovinskoga rata, ne samo zbog goleme žrtve koju je podnio, već, između ostaloga, i zato što u njemu nije bilo nikakvih zločina s hrvatske strane.[45]

Slika 7. *Hrvatski branitelji na Sajmištu, listopad 1991., preuzeto s Interneta, autor fotografije Damir Radnić.*[46] *Damir Markuš prvi s lijeva.*

Ipak, potrebno je uložiti malo strpljenja i postaviti nekoliko ključnih pitanja koja ruše dvadesetogodišnji stereotip. Od svega što je u njemu navedeno, gotovo ništa nije točno! HOS-ovci na ratištu nisu ratovali u crnim uniformama, iako crne uniforme jesu bile dekor pomalo spektakularne promocije vrha stranke HSP, no to je bilo u Zagrebu. Optužba za ustašku ikonografiju može se svesti jedino na prozivanje zbog natpisa na amblemu 'Za dom spremni', što jest bio pozdrav ustaške vojnice. No to je isto tako bio i pozdrav hrvatske vojske stoljećima dotad, koristili su ga hrvatski vojnici u junačkim obranama od napada Osmanlija, također i primjerice postrojbe bana Josipa Jelačića u 19. stoljeću, a isto tako bio je i slogan Hrvatske seljačke stranke ('Za dom, za hrvatski seljački dom – spremni!'). (…)

Uostalom, priča o modernim ustašama svakako je vrlo nestabilna već zbog same činjenice da su HOS-u pristupali i ljudi drugih nacionalnosti, tako i sami Srbi koji su branili svoje domove. Konkretno, jedan od pridruženih članova postrojbe HOS-a koja je ratovala u Vukovaru bio je Srbin, Goran Kitić – Kitara (…).

Također, jedan od čestih mitova, no on već debelo nosi pečat obavještajnih službi JNA (ili njihovih djelatnika pristiglih na protivničku stranu) jest mit o HOS-u kao paravojnoj organizaciji koja je djelovala 'na svoju ruku' i nije bila kooperativna s postrojbama Hrvatske vojske (ZNG). Ta je teza potpuno netočna (…). Kao što je uostalom uočljivo na slikama, borci HOS-a bojevali su na ratištima pod svojim oznakama, ali i oznakama Hrvatske vojske kojoj su bili podređeni. Konkretno, u slučaju postrojbe HOS-a u Vukovaru, oni su se odmah po dolasku podredili zapovjednicima 204. brigade." (Markuš, Damir – Kutina: *„58": HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 23-25.)

[44] Markuš, Damir – Kutina: *„58": HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 23-24.

[45] Usp. Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., str. 358.

[46] Podaci o fotografiji pronađeni u: *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 59.

2. 4. Nerazumijevanje zla; Europa i mediji

Dvije su vrste nerazumijevanja s kojima se Jean kao glavni lik romana mora suočiti u stranoj zemlji: prvo je jezična barijera, nepoznati jezik; a drugo, i mnogo teže, bio je pokušaj shvaćanja same situacije u kojoj se nalazi. Jean jednostavno ne može sebi objasniti zlo koje promatra:

> Nakon što usmrte čovjeka, oni ga režu, vade organe i masakriraju do neprepoznatljivosti. To Jean ne razumije. Ta činjenica porazila je u njemu ostatke nade da ratuje s nekakvim ljudima, samo različitim. (…) Ali, ne rade to samo mrtvima, nego i živima. Ta se razina zla ne može objasniti. U tome je problem – ta vrsta zla je neshvatljiva i neobjašnjiva. (25)

U svemu tome tragičnost pojačava upravo Jeanov nacionalni identitet. On se kao Francuz nije morao naći među tim *zrncima pijeska* koje raznosi vjetar s istoka. *Njegova je zemlja bila na strani ubojica.* (21) Svojim podrijetlo on pripada onoj Europi koja *šuti*: *Cijela se Europa pretvorila u monarhiju i klanja se kraljici Šutnji. Odvraća glavu. Nada se brzoj smrti nenaoružane žrtve. Stoga joj brani dopremu oružja.* (43)

Kritika zemljama Europe zbog šutnje i licemjerstva u romanu su iznesene vrlo ironično i slikovito:

> Stara dama Europa pije čaj uredno poslije podne u Londonu, ili kavu u kakvoj ljupkoj kafeteriji Pariza, u Rimu kraj kakve Berninijeve fontane, gutljaji su ukusni, oči pregledavaju svježe novine. Vijesti s Balkana. Uz njih oglasi za veliki pjevački nastup, bankovne povoljne kredite, nove skijaške opreme, nove destinacije koje će ove zime oduševiti skijaše… (43)

S druge strane, Hrvatska je uspoređena s mrtvom staricom kojoj prijeti zaborav:

> Jučer su pronašli staričin leš u crnom *oplećku* od debele vune. Bio je to ostatak nekada narodne nošnje. Ležala je na osami, kao da je živjela u samoći, a u samoći svakome prijeti opasnost, uvelost i pretvaranje u zaborav, bez obzira radi li se o pojedincu ili narodu. Ovaj je narod, zajedno sa svojom sudbinom, dobrim i lošim osobinama između Istoka i Zapada, kobno ostao sam. Poput ove starice. (49)

U svojoj lirskoj pripovijetci *Anđeo tame* (2004.) Nevenka Nekić vukovarsku je ostavljenost izrazila stihom: *moj romaru kuda ideš, istok zapad isto boli*.[47] U romanu *Jean ili miris smrti* ipak se nazire svjetlost, ponovno se ističe neželjenost i osamljenost, ali ovaj put u kontekstu početka, rađanja: *Dan kada je jedna neželjena zemlja plakala. Rađala se kao i svako dijete: krvava i drhtava.* (79)

Osim kritike Europi, u romanu se upućuje i oštra kritika medijima. *Jer, komentari su bili prepuni prenemaganja, lažnoga prikazivanja poretka stvari, bez istinoljubivosti, samo*

[47] Nekić, Nevenka: *Anđeo tame*, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar, 2004., str. 54.

pretvaranje, komedija politike. (21) *Novine ne podnose cjelovitu istinu. Njih ne zanima gdje započinje svijet a završava biće. Njih ne zanimaju uzroci, nego samo posljedice, a ako su senzacionalne i krvave, to je vijest koja prodaje novine. Konačno nešto uzbudljivo!* (50)

Najviše takvih kritika Europi, ali i medijskome iskrivljavanju i prešućivanju istine nastajalo je upravo godine 1991., na početku rata. Georgij Levinton u tekstu objavljenom 7. prosinca 1991. u *Narodnome listu* napisao je:

> Nažalost, u našoj zemlji ravnodušnost, ako ne već i otvorena odbojnost, kako mi se čini, prevladavaju i u tisku i na televiziji – skrivajući se pod krinkom „objektivnosti". A što je to „objektivnost" koja izjednačuje ubojicu i žrtvu, (…). To je tipična objektivnost na sovjetski način: „objektivno" jest ono što moji saveznici čine u svoju (ili moju) korist.[48]

Alain Finkielkraut u svome tekstu *Riječi i rat* (4. listopada 1991.) također kritizira navodnu objektivnost medija: „Sredstva javnog priopćavanja u nastojanju da budu objektivna uspavljuju javnost umjesto da je obavijeste."[49] Mladen Machiedo u *Pismu talijanskoj javnosti* komentira snimke koje su se prenosile na televiziji nakon pada Vukovara te uočava:

> Srpska soldateska, mršava prigodna pobjednica, ulazi u herojski grad Vukovar (oprostite: pojavljuje se, točnije rečeno, među ruševinama tog bivšega grada); vidimo je i čujemo kako pjeva promukla i lišena sluha na malim ekranima zabezeknute i još uvijek kolebljive Europe. Engleska TV diplomatski ispušta refren „klat ćemo Hrvate"[50]

Miroslav Međimorec također svjedoči: „Iz novinskih komentara teško je zaključiti tko koga napada, a tko se brani, tko je u pravu, a tko ne govori istinu. Strani vojnici nalaze se na hrvatskoj zemlji, mi nismo prekoračili ničije granice. Ne tražimo tuđe, nama prijete uništenjem i zatorom. Prirodno je braniti se."[51]

Mnogo je još toga trebalo razjasniti. Između ostaloga, kao i u slučaju hosovaca, postojao je stereotip o hrvatskim braniteljima, ali i općenito o Hrvatima, kao novim ustašama. Alain Finkielkraut pokušao je objasniti da se armija ne bori „protiv uskrslog ustaškog fašizma, nego protiv demokratski donesene odluke Hrvata da svoju sudbinu uzmu u vlastite ruke."[52]

---

[48] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 484.
[49] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 310.
[50] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 503.
[51] Međimorec, Miroslav: *Piše Sunja Vukovaru: Istinite priče iz Domovinskog rata*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 17.
[52] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 310.

U romanu se ističe etiketiranje hrvatskih branitelja, pa i Jeana, kao ustaša: *Jeanu pokušavaju protumačiti što piše u novinama. I on je ustaša. Treba vremena da mu i taj pojam objasne. Engleskim jezikom. Svi Hrvati su upravo to. Nema drugih. Tko god brani Hrvatsku – za njih je ustaša.* (54) Pri izlasku iz autobusa na Ovčaru, etiketiranje postaje samo dio slike neprijatelja koji su *sav prostor plodne i mirne ravnice* pretvorili u *hortus diaboli. Vještim izokretanjem stvarnosti uništavaju protivnike svodeći ih na svoju sliku* (101-102):

> Onu masu koja je u dvorištu vojarne navaljivala u autobuse da „sudi krvnicima i ustašama", dovezli su pred hangare usred livada i polja i gomila ih već čeka. Svatko je našao neki predmet kojim će udarati po „ustašama": batine, šipke, bejzbol palice, debele žice, noževe… (119)

Damir Plavšić, pripovijedajući o autobusima u kojima su ih prevezli u srpski logor u Nišu, svjedoči nešto slično:

> Kreće konvoj autobusa u nepoznatom smjeru.
> Prolazimo kroz srpska sela,
> Srbi pljuju po autobusima, bacaju cigle,
> divljački se deru: USTAŠE, USTAŠE![53]

U logorima je bilo još gore – nazivali su ih ustašama, vikali da su klali srpsku djecu i zlostavljali ih.[54] Dubravka Oraić Tolić objašnjava:

> Za jugoslavensko-srbijansku stranu rat iz 1991. prepisivanje je rata iz 1941. Povod, zaraćene strane, vrsta i ciljevi rata sve su to citati iz drugoga svjetskog rata. Rat je počeo simulacijom ugroženosti srpske zajednice od navodnih „ustaša". Citirane su zaraćene strane iz prošloga rata. Mi, Srbi, jesmo četnici, a oni, Hrvati, jesu „ustaše". U Hrvatskoj 1991. postoje desne stranke, ali nema ustaša.[55]

Navedeni događaji čine se gotovo nevjerojatnima dok čitatelj u djelima različitih autora ne zapazi gotovo identične obrasce, formule i motive. Ono što je do tada djelovalo poput fikcije, tada se otkriva kao niz povijesnih činjenica.

> Ratni užas je bio tako velik, da realistički prikazan djeluje gotovo nemoguć, nestvaran, a svakoj silini unešenih emocija istodobno prijeti patetika i nemilosrdan skalpel nekog dalekog „objektivnog" budućeg književnog kritičara, koji možda uopće neće moći shvatiti da su opisi mučenja ljudi i razaranja povijesnoumjetničke jezgre grada bili dokumentarna zbilja, a ne uznemirena i ponesena mašta proznog autora.[56]

---

[53] Plavšić, Damir: *Ne plači, moj dobri anđele – Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 67.
[54] Vidi: Plavšić, Damir: *Ne plači, moj dobri anđele – Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 75, 82, 94, 115…
[55] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 522.
[56] Mihanović-Salopek, Hrvojka: *O knjizi* (pogovor), u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD SV. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 83.

2. 5. *Jean ili miris smrti* kao povijesni roman

Kao što u svojoj zbirci novela *Vukovarske elegije* (1999.) „opjevava i oplakuje uništenje grada Vukovara (…), uzimajući u epicentar svog pripovjednog promatranja ljudsku sudbinu iz razdoblja opsade i samog pada Vukovara“[57], tako u središte radnje romana *Jean ili miris smrti* Nevenka Nekić stavlja sudbinu mladoga francuskoga dragovoljca kojega u tekstu naziva jednostavno *Jean*. U romanu se isprepliću „realistično dokumentarna zbivanja, unutarnje refleksije autorice, ali također i intuicijsko-zlokobna simbolična sagledavanja sudbine čovjeka, kao i sagledavanje kozmičkih suprotnosti fenomena dobra i zla.“[58] Osnovna linija pripovijedanja isprekidana je brojnim digresijama, umetnutim isječcima povijesnih dokumenata i iskaza, retrospekcijama vezanim uz Jeanova sjećanja na njegovu obitelj i mladost u Francuskoj te pripovijedanjem događaja koji su ga doveli do Vukovara.

O Jeanovoj mladosti najviše se doznaje iz pisama njegove majke Lyliane. U rujnu godine 2011. Nevenka Nekić uputila joj je prvo pismo, koje u romanu donosi u cijelosti. U pismu najprije objašnjava razloge zbog kojih joj je odlučila pisati te je moli da joj pomogne odgovoriti na neka pitanja:

> Roman ima slobodu opisati čovjeka bez istinitih potankosti, ali ja ipak držim da je ovo povijesni roman, pa mi neki podaci nedostaju. Dostavljeni dokumenti ponekad mi se čine suviše šturi pa ima trenutaka kad poželim znati jesu li moje slutnje približno točne. Stoga Vas molim da mi pomognete odgovoriti na neka moja pitanja. (152)

Pismo s majčinim odgovorom[59], kao i još jedno, napisano u siječnju 2012. godine, čine bitan dio romana, govoreći o Jeanovu djetinjstvu, njegovoj mladosti, odluci da ode pomoći u Hrvatsku te o njegovim javljanjima majci iz Vukovara u rujnu i listopadu 1991. O vremenu koje je Jean-Michel proveo u Vukovaru svjedoče i njegovi preživjeli suborci. Hrvatski branitelj Damir Markuš piše:

> Mladi Jean, a samim time što je bio Francuz, bio nam je posebno zanimljiv. U Zagreb je pristigao vlakom, ogorčen nakon jedne grozne scene rata u Hrvatskoj. Odmah kod Glavnog kolodvora, u Starčevićevom domu, bila je baza HSP-a, a slučajna prolaznica ga je tamo uputila i on je postao dragovoljac HOS-a. Jean je bio krasna osoba, vidjelo se to iz njegovog govora, ophođenja, očiju. Često sam u njegovim očima vidio isti onaj žar kakav je „svijetlio“ i u našim, reći ću tako, hrvatskim očima. Da nije govorio francuski, jer hrvatski nije znao, nitko ne bi rekao da je stranac. Sve je radio kao i mi, nikad nije tražio nikakve povlastice (toga inače nije ni bilo u Vukovaru). Recimo, ako je bilo nešto cigareta, pa da bi on tražio više i slično. Sve je dijelio s

[57] Mihanović-Salopek, Hrvojka: *O knjizi* (pogovor), u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD SV. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 83.
[58] Mihanović-Salopek, Hrvojka: *O knjizi* (pogovor), u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD SV. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 84.
[59] U prijevodu Ive Livljanića, prvoga hrvatskoga veleposlanika u Vatikanu.

> nama, kao i mi s njim. Isto tako, s nama je dijelio suze, bol i krv, jer ni on naravno nije mogao ostati ravnodušan na zlo koje ga je okruživalo. Vrlo se brzo snašao u nemogućim uvjetima, kako borbe, tako i preživljavanja, i takav je ostao do kraja.
>
> Nikad neću zaboraviti kako je vježbao hrvatski jezik, koji mu nije išao. Recimo riječ kokoš, koju smo ga pokušavali naučiti u Vukovaru, izgovarao je tako „kreativno" da sam umirao od smijeha. Jean se u borbama ponašao kao svi mi, bio je dobar borac, ali volio je i fotografirati, tako da je određen broj fotografija koje imamo iz Vukovara njegovo djelo. Nažalost, mnogi su otišli iz Vukovara kad je počeo napad na grad, a on je kao stranac došao braniti Vukovar iako nikada nije ni bio Hrvatskoj. Kakav apsurd. Nije bio avanturist, plaćenik ili luđak, već jednostavna, simpatična i draga osoba. Na engleskom jeziku objasnio nam je razloga njegova dolaska u Hrvatsku – kad je vidio nepravdu koja nam se događa, odlučio je doći pomoći. To je bio Jean. U studenom je bio i nije mogao biti s nama na liniji, prebačen je u bolnicu. Nekoliko dana prije proboja, bio sam s Pašom kod Jeana i ostalih naših u bolnici. Paša mu je objašnjavao situaciju, već smo znali da nema izlaza, da je pitanje vremena kada će Vukovar biti okupiran. Jean je mučki ubijen na Ovčari zajedno s mnogim ranjenicima i medicinskim osobljem bolnice Vukovar.[60]

Postoje svjedočenja i o tome da je Jean-Michel pisao ratni dnevnik. Autorica tu činjenicu spominje na više mjesta u svome romanu, ističući pritom Jeanovu nadu da će se ipak izvući: *Od samoga početka piše na komadiće papira bilješke o tom ratu. Papir je kojekakav: od onoga za WC do komadića novina, stare vrećice, bilo čega. Sprema to u džep na unutrašnjoj strani jakne. Možda, možda jednoga dana…* (37)

Dnevnik je izgubljen, kao i fotoaparat koji je Jean-Michel uvijek nosio sa sobom: *Ima i svoj foto-aparat na kojem je niz snimaka. Oni su svjedoci ovoga rata koje nitko nikada neće vidjeti.* (83) Vjerojatno su mu oduzeti s ostalim stvarima nakon okupacije bolnice.

Iz navedenih razloga, Jeanove misli u ovome romanu, premda mnoge pisane u prvome licu u formi sjećanja i dnevničkih zapisa, nisu autentične, već ih spisateljica konstruira na temelju prikupljenih podataka i vlastitih pretpostavki; uživljavanjem u Jeanovu situaciju i zamišljanjem onoga o čemu je on mogao misliti, što je mogao osjećati. Sama autorica ističe: *Moja nastojanja da od Jeanovih suboraca doznam neku intimnu pojedinost o njemu kao čovjeku, nisu mi bila dostatna. Oslanjam se na ono što mi treba da o njemu pišem iz saznanja naših obiteljskih martirija.* (160)

O takvom postupku govori i Paul Ricoeur kada u svome tekstu piše o *stranome Drugome* koji nam „uvijek postaje blizak tek nekim transferom simpatije ili imaginacije od Istoga na

[60] Markuš, Damir – Kutina: *„58": HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 89-91.

Drugoga.“[61] Prema Ricoeuru, imaginarno uvijek ima svoju ulogu u opažanju prošlosti kakva je bila; ono se na sebi svojstven način uključuje i u „opažanje onoga što je bilo a da time ne oslabi njegovo 'realistično' poimanje.“[62] Naravno, historiografija, pa tako i povijesni roman, zahtijeva određenu utemeljenost na povijesnim dokumentima, onome što Ricoeur u svome tekstu naziva *tragom*. Trag bi po njemu predstavljao stvar koja je prisutna u sadašnjosti, a vrijedi za prošlu stvar.[63] Takvi tragovi, povijesni dokumenti i svjedočenja, čine okosnicu oko koje se gradi i ovaj roman.

„Dokumentarno je poznato da Vukovar nije rodni grad autorice Nekić, ali je ona u njemu povremeno boravila punih trideset godina.“[64] Osim toga, spisateljica u pismu Jean-Michelovoj majci ističe: *Iz raznih napisa i filma dobila sam prve informacije o Jeanu. O Vukovaru sam napisala dvije knjige i snimila jedan film, dakle, dobro poznam povijest grada i sve što se dogodilo u Domovinskome ratu. Naša obitelj imala je pet žrtava u Vukovaru* (…). (151) Prigodom istraživanja i pisanja o Jean-Michelu, susreće se s još gomilom povijesnih materijala, istražuje, slaže tragove i, premda i sama napominje kako joj neki podaci nedostaju, skupljeno je dovoljno povijesno utvrđenih činjenica da bi se na njima mogao temeljiti povijesni roman.

Slika 8. *Fotografija mladoga Jean-Michela, preuzeto s Interneta.*

[61] Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990., str. 240.

[62] Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990., str. 237.

[63] Usp. Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990., str. 239.

[64] Mihanović-Salopek, Hrvojka: *O knjizi* (pogovor), u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 89.

2. 6. *Jean ili miris smrti* u okviru hrvatskoga ratnoga pisma

„Od sredine 20. stoljeća nije bilo događaja koji je tako snažno utjecao na promjenu slike hrvatske književnosti kao što je utjecao Domovinski rat.“[65] Kao odgovor na pojavu rata, odmah se javilo niz pojava (pisma, apeli, pjesme, iskazi…) u književnosti koje obuhvaćamo zajedničkim nazivom *hrvatsko ratno pismo*. Ono predstavlja „korpus tekstova koji su nastajali tijekom rata, ali i kasnije, pa i u 21. stoljeću, a izravno su motivirani ratom i svim onim traumatičnim ratnim događanjima.“[66]

> Radnja različitih tekstova iz velikog korpusa djela hrvatske ratne proze, u kojima se Domovinski rat tematizira na vrlo različite načine, podijeljena je u tri razdoblja: prvo (1991. – 1995.), koje obuhvaća svjedočenja izvjestitelja i svjedoka izravno i neposredno s ratnih terena, drugo (1995. – 2000.), koje obuhvaća probleme žrtava ratnih nasilja, izbjeglica i prognanika, te zadnje, treće razdoblje (od 2000. nadalje) koje se bavi socijalnim promjenama prouzročenim ratom, prepoznaju se ratna frustracija, trauma i simboličko-metaforičko prisjećanje na rat i ratna pitanja.[67]

Hrvatsko ratno pismo najintenzivnije je nastajalo u prvim godinama Domovinskoga rata, godine 1991. i 1992., a autori su nazivani „medijskim ratnicima, bez obzira na to jesu li u tjelesnome smislu upotrebljavali oružje.“[68] Ono, međutim, nastaje još uvijek, o čemu svjedoče tekstovi nastali u drugom desetljeću 21. stoljeća. Strahimir Primorac tako po pitanju ratne proze zaključuje:

> Knjige koje su se pojavile nakon 2010. godine (…) potvrđuju da „hrvatska zaraćena književnost“ (formulacija Aleksandra Flakera) očito još nije rekla zadnju riječ; *Morendo* S. Šnajdera, *Sanjao sam slonove* I. Đikića, *Orgulje iz Waldsassena* N. Lujanovića, *Kad jaganjci utihnu u Zdihovu* R. Međurečana, *Četvrti čovjek* M. Koščeca, *Jean ili miris smrti* N. Nekić… Može se dakle pretpostaviti da će ovo poglavlje suvremene hrvatske proze još neko vrijeme biti otvoreno za nove pristupe i nove priče.[69]

---

[65] Primorac, Strahimir: *Linija razdvajanja: hrvatska proza o ratu i njegovim posljedicama 1990-2000.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012., str. 11.

[66] Kalafatić, Vesna: Hrvatsko ratno pismo, kultura i nacija, doktorski rad (mentorica prof.dr.sc. Helena Sablić Tomić), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2017., str. 20. Preuzeto sa: https://repozitorij.ds.unios.hr/islandora/object/dsos%3A29/datastream/PDF/view, 23. 5. 2019.

[67] Kalafatić, Vesna: Hrvatsko ratno pismo, kultura i nacija, doktorski rad (mentorica prof.dr.sc. Helena Sablić Tomić), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2017., str. 4. Preuzeto sa: https://repozitorij.ds.unios.hr/islandora/object/dsos%3A29/datastream/PDF/view, 23. 5. 2019.

[68] Helena Sablić-Tomić, Goran Rem: *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003., str. 374.

[69] Primorac, Strahimir: *Linija razdvajanja: hrvatska proza o ratu i njegovim posljedicama 1990-2000.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012., str. 21.

Razlika u pisanju o ratu devedesetih godina i kasnije ratne proze, naravno, postoji, o čemu su već mnogi pisali. U romanu Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti* također se vidi odmak, posebnost i originalnost u pripovijedanju.

Prema podjeli Strahomira Primorca, ovaj roman pripadao bi tekstovima u kojima se radnja zbiva „u stvarnom vremenu rata i neposredno prije ili nakon njega.“[70]

> Drugoj skupini pripadaju tekstovi koji nisu u „strogom“ smislu ratni i koji se sve više udaljavaju od opisivanja neposrednog stanja na terenu zahvaćenom ratom, ali u tom vremenu traže korijene teškoća s kojima se dugo godina poslije utihnuća ratnih truba susreću i pojedinci i društvo u cjelini.[71]

Tek bi se posljednja četiri poglavlja romana Nevenke Nekić mogla promatrati kao dio te druge skupine.

Međutim, kako veći dio romana stavlja naglasak na Jeana i na zbivanja u ratnome Vukovaru u jesen godine 1991., ovaj roman ipak se može svrstati u skupinu pravih ratnih tekstova.

Uzme li se podjela Dubravke Oraić Tolić na traumatski i posttraumatski ratni roman, ovaj roman također nije moguće jednostavno odrediti.[72] Oraić Tolić traumatski ratni roman opisuje kao skupinu onih romana „koji su nastali u neposrednu susretu s ratom, bilo da su ih pisali ratni svjedoci svojim vlastitim očima bilo posredni svjedoci koji su rat doživjeli iz priča drugih ili preko medija u vrijeme dok je trajala ratna trauma.“[73] Također ističe da ti romani, nastali u vrijeme trajanja ratne traume, čuvaju razliku između žrtve i agresora te „nude katarzu vjerom u mir i slobodu“, dok se u posttraumatskoj umjetnosti „gubi razlika između žrtve i agresora, sve se strane u ratu izjednačuju, nema katarze: ratna trauma ostaje neprevladana ili produbljena.“[74]

Roman *Jean ili miris smrti*, prema tome, nije traumatski jer nije nastao u vrijeme trajanja rata, ali on nikako ne odgovara ni opisu posttraumatskoga romana jer se u njemu ne gubi razlika između žrtve i agresora, štoviše, vrlo je jasno tko je tu neprijatelj, napadač, *krvnik*, a tko se brani, tko je viši na moralnoj razini, tko je žrtva. Ne samo što se dvije strane ne izjednačuju, već se njihova razlika (ponajprije moralna) podcrtava snažnim kontrastima, slikama i

[70] Primorac, Strahimir: *Linija razdvajanja: hrvatska proza o ratu i njegovim posljedicama 1990-2000.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012., str. 29.
[71] Primorac, Strahimir: *Linija razdvajanja: hrvatska proza o ratu i njegovim posljedicama 1990-2000.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012., str. 20.
[72] Oraić Tolić, Dubravka: *Suvremeni hrvatski roman: žanrovske varijacije i inovacije*, u: *Forum*, godište LV., knjiga LXXXVIII., br. 7-9., Zagreb, srpanj-rujan 2016., str. 709.
[73] Oraić Tolić, Dubravka: *Suvremeni hrvatski roman: žanrovske varijacije i inovacije*, u: *Forum*, godište LV., knjiga LXXXVIII., br. 7-9., Zagreb, srpanj-rujan 2016., str. 709.
[74] Oraić Tolić, Dubravka: *Suvremeni hrvatski roman: žanrovske varijacije i inovacije*, u: *Forum*, godište LV., knjiga LXXXVIII., br. 7-9., Zagreb, srpanj-rujan 2016., str. 210.

metaforama u tekstu. Također, poput traumatskoga romana kako ga određuje Oraić Tolić, roman Nevenke Nekić nudi katarzu vjerom u mir i slobodu, kao i bitne poruke vezane uz dobro, nadu, ljubav i čovječnost.

3. Glavni lik Jean-Michel Nicolier

3. 1. *Jean ili miris smrti* kao roman lika

Wolfgang Kayser razlikovao je tri tipa romana: roman zbivanja, roman lika i roman prostora, a držao je da su *zbivanje, lik* i *prostor* temeljni elementi koji *omogućuju stvaranje epskoga svijeta*, elementi koje je moguće shvatiti kao *bitna načela epske integracije.*[75] Roman *Jean ili miris smrti* prema ovoj bi podjeli pripadao romanu lika. Za taj tip romana Aleksandar Flaker predlaže drugi termin, *roman karaktera,* „koji pobliže određuju strukturu s psihološkim vrijednostima"[76] te ističe da je za njega karakteristična „defabularizacija u usporedbi s tipom romana zbivanja, sužavanje fabule i njeno podređivanje karakteru koji je najčešće socijalno i psihološki motiviran,"[77] a tekst prati razvitak glavnoga junaka. Takvome opisu odgovara i roman *Jean ili miris smrti*. Uzme li se podjela Edwina Muira, vidjet će se da se ovaj roman i prema njegovoj podjeli može odrediti kao romanu lika.[78] U tekstu je sve podređeno Jeanovu doživljaju, njegovim proživljavanjima, mislima i sjećanjima. Drugi likovi, pa i sama pripovjedačica, snažno su obilježeni svojom povezanošću s njime i svojim odnosom prema njemu. Zbivanje oko njega reducirano je i podređeno onome što se zbiva u njemu. Prostor je također određen Jeanovim kretanjem (Vesoul – Zagreb – Vukovar), a vrijeme je ograničeno, i to upravo životnim vijekom junaka. Ovdje je to vrlo očito i znakovito jer junak umire mlad. Ali, on nastavlja život i poslije, jer i u drugome dijelu romana, gdje pripovjedač posve istupa iz trećega lica, gdje sve pripovijeda pripovjedačica poistovjećena s povijesnom osobom autorice Nevenke Nekić, i gdje se zbližava s njegovom majkom – sve opet biva obilježeno upravo Jeanom.

[75] Usp.: Solar, Milivoj: *Ideja i priča*, Golden marketing i Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 258-259.
[76] Flaker, Aleksandar: *O tipologiji romana,* u: *Moderna teorija romana,* ur. Milivoj Solar, Nolit, Beograd, 1979., str. 157.
[77] Flaker, Aleksandar: *O tipologiji romana,* u: *Moderna teorija romana,* ur. Milivoj Solar, Nolit, Beograd, 1979., str. 157.
[78] „Muir razlikuje četiri vrste romana: roman lika, dramatski roman, kroniku i roman razdoblja." (Slavić, Dean: *Peljar za tumače,* Profil, Zagreb, 2011., str. 416.)

U nastavku teksta vidjet će se kako su različiti aspekti, motivi i postupci u romanu povezani upravo s glavnim likom, Jeanom. Oni oblikuju Jeanov lik, ali ujedno i sami ovise o njemu i načinu na koji ih on vidi i doživljava svijet oko sebe.

3. 2. Putnik, stranac, ali *naš*

Već pri samome početku romana Jean je nazvan putnikom – *putnikom kroz ovaj užareni i tužni grad* (8) – grad koji će biti njegova posljednja postaja između rodnoga Vesoula, mirnoga gradića na jugu Francuske, u blizini Švicarske granice, i njegovoga posljednjega počivališta koje do danas nije poznato. Metafora putovanja kao života općenito je vrlo česta i prisutna u književnosti, no ovdje je Jean i doslovno putnik, stranac u tuđoj zemlji, za koju će na kraju dati i svoj život. Kada njegovi majka Lyliane i brat Paul dvadeset godina poslije dođu u Vukovar, simbolično će uzeti sa sobom malo hrvatske zemlje. Lyliane o tome piše u svome pismu Nevenki Nekić:

> Ono što ostaje najsnažnije za mene – donijela sam zemlje s Ovčare iz Vukovara kako bih zasadila jednu biljku koju ću staviti uz sliku Jeana-Michela. Tu ću biljku nazvati NADA – u nadi da se ljudska ludost više nikada ne će ponoviti i da nitko nikada ne će zaboraviti VUKOVAR. Nikada. Nadam se tome. (194)

Zemlja je oznaka domovine,[79] a stopljenost s njome Jean je osjetio i pri izlasku iz autobusa na Ovčaru: *Jean osjeća da se ovdje zauvijek veže za zemlju na koju će stupiti pri izlasku iz autobusa. Zemlja je nemoćna pred ljudskim snom.* (121) Zemlja je, osim s domovinom, povezana i sa smrti, koja ipak nije uspjela uništiti višestoljetni hrvatski san o slobodi.

> Nemoguće je govoriti ili pisati o ratu, a izbjeći motiv smrti. Ona se neprestano proteže i ma koliko god ju nastojali zaobići, nameće se sama po sebi. Usporedbe radi, ali one nešto ljepše, to je kao govoriti o obitelji, a zaobići motiv ljubavi.
> Bez obzira radilo se o tekstovima nastalima devedesetih ili onih nastalih početkom trećega tisućljeća, motiv smrti nezaobilazno je prisutan. Smrt je zajednička nit svim tekstovima koji progovaraju o ratu.[80]

[79] Usp. Slavić, Dean: *Simboli i proroci: interpretacije biblijskoga interteksta*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 153.
[80] Peulić, Ines: *Od dokumentarizma do ruba: priča o ratu*, diplomski rad (mentorica prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić), Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strssmayera u Osijeku, Osijek, 2012., str. 26. Preuzeto sa: https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:1574, 17. ožujka 2019.

„A smrt je dolazila samo zato jer su u svoju istinu vjerovali, jer su u prostodušnosti i nepokvarenosti bili sigurni, da nije potrebno bježati.“[81]

Damir Markuš za Jean-Michela piše:

> Borio se i umro je za Hrvatsku, bez toga da je požalio ili da je odustao, a mogao je. Nitko od nas, njegovih suboraca, ništa mu ne bi zamjerio da je prije okupacije Vukovara jednostavno rekao da više ne može, da odlazi u bolnicu i da će se preko stranih novinara ili UNHCR-a izvući, otići iz ovog pakla. Ne, nije to napravio.[82]

Slika 9. *Hrvatski branitelji na Sajmištu, rujan/listopad 1991., preuzeto s Interneta, autor fotografije Damir Radnić.*[83] *Jean-Michel drugi slijeva; treći je Viktorin Jurić – Paša.*

Nacionalni identitet bitno obilježuje Jean-Michela, no njegov identitet hrvatskoga branitelja ono je što ga snažno i neupitno svrstava u ono *mi* u romanu, kao *našega,* na *našu stranu*. On je u Vukovaru zajedno sa svima koji brane grad, svi su postali kao jedno: *njihova zajednička osama i bitka u ovom crnom srcu svijeta zbližila ih je do najprisnijega odnosa. Oni kao da su rođeni zajedno nekog davno naređenoga dana, a sada su opet u istoj majčinoj utrobi. Svi su obavijeni istom plodnom vodom – i Stjepan i Damir i Petar* (…). (11-12)[84] Tu povezanost ističe i Jeanova žalost za poginulim suborcem i prijateljem Ivanom:

---

[81] Ivanišević, Đurđica: [Pogovor], u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 91.

[82] Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 91.

[83] Podaci o fotografiji pronađeni u: *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 59.

[84] Vijoleta Antolić svjedoči o bratskom povezivanju boraca u Vukovaru:

> Jean polako položi Ivanove ruke na krvava bedra i zaklopi mu oči. Skine mu kacigu i zovne ga imenom kojem doda riječ brat. Proveli su zajedno mjesec dana dugačkih kao cijeli život. Sve im se dogodilo u tom spaljenom gradu kamo su dragovoljno došli, iako ga nikada nisu upoznali pa čak ni na slici. (10)

U sjećanje na njega Jean je odlučio pustiti brčiće. *Još uvijek nije sumnjao da će dočekati starost, sijed i košćat, i da će provoditi dane u vrtovima Vesoula.* (44)

Slika 10. *Jean-Michel u ratnome Vukovaru 1991., preuzeto s Interneta.*

Jeanovu suborci zovu ga nadimkom koji zvuči kao od milja: *Frenchi! Frenki!* (27) U tome obraćanju ima nečega ljudskoga, prisnoga, prijateljskoga. S druge strane, neprijatelji će, došavši u bolnicu da ga odvedu i ubiju, samo grubo pitati: *Gde je Francuz?* (90), *Gde je taj*

„Neopisivo je koliko se duboko povežu ljudi koji se zajedno bore. Stvori se jedno bratstvo i ljubav koji se ni sa čim drugim ne mogu uspoređivati. To se u ratu dogodi i među ljudima koji se do jučer uopće nisu poznavali.
Neopisiva je ta bliskost koja nastaje među subojovnicima koji se bore za goli opstanak. Svaki naš korak, svaki naš pokret doživljavali smo kao da nam je zadnji. A borili smo se da nam ne bude zadnji. Cestu smo pretrčavali udvoje, kako bismo uz sebe imali nekoga tko će te izvući ako budeš pogođen. Naša bliskost i naše zajedništvo povećavali su se i u trenucima odmora, a odmarali smo se dok su nas granatirali i čekali smo nadiranje njihovog pješaštva. I u tom odmoru pod granatama, svakim našim zajedničkim trenutkom ili običnom riječju ili šalom jačalo je naše bratstvo. Jer neprekidno smo bili u situaciji da se ne zna hoće li na nas pasti granata, i je li nam to zadnji trenutak, zadnja riječ, zadnja šala.
Zbog te naše iznimne bliskosti i bratstva bilo nam je neopisivo teško u situacijama kad je netko od naših subojovnika poginuo ili bio ranjen.“ (Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 30.)

Francuz? (93) – kao da ne vide u njemu ljudsko biće, kao da ni sami nisu ljudska bića, a to neljudsko u njima, to neshvatljivo zlo u čovjeku, koje nosi u sebi neprijatelj, stvorit će snažan kontrast dviju strana.

3. 3. Branitelji i neprijatelji

Muk. Godinama će vladati muk, a onda će se dogoditi kopernikanski obrat: krvnici će postati žrtve, a žrtve krvnici. (97)

U romanu *Jean ili miris smrti* razlika između dviju strana jasna je. Nema izjednačavanja niti izvrtanja činjenica. Jasno je tko je napadnut, tko se brani i čuva svoje, a tko je agresor. Kako je napisao Georgij Levinton: „Ja nisam povjesničar, ja sam po struci slavist. Ali ako vidim da jedna strana u sukobu želi slobodu, a druga joj to ne dopušta, meni je jasno na čijoj je strani sila, a na čijoj pravda (i herojski, očajnički otpor Hrvata to potvrđuje).“[85]

U romanu je neprijatelj jasno nazvan neprijateljem. Zagrebački književnik Antun Šoljan u svome tekstu *Glagoljanje nad gelerom* dobro ističe: „Neću to reći, ali čak i Isus Krist – kao što je nedavno rekao jedan pjesnik – koji kaže da neprijatelja treba voljeti, neprijatelja još uvijek zove neprijateljem. Ili to na mene pucaju neke kolektivne apstrakcije?“[86]

Ono o čemu sve ovisi nije pitanje nacionalnosti, nego opredjeljenja. Damir Markuš napominje: „Da ne bi bilo zabune, među hosovcima je bilo i hrvatskih građana srpskog etničkog porijekla, kao što je bilo i etničkih Hrvata koji su bili na strani agresora.“[87] Damir Plavšić u predgovoru svoje knjige, obraćajući se čitatelju, također naglašava:

> Dragi čitatelju, mržnja je neprijatelj protiv kojega se u ratu borio hrvatski narod. Molim te, nemoj dopustiti da mržnja ovlada tvojim srcem.
> Molim te, nemoj mrziti srpski narod. Ne zaboravi da su mnogi Srbi kao pripadnici Hrvatske vojske i HOS-a branili svoju Domovinu Hrvatsku. Također te molim, nemoj cijeli srpski narod poistovjećivati sa pojedincima koji su činili zločine.[88]

Svatko je slobodan odlučiti hoće li stati na stranu onih koji dolaze ubiti i razrušiti ili na stranu onih koji brane svoje, koji su napadnuti, a pritom još i uvjerljivo slabiji. Općenitije

[85] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 484.
[86] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 489.
[87] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 204.
[88] Plavšić, Damir: *Ne plači moj dobri anđele – Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 14.

rečeno, svatko je slobodan opredijeliti se za dobro ili za zlo. Osim toga, „svatko je dužan obraniti sebe čak i po cijenu da zbog toga napadač smrtno strada.“[89] Isto tako, svatko je dužan braniti druge. „Jedno je ne opraštati i mrziti, a drugo je oprostiti i razumjeti, ali onemogućiti da se čini zlo.“[90] U odnosu krvnika i žrtve koja se više ne može obraniti, odluka ostaje još samo na krvniku: *Nitko ne bira svoj vlastiti mit – ni žrtva, jedino možda krvnik koji je mogao izabrati između da i ne.* (118)[91]

Opredjeljenje je stvar pojedinca, ali dvije strane postoje i nikako se smije dolaziti do izjednačavanja. Još od vremena Domovinskoga rata, pa sve do danas, ne samo da dolazi do izjednačavanja, nego i do izvrtanja činjenica u medijima, književnosti i društvu općenito. Vijoleta Antolić napomenula je: „Ni danas mi nije jasno kako je itko u Vukovaru tada uopće mogao preživjeti. Ali, iskrivljavanje istine otišlo je toliko daleko da danas kad kažeš da si hrvatski branitelj odmah ti postavljaju pitanje jesi li ratni zločinac.“[92] O tome prevratu piše i Miroslav Međimorec.[93] Zato je dobro još jednom naglasiti da u Vukovaru u Domovinskome ratu s hrvatske strane nije počinjen nijedan ratni zločin.

U romanu *Jean ili miris smrti* dvije su strane razdvojene ne samo vlastitim djelima, nego i snažnim kontrastima, slikama i metaforama. Hrvatski branitelji prikazani su pritom kao ljudi od krvi i mesa, s onim istinski ljudskim u sebi; dok su napadači – oni koji sami sebe nazivaju *oslobodiocima*[94] – okarakterizirani kao *krvnici*, *sinovi Oca laži* (77) i *Sotonine sluge* (90). *Ugovor s đavlom ima uvijek podlogu na kojoj se ispisuje oholost, gramzljivost i mržnja.* (103)

[89] Ivančić, Tomislav: *Ako oprostiš*, Teovizija, Zagreb, 1997., str. 15.
[90] Ivančić, Tomislav: *Ako oprostiš*, Teovizija, Zagreb, 1997., str. 26.
[91] Da je bilo iznimaka, svjedoči Miroslav Međimorec u svojoj knjizi *Piše Sunja Vukovaru*:
„U euforiji pobjede, rezervisti i paravojne srpske postrojbe bi se otarasile još više ljudi na način kako su to učinili na Ovčari i na drugim mjestima u Vukovaru, da nije bilo pojedinaca koji su sprječavali otvorena kršenja ratnih pravila. Zahvaljujući jednom takvom čovjeku bio je spašen Mrvica, zahvaljujući drugim, nepoznatim vojnicima i oficirima spašeni su i mnogi drugi neznani zarobljenici. Kao i u svakom ratu, ni svi neprijatelji nisu ni zli ni bezosjećajni.“ (Međimorec, Miroslav: *Piše Sunja Vukovaru: Istinite priče iz Domovinskog rata*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 213.)
[92] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 29.
[93] Međimorec, Miroslav: *Piše Sunja Vukovaru: Istinite priče iz Domovinskog rata*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 232-243.
[94] Ironično, agresori su tvrdili da oslobađaju grad. Takvu perspektivu dobro oslikava sljedeća izjava s neprijateljske strane: „Vukovar je za Hrvate pao, a za nas on je oslobođen. Borbe su trajale više od tri meseca. U Vukovaru je palo više od 1000 ustaša. Moram reći da je Vukovar žrtvovan grad, jer je sav u ruševinama. Moja lična ocena je da su borbe i trajale tako dugo, jer se htelo ostaviti dovoljno prostora hrvatskim formacijama da ovde dovlače nove snage. Inače, ovaj rat ne vodi se u Hrvatskoj, već na vekovnim srpskim prostorima.“ (*Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 128-129.)

Žele slavu, ali i plijen. (108) Strašna zagonetka zla u čovjeku, u neprijateljima, prikazana je tako biblijskim analogijama zla.[95]

Nadmoć neprijatelja koje ujedinjava zlo (19) i okrutnost ističe se snažnim slikama: *Na obali Dunava zaustavljali su se brodovi smrti i donosili nove crne ratnike.* (38) Nasuprot tome, nemoć strane kojoj pripada Jean, vidljiva je u pitanju koje će se u jednom trenutku postaviti: *je li i on sada samo zrnce prašine koju raznosi vjetar s istoka?* (17) Tu malenost pred znatno nadmoćnim neprijateljem dobro je izrazio Damir Markuš:

> Kako opisati vrijeme kada su se životi gasili svaki dan, kada se umiralo, prkosilo, inatilo daleko nadmoćnijem neprijatelju u tehničkom i brojčanom smislu. Ali ovi mali obični ljudi, koji su dali život, pokazali su kako se voli domovina i obitelj. Mislili su agresori kako će nas svojom masovnošću i brojnom tehnikom pregaziti, ali, podcijenili su malog običnog čovjeka, koji nije mrzio, koji se samo branio. I mi smo ubijali braneći sebe, braneći onog pored sebe i sve ostalo što je agresor želio uništiti.[96]

Jean je i došao braniti Hrvatsku jer je srcem naslutio *da ljudi tmine gaze neku nenaoružanu malu zemlju.* (22) Poslije su mu njegovi suborci tumačili *da suprotna strana ima oružja za deset godina ratovanja, čak da ne kupe ni jedan metak. Njegovi u obrani grada dijele štedljivo ono malo municije.* (14)

Na primjeru postupanja s ranjenima u vukovarskoj bolnici, u romanu se jasno vidi razlika u načinu postupanja, odnosno u djelima žrtava i agresora.

> Vukovarska je bolnica bila omiljena meta „oslobodilja“: potpuno razbijena, ni jednoga cijeloga prozora, goleme rupe u zidovima pretvorenima u šupljine, krhotine po sobama, svi bolesnici spušteni u podrumske prostorije…
> Gađali su je „oslobodilji“ s užitkom i proglasili „sjedištem ustaša“. Znali su da se u njoj gomilaju ranjeni, da nedostaje krvi, da nema vode, da se u strašnim uvjetima rađaju djeca, majke leže s ostalim bolesnicima, svi su nagurani u hodnicima pod zemljom, na poljskim ležajevima ječe stotine teško ranjenih civila i branitelja… Stoglavi đavao ušao je u spodobe koje uništavaju, iako tu ima i njihove braće i majki. U zakrvavljenim i pijanim očima ne razlikuju dijete od sijede glave, novorođenče od naoružana vojnika. Svi su ovdje u pustoši ucijenjeni i lovci na glave jedva čekaju da žrtve urone u smrt, ali prije toga u vrisak. (60-61)

Jean se najviše zadivio kad je spoznao da su tu i ranjeni Srbi. Svima je ekipa pružala jednaku pomoć. (61) Nasuprot tome, *domaći Srbi pokazivali su prstom koju kuću treba*

[95] Alenka Mirković također je opisala svoj prvotni doživljaj neprijatelja kao nečega apstraktnoga, kao zla:
„O neprijatelju dugo nisam razmišljala kao o konkretnoj osobi, nekome od krvi i mesa. U mojoj je svijesti on bio tek nekakvo imaginarno Zlo što je nadolazilo u valovima, tama koja je svakim danom bila sve bliža, teret što je pritiskao poput utega na plućima.
U svakodnevnim razgovorima koristili smo izraz 'oni' ili bi ih nazivali Čejenima. U izvještajima smo govorili 'neprijatelj' ili 'neprijateljske snage'.“ (Mirković, Alenka: *91,6 MHz – Glasom protiv topova*, Algoritam, Zagreb, 1997., str. 262.)

[96] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 223.

„očistiti“, stanovnike uništiti, koje kuće razoriti (20), o čemu postoje brojna povijesna svjedočanstva. I u bolnici se već „događalo izdvajanje, prokazivanje, selekicija i izvođenje“ – kako svjedoči Vijoleta Antolić: „Pojedini domaći Srbi prijetili su: *Jao, našao sam te. Čekam kad će da dođe mrak.* Mi smo se u bolnici skupljali u manje grupice. Neke od nas su izvodili na glavni ulaz, neke na stražnji. Tako je dio ranjenika i civila zauvijek nestajao već u bolnici.“[97]

Slika 11. *Jean-Michel u Vukovaru, preuzeto s Interneta.*

„I danas sam uvjeren da smo se mi borili za život, a oni za smrt. Njima je bio cilj ubiti sve nesrpsko. Naš cilj bio je da se obranimo, da sačuvamo živote, kako nas, tako i svih onih civila koji su patili iza nas.“ – napisao je Damir Markuš.[98] Tu razliku autorica u svome romanu oslikava jasnim i snažnim kontrastima između žrtve koja se nastoji obraniti i neprijatelja koji kolje i ruši sve pred sobom, i koji stoga u tekstu nosi sotonske osobine. Kao što je pariški filozof André Glucksmann u prosincu 1991. u svome tekstu *Moralni Pearl Harbor* za francuske novine *Le Monde* napisao: „Na ratnoj pozornici nisu s jedne strane anđeli a s druge demoni, ali se razlikuju slabi i jaki, agresor i žrtva, osvajač i osvojeni. Nije ih lako staviti u istu ravninu, osim ako ne preziremo sami sebe.“[99]

[97] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 31.
[98] Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 113.
[99] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 501.

3. 4. Junak

Dok *stara dama Europa pije čaj* (43) i dok njegova zemlja ne želi rat u svojoj blizini (49), Jean odlučuje prijeći nekoliko granica i priključiti se obrani zemlje koja nije njegova: *Imao je dvadeset i pet godina 1991. kada se uključio u postrojbe HOS-a (Hrvatske obrambene snage). Htio se boriti iz ideala na strani Hrvata protiv srpskog agresora.* (23) Vidjevši na televiziji vijesti iz Hrvatske, njemu tada nepoznate zemlje, u komentarima novinara prepoznao je lažni prikaz stvari i donio odluku koja će mu zauvijek promijeniti život. To je ono što izaziva čuđenje, a zatim i divljenje i poštovanje. I Jeanovi suborci *ponekad se čude, kako je došao u ovo kraljevstvo mračnih sila što nadiru s istoka kao žuti mravi, kao termiti, nezaustavljivo, u tisućama. On koji nije vezan korijenima ni na kakav način za suludu krvavu hrvatsku kupku.* (16) On sam tu odluku objašnjava pozivom koji je osjetio – *učinilo mu se da je poslan, baš ta pasivna riječ bila je najbolje objašnjenje.* (21)

Slika 12. *Jean-Michel u Vukovaru, preuzeto s Interneta.*

Čitajući poslije o Jeanovim posljednjim satima, o trenucima kada njegovi prijatelji i suborci odlaze u noć, u borbu, a on ranjen ostaje sam i nemoćan u podrumu bolnice; kada ga nakon toga odvode, oduzimaju mu stvari i muče ga; kada ga Spasoje Petković – poznat po svome ratnom nadimku *Štuka* – ubija metkom, može se činiti da Jean nije subjekt ovoga romana, onaj koji djeluje, već onaj koji trpi, samo jedna od žrtva. Onoga trena kada je ubijen, njegov je identitet nedvojbeno zauvijek obilježen. On će zauvijek ostati jedna od žrtava Ovčare, jedan od poginulih branitelja Vukovara, jedan od simbola muke i stradanja u Domovinskome ratu. K tome i sama njegova slika, njegov fizički opis odskače od uobičajene predodžbe junaka, očekivanih karakteristika borca. Jean je opisan kao lijep mladić, nježnih crta lica, sa svojim

prepoznatljivim blagim osmijehom (19). Kada je stigao u Zagreb i došao se prijaviti kao dragovoljac, nisu mu vjerovali da je punoljetan, pa je morao pokazati isprave. *Nježnoga lica kao dječarac, komentirao je dežurni hosovac.* (21) Kasniji opisi iz bolnice koji ga prikazuju oslabjela, ranjena, krhka, još više podcrtavaju sliku njegove nježnosti. Ipak, gotovo do samoga kraja, Jean ima slobodu i mogućnost izbora. On se kao subjekt u romanu ostvaruje upravo u donošenju svojih odluka, u svojoj hrabrosti, odlučnosti i dosljednosti. Osjetivši poticaj u sebi da ode pomoći u Hrvatskoj, on se sprema i odlazi. Prijavljuje se kao dragovoljac, najprije boravi na bojišnici uz Kupu, a zatim dolazi u Vukovar. Bori se i biva ranjen. Nakon pada grada, nudi mu se još jedna mogućnost da se izvuče: uoči proboja u bolnicu, njegov suborac Paša (pravim imenom Viktorin, iz Austrije, dragovoljac poput Jeana)[100] nudi mu da će ga iznijeti na leđima, no Jean to odbija. Boji se da zbog njega ne strada i Paša, a k tome se i naivno pouzdaje u postavke Ženevske konvencije koja bi trebala zaštitit razoružane vojnike. U svome posljednjem intervju, nekoliko sati prije smrti, u kameru odlučno kaže: *Ja sam kao dragovoljac došao u Vukovar, to je moj izbor i u dobru i u zlu. I u dobru i u zlu.* Ovo je rečenica borca i junaka, subjekta, ne pasivne žrtve.

Općenito, herojem se danas naziva osobu „koja se iskazala iznimnim postignućem ili iznimnom nesebičnošću, hrabrošću i požrtvovnošću u bilo kojem obliku javnog života i djelovanja.“[101] „O tome ponajbolje govori primjer Nikole Šubića Zrinskog, jer vrijednosna značenja i simbolika njegova herojstva i herojstva drugih branitelja u Sigetskoj bitki (1566.) nisu nimalo izblijedjela ni nakon nekoliko stoljeća.“[102] Josip Jurčević ističe: „U dugoj svjetskoj i hrvatskoj tradiciji fenomena herojstva iznimku predstavlja Hrvatski domovinski rat, jedini rat nakon kojega se nije dogodila institucionalizacija herojstva.“[103] Jean-Michel Nicolier u

[100] Viktorin Jurić – Paša, također jedan od stvarnih branitelja Vukovara, hosovac. „Bio je visok, jak, grdosija od čovjeka, fascinirao me samouvjerenošću u konačan uspjeh. Bio je ljudina, velik ali spretan. Velik po djelima, a ne na riječima, odličan, i kao čovjek i kao ratnik. (…) Inače je rodom iz Drijenče, kod Tuzle, a u rat je pristigao iz Austrije, gdje je radio.“ (Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 47.)
Viktorin Jurić-Paša bio je jedan od preživjelih Jean-Michelovih suboraca s kojima se njegova majka Lyliane susrela u Vukovaru 18. studenoga 2011. godine. U svojim dnevničkim zapisima, priloženima pismu Nevenki Nekić piše: *Ljudi me dolaze pozdraviti. Među njima je i jedan zapovjednik koji je bio s Jean-Miom. Kaže da su došli suborci moga sina i pita prihvaćam li da se susretnemo. Dolaze u sedamnaest sati, njih desetak. Grle me. Ive ima puno posla da bi sve preveo što mi oni govore. Pored mene je visoki Paša, ali to mu je nadimak, pravim imenom Viktorin. Pripovijeda kako se borio sa Jeanom, kako mu je predložio da iziđe iz bolnice na njegovim leđima. On će ga nositi na putu u proboju. Jean je odbio, govoreći o Ženevskoj konvenciji. Paša se žalosti – kako je mogao imati povjerenje u te krvoločne životinje. Dalje mi rekne imena vojnika koji su likvidirali Jeana-Mia, sve papire i da treba predati tužbu. Ja ne znam, mislim da treba čekati i govoriti o tome s Antunom, Nevenkom i Ivom.* (192)
[101] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 9.
[102] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 11.
[103] Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017., str. 11.

svakome slučaju zaslužuje i treba ostati zapamćen kao jedan od heroja Hrvatskoga domovinskoga rata. Njegova majka Lyliane Fournier u njegovo je ime godine 2011. primila odlikovanje Reda Nikole Šubića Zrinskoga. O tome događaju pripovijeda se i u romanu *Jean ili miris smrti*. Jean-Michelova majka uz pismo Nevenki Nekić priložila je i dnevničke zapise o tim danima, koji također čine dio romana.

Tri godine poslije, u Jean-Michelovu čast, središnji pješački most u Vukovaru preko rijeke Vuke službeno je dobio naziv po njegovom imenu.

Slika 13. *Most u Vukovaru koji od godine 2014. službeno nosi naziv po Jean-Michelu Nicolieru.*

Slika 14. *Bista Jean-Michela Nicoliera i njegova majka Lyliane Fournier. Preuzeto s Interneta, autor fotografije: Gordan Panić. (Bista je djelo bračkoga kipara Lovre Jakšića, svečano otkrivena na Mostu „Jean-Michel Nicolier" 3. svibnja 2015. godine.)*

3. 5. Vesoul i Vukovar

Jeanov položaj u Vukovaru, ali i stanje samoga grada, snažno oslikava kontrast njegova rodnoga Vesoula i razrušenoga Vukovara. Jean se u Vukovaru prisjeća svoga djetinjstva, obitelji i rodnoga grada. To je sjećanje pisano u prvome licu, vrlo subjektivno, osjećajno i slikovito:

> Kao da sam na nekom izletu s obitelji, na jezeru kraj moga Vesoula. Golema glava sunca zalazi za brežuljke, a ja sam bio dječak s udicom zagledan u plovak. Oko mene su letjeli krilati duhovi – vodeni modrikasti leptiri. Uvečer smo se vraćali kući kao s duga putovanja, u mirni grad, na večeru.
> Jean, pojedi sve, na tanjuru ne ostavljaj ništa! Majka… žuti stolnjak i šareni tanjuri. U sjećanju kao da je uvijek ljeto. Kroz rebrenice padaju tanke pruge svjetla preko kuhinje ispunjene vedrim namještajem i posuđem. Oko mene obitelj, braća Paul i Pierre, nestalo vrijeme, udaljilo se tiho kao u Proustovu romanu, nepovratno. Nisam volio juhu od povrća posutu sirom ribancem. Ali majka je budno nadgledala. Kosu moraš ošišati, pada ti preko očiju… bila je to neprekidna bitka s brigama majke i mojim tvrdoglavim otporom. Pa mirisi koji se javljaju u sjećanju: kolač od jabuka, kolonjska voda u kupaonici, sapuni, svježa posteljina… jablanovi u proljeće obavijeni ljepljivim zelenim izdancima…
> Pred prozorom stari bor pun češera i mirisa poslije kiše. Naša stara kuća koje više nema. Prodana. U njoj je mirisalo djetinjstvo. (14-15)

Prema Emilu Staigeru glavno obilježje lirskoga je sjećanje.[104] Lirsko je subjektivno[105] i ono najnestalnije.[106] Lirski pjesnik mahom govori *ja*,[107] a lirika treba „prikazati kako se u individualnoj svijesti zrcale stvari i događaji.“[108] Nasuprot tome, u epskome stilu osnovno je obilježje prikazivanje. Nema udubljivanja u prošlost[109] te „prošlo kao predmet u pripovijesti pripada pamćenju.“[110] Za razliku od toga, „prošlo kao tema lirskoga u pohrani je uspomene.“[111]

> Lirski pjesnik osadašnjuje to prošlo toliko neznatno koliko i ono što se zbiva sada. Oboje mu je možda jednako blizu i bliže no sva sadašnjost. S time se on i stapa, to znači „spominje se“. „Uspomena“ neka bude ime za nepostojanje razmaka između subjekta i objekta, za lirsko međuprožimanje.[112]

Jean se prisjeća svojih uspomena na rodni Vesoul. *U sjećanju kao da je uvijek ljeto.* (14-15) Pejzažni motivi u idiličnome opisu krajolika javljaju se u metaforičnim slikama: *Golema glava sunca zalazi za brežuljke, a ja sam bio dječak s udicom zagledan u plovak. Oko mene su letjeli krilati duhovi – vodeni modrikasti leptiri.* (14) Boje su vedre, žive, sve je puno svjetlosti:

---

[104] Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996.
[105] Vidi: Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 60.
[106] Vidi: Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996.: str. 71.
[107] Vidi: Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996.: str. 56.
[108] Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 60.
[109] Vidi: Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 86.
[110] Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 57.
[111] Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 57.
[112] Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 62-63.

žuti stolnjak i šareni tanjuri (14), *kroz rebrenice padaju tanke pruge svjetla preko kuhinje ispunjene vedrim namještajem i posuđem.* (15) Jean se sjeća mirisa kolača od jabuka, kolonjske vode u kupaoni, sapuna, svježe posteljine, jablanova u proljeće i staroga bora poslije kiše. Majka se brine da sve bude čisto i uredno, da Jean dovoljno pojede. U Vukovaru svega toga neće biti. To vrijeme *udaljilo se tiho kao u Proustovu romanu, nepovratno*. Jeana i Prousta ovdje, osim činjenice da su obojica Francuzi, povezuje motiv vremena. Proustovo je najznačajnije djelo ciklus romana *U potrazi za izgubljenim vremenom* (1913.). Za Jeana je vrijeme nepovratno izgubljeno jer se on više nikada neće vratiti svojoj obitelji, u rodni Vesoul.

> Sanjao bi između napada kako sjedi za obiteljskim stolom: braća se zadirkuju, a ona, njegova Lyliane sjeda posljednja za stol i šuteći ih podučava kako se treba ponašati. Onda se probudi i vidi: on je ovdje na hrpi madraca, pokriven starim dekama, netko ga gurka i kaže mu da mora ustati. (46)

Kao kod Prousta, i Jeanove uspomene bude predmeti koji ga podsjećaju na majku, na dom: *Netko u kamionu dijeli kekse. Svakome nekoliko komada, da utole glad do večere. Mirišu na cimet, onako kao majčini keksi za božićne dane.* (32) *Ponekad oni izvana donesu na cipelama žuti jesenski list. Pao je zauvijek i nitko nikada neće znati gdje je rastao. Dok ga drži među prstima, Jean se sjeća čiste tišine u vrtovima Vesoula, zatvara oči i vidi majku koja slaže vazu s cvijećem jesenskih boja.* (63)

Majka, čistoća i mir motivi su koji pripadaju sjećanju i koji Jeanu nedostaju u razorenome gradu: *Poslije bi legao i zatvorenih očiju dočaravao sebe bivšeg i život kakav je bio i kakav je mogao biti. Obitelj se poredala i onda zgusnula u jedno klupko koje je majka. U tome klupku sve ono bezazleno i sretno uvijek se događa ljeti, zidovi su bijeli i posvuda je mir.* (72)

Slika 15. *Jean-Michel kao dječak, preuzeto s Interneta.*

U svojim posljednjim tjednima u Vukovaru Jean osjeća veliku osamljenost i strah: *Ponekad se osjećao napušten zauvijek. Ni dobrota liječnika, ni još strašnije sudbine onih pored njega, nisu mogle prevladati taj rastući luk slutnji o gorkome kraju. Tada bi se vraćao svome foto-aparatu i snimao ljude oko sebe.* (72) Ta osamljenost posebno dolazi do izražaja nakon odlaska Jeanovih suboraca u proboj dok on ostaje u podrumu bolnice:

> Njegova ekipa ratnika došla se oprostiti prije polaska u proboj. Zagrlio se s Damirom, Igorom, Nikicom, Stjepanom, Mariom, Velimirom, Viktorinom, Petrom… Svi su znali da su njegove bitke završene. One ostaju tu i on ostaje u tom svijetu tame i neizvjesnosti, sapet štakama, a oni odlaze u posljednju noć koja će im donijeti život ili smrt. (72)

Kao i Jean, i *grad je sve osamljeniji u svojoj tragediji koja je prešla granicu shvatljivoga*. (45) *Govori se da je blizu milijun granata palo je na taj mali grad i on više nema sadašnjosti. Ima samo prošlost negdje zabilježenu, u nekoj staroj knjizi, slici, zaboravljenoj snimci.* (55) Za Vukovar se također vrijeme čini nepovratno izgubljenim. Nasuprot Vesoulu, koji je u tekstu nazvan mirnim gradom (14), Vukovar se naziva gradom *smrti i gareži* (16).

Miris smrti spominje se na više mjesta u romanu[113] i u samome naslovu, a posve je suprotan svim onim dragim, ugodnim mirisima iz Jeanova sjećanja. Takve je mirise nekada imao i Vukovar, i on je nekada bio nalik njegovu Vesoulu:

> I ovaj je grad imao druge mirise prije ovoga dijaloga sa Sotonom i zlomorom.
> Slutio je Jean da Dunav izbliza miriše na bilje i ribu, na vrbe što rastu kraj obale, na stare čamce, mreže i vjetrove što stižu s istoka i nose kiše, na školjke i riječne galebove. Nekad je bilo ptica u krošnjama drveća – kosova, grlica. Sve je bilo nalik na njegovo jezero u Vesoulu. Ovdje su najveće krošnje onih platana koje rastu na ušću Vuke u Dunav. Jean je uspio vidjeti jednu od tih platana, a onu drugu na obali Dunava ispred razrušenoga dvorca, pamti kao ranjeno biće. Snimio je u hitrom prolazu njeno spaljeno i raskoljeno deblo.
> Već odavno ne čuje glasove ptica, napustile su grad smrti i gareži, tko zna gdje legu svoje mlade. Pojavile su se vrane. Kad utihne tutnjava oružja, odjekuje njihov graktaj. (15-16)

U opisu grada Vukovara, kao i u opisu grada Vesoula prevladavaju pejzažni motivi. Ovdje su oni, međutim, obavijeni mirisom *smrti i gareži*. Platana na obali Dunava ispred razrušenoga dvorca, spaljena i raskoljena debla, uspoređena je s ranjenim bićem. Ptice su

---

[113] *Kao da se cijeli grad pretvorio u ranjenu, od vlastitih ostataka spletenu osobu smrvljena spljoštena lica, razvalinu smradne utrobe koja isparava akumulirane vonjeve iz slomljenih cijevi – izmiješani zadah zahoda, kuhinjskih naslaga, oznojene posteljine, trulih ostataka nekada punih smočnica. I to je jedan od mnogih mirisa smrti.* (9)
U autobusu je vonj ranjenika postajao sve gušći, sadržavao je onu ljudsku nečist i tjelesnost koja je istjecala u vidu krvi ili drugih tekućina, uvlačila se u pluća i naviještala najgore.
Krvnici su također širili zapah – rakija, luk, pečeno meso, izmiješano sve u neoprani ustima, znojni pazusi ispod vojničkih odora koji se raspršuju ponad glava nemoćnika.
Vonj smrti.
Čak i nadimci gospodara života imala su u samom zvuku zlokobni vonj: (…). (101)

napustile grad. Ostale su samo vrane, ptice grabežljivice čije bi graktanje odjekivalo kada bi utihnula tutnjava oružja. Dolazile bi da tijela poginulih koja bi ostala ležati na ulicama.

Vrane u književnosti općenito simboliziraju nesreću i smrt. Jedan od poznatijih primjera je poema *Gavran* (1845.) Edgara Allana Poea. Treba se sjetiti da je simbol grada Vukovara Vučedolska golubica[114] da bi se uočila još jedna simbolična opreka. Golubica je simbol nečega dobroga, pozitivnoga – općenito mira, a u kršćanstvu Duha Svetoga. Unatoč simboličnome potencijalu, dobro je istaknuti da drugih ptica u Vukovaru u vrijeme rata ni doslovno nije bilo. Damir Markuš o tome je napisao ulomak koji ostaje u pamćenju zbog svoje jednostavnosti, simpatičnosti, topline i djetinje prostodušnosti:

> Ptica u Vukovaru tih mjeseci nije bilo. Od stalnih borbi, granatiranja, zla koje se osjećalo i u zraku, a ne samo na zemlji, jednostavno su nestale, kao da su iščeznule. Barem ih ja nisam primjećivao. Kao dječak, volio sam šetati šumom, slušati ptice, gledati srne u trku, disati punim plućima. Nisam ni slutio kakvo je to bogatstvo. U jednoj kući u Preradovićevoj ulici našao sam papagaja u krletci. Vlasnik je, dok se moglo, svaki dan dolazio nahraniti i brinuti o ptičici te usput vidjeti kako mu je kuća. To je bila jedina ptica koju sam vidio, možda je bila jedina u cijelom Vukovaru. Sjeo sam na fotelju i gledao pticu kao da sam vidio Boga. Ne znam, ali nisam je pustio iz kaveza, mislio sam da je sigurnija tu. Što li je sve proživjela od tog silnog granatiranja i razaranja? Bar sam se na trenutak vratio u djetinjstvo – cvrkut ptica i mir. Taj trenutak mira i spokojstva u prašnjavoj fotelji s krasnim i rijetkim prizorom trajao je dovoljno dugo da se sjetim bezbrižne prošlosti i shvatim koliko je važna i neprocjenjivo vrijedna sloboda. Mi Hrvati ne smijemo zaboraviti da je za tu slobodu proliveno mnogo krvi.[115]

Damir Plavšić također je spomenuo nestanak ptica u svojim stihovima:

> Više nema ptica
> Ni pijetlova koji bi nas ujutro budili.
> Više se ne čuje lavež pasa.
> Samo kiša i potmule detonacije.
> Samo granate i smrt.[116]

---

[114] Miroslav Međimorec opisao je mjesto gdje je pronađena Vučedolska golubica u stanju u kakvom je bilo u jesen 1991. godine: „Spustili smo se do Dunava i Vučedola, htio mi je pokazati rijeku, putove i šumarke kojima su se prikradali i sukobljavali s neprijateljem. U podnožju brežuljka na kom je iskopana golubica mira sve je zaraslo, napušteno i razoreno." (Međimorec, Miroslav: *Piše Sunja Vukovaru: Istinite priče iz Domovinskog rata*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 155.)

[115] Markuš, Damir – Kutina: *„58": HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 73.

[116] Plavšić, Damir: *Ne plači moj dobri anđele – Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 35.
Poput Nevenke Nekić, Damir Plavšić se također osvrnuo i na uništenu prirodu grada Vukovara:
„Sada je sve mrtvo.
Vuka je postala siva, postala je prljavo mutna,
ptice i žabe odavno su pobjegle ili uginule,
drveće je raskomadano i uništeno.
Vukom plutaju mrtve ribe." (Plavšić, Damir: *Ne plači moj dobri anđele – Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 38.)

U romanu Nevenke Nekić Vukovar se opisuje i kao užaren i tužan grad (8), mokar i hladan, *koji više ne postoji jer je lišen svake ljudske i prirodne ljepote* (85). Nakon pada je uspoređen s mravinjakom *sa sto ulaza u kojem ima sakrivenih mravi* (78), a sam ga je Jean u intervjuu tri puta nazvao klaonicom (65).

Usred strahota koje su snašle grad, podsjeća se da je Vukovar nekada pripadao istoj onoj Europi kao joj pripada i Jeanov rodni Vesoul:

> Bio je pun istih humanističkih nastojanja i strasti – imao je svoje škole, dvorac, muzeje, umjetnine, salone građanskoga društva, stilske namještene sobe, strast za knjigama, glazbom, znanosti, čak je imao i jednoga nobelovca, tiskao je svoje novine, bio je pobožan i čuvao na uzvisini ponad Dunava dragocjenosti sakralnoga – tijelo svetoga Bone, freske, knjižnicu, franjevački samostan kao spomeničku baštinu. (42)

Bio je to, *kažu, lijepi barokni gradić, star i romantičan, vezan za dvije rijeke, zelen i pitom. Srbi su u njemu bili manjina. Oni ga sada „oslobađaju" i sve pretvaraju u prah i pepeo.* (41)

Slika 16. *Razrušeni dvorac Eltz u Vukovaru 1991. (danas Gradski muzej Vukovar), preuzeto s Interneta, autor fotografije M. Kokotović.*

Josip Esterajher u svome se izvještaju također osvrnuo na strašan povijesni preokret u gradu:

> Vukovar i Borovo Naselje bore se na život i smrt. A tamna strana života u Vukovaru svakako su podrumi i skloništa gdje je u mnogim higijenska razina bijednih stanovnika na razini srednjeg vijeka.
> I to je slika i prilika grada, koji je kao grad, slobodan i kraljevski, stariji dvije godine od Zagreba.[117]

Ipak, s pomalo gorčine, ali ponosno, zaključuje: „Vukovar postoji i dalje, unatoč svemu. Vukovar, premda pun volje za životom, krvari i umire dostojanstveno.“[118]

Razoreni Vukovar moguće je usporediti s prodanom starom kućom koje se Jean prisjeća: *Naša stara kuća koje više nema. Prodana. U njoj je mirisalo djetinjstvo.* (15) I u Vukovaru je nekada mirisalo djetinjstvo, i u njemu su mirno i radosno odrastala djeca, a onda se činilo kao da je sve to srušeno, kao da više ničega nema. Uz opreku Vukovara i Vesoula tako snažno dolazi do izražaja opreka sretnije, mirne prošlosti i strašne, teške sadašnjosti. Pritom nije riječ samo o Jeanovoj prošlosti i sadašnjosti, već i o prošlosti i sadašnjosti grada Vukovara. Poput Jeana, i on je osamljen u svojoj tragediji, malen i slab naspram neizmjerno nadmoćnoga neprijatelja, nalik *zrncu prašine koju raznosi vjetar s istoka* (17). Tako glavni lik Jean simbolično predstavlja i sam grad Vukovar, njegovu tešku borbu i stradanje.

Jean između prošlosti i sadašnjosti povlači oštru granicu: *Postoji dioba na ono što je bilo prije i poslije dolaska u ovu zemlju straha i smrti.* (30) Ta promjena odrazit će se na njegovom fizičkom izgledu, ali i na cijelom njegovom identitetu. Njegova će majka, gledajući tu promjenu, shvatiti da je njezin sin postao *čovjekom*.

3. 6. Jeanovo nekadašnje „ja“ i promjena

Iz Jeanova sjećanja i pisma njegove majke Lyliane Fournier, vidljivo je koliko važan dio njegova identiteta predstavlja njegova uloga u obitelji kao sina i najstarijega brata. Često se ističe njegova brižnost prema majci, a navodi se i podatak o odlutalu ocu: *Ono veliko i vrijedno bila je bol njegove majke: ostavljena mlada odgojila je trojicu dječaka, a on je, kad bi plakala, govorio: ne plači, košuto moja… Kao da je preuzeo ulogu odlutala oca i kao najstariji*

[117] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 424.
[118] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 424.

muškarac u obitelji tražio snage za sve njih. (…) *Brige za mlađu braću davale su neki smisao njegovu životu, a ljubav za majku uokvirivala je sliku.* (31)

Slika 17. *Jean-Michel sa svojom majkom Lyliane.*

Majka u pismu za Jeana kaže: *Čitao je puno, slušao glazbu, imao je bezbroj prijatelja i prijateljica. Uostalom, po onome što sam ja mogla shvatiti, simpatizirao je jednu djevojku, izbjeglicu u bolnici, koja se zvala Solange.* (157) Posljednji podatak dolazi kao odgovor na pitanje autorice o tome je li Jean imao djevojku. U romanu ona postoji, a simbolično je nazvana imenom koje podsjeća na anđela: *Angelica*. Jean je otišao raditi *u ne tako daleku Genovu,* ali bi se vraćao kući *da zagrli svoje, da vidi dragu Angelicu, prijatelje, da popije s njima pod ljetnom nadstrešnicom kriglu piva, malo vina, da uhvati komadić sunca na obali jezera ili skok u vodu, ležaj na suncu.* (31) Jeanovu želju da ode pomoći u Hrvatsku Angelica nije razumjela: *Kakav rat! Pa ona je još takoreći nedavno bila s roditeljima tamo na obali Jugoslavije, u Dubrovniku, mir i super kupanje.* (…) *Daj, ne pretjeruj, sve je to svjetska politika,* (…). (33)

Život nekada nestašnoga dječaka koji nije volio juhu od povrća posutu sirom ribancem (15), zauvijek će se promijeniti njegovim dolaskom u Hrvatsku. Već po svome dolasku na Glavni kolodvor u Zagrebu Jean osjeća da ima neke tajanstvene veze između njega i kipa kraj kojega prolazi:

> Prošli su pored spomenika nekom slavnom konjaniku kakvih u njegovoj domovini ima napretek. Slikao je moćnoga ratnika i nije mu se učinilo čudnim da ima neke tajanstvene veze s tom osobom, koja je prema odori i kruni živjela davno. Kralj je visoko dizao žezlo.
> Vojnik mu je rekao: Tomislav! Tomislav! Shvatio je da je to ime. (23)

U ulomku je dan doživljaj iz perspektive glavnoga lika, čime se postiže dojam očuđenja.[119] Jean ne zna značenje kralja Tomislava u hrvatskoj povijesti. Iako osjeća neku povezanost s njime, ne sluti koliko će i njegov identitet (p)ostati povezan s hrvatskom povijesti. Tek će poslije u Vukovaru početi shvaćati koliko se povezao sa zemljom koju je došao braniti: *nikada nije mogao vjerovati da će ga najviše od svega boljeti jedna daleka zemlja, njeni ljudi, djeca, kuće… Što on ima s njima? Kako je banuo u ovaj mokri i hladni grad koji više ne postoji jer je lišen svake ljudske i prirodne ljepote?* (84-85) Sve će mu se to činiti kao njegovo, kao da on sam tome pripada, a njegovo staro „ja" kao da se rastače u tome svemu: *I groblje u kome ne počivaju njegovi preci i ono je postalo njegovo groblje, i ona dječja kolica nasred ulice kao da su njegova dok je bio mali, a možda i njegova djeteta kojega nikada nije imao? Tako se polako rastače njegov nekadašnji „ja" i povlači se za onima koji čame u podrumima razrušenih kuća.* (39) *On ima snage okrenuti se golemoj kosturnici u kojoj ima i živih, iako oni više nemaju ništa od čega bi živjeli, okrenuti se i u trenu proćutjeti svu težinu viđenoga, okrenuti se i pogledom zbrisati svoje davno ja koje odnosi vrijeme kao trag otiska noge na pijesku.* (46)

S Hrvatskom će svoga sina snažno povezati i sama njegova majka, Francuskinja, znajući koliko je volio tu zemlju. Izrazit će želju da njegovi posmrtni ostaci, ako ikada budu pronađeni, ostanu počivati *među drugovima* u njegovoj *toliko ljubljenoj Hrvatskoj* (194), neće ih voziti u Francusku. *On je odabrao Hrvatsku kao svoju domovinu i neka tu ostane. Ona će ga posjećivati.* (165) Štoviše, doživjevši veliku toplinu i ljubaznost prilikom svoga posjeta Hrvatskoj, i ona će sama izjaviti da se osjeća *Hrvaticom* (193). Prigodom dolaska u Hrvatsku mnogi su je primili kao svoju, s velikom toplinom i poštovanjem, prilazili su joj, grlili je i govorili joj lijepe riječi. *Ona je zajedno sa sinom naša, naša.* (181)

[119] Prema Viktoru Školvskome, „cilj je umjetnosti dati osjet stvari kao viđenje, a ne kao prepoznavanje." (Šklovski, Viktor: *Umjetnost kao postupak*, u: *Uskrsnuće riječi*, Stvarnost, Zagreb, 1969., str. 43.) To se postiže umjetničkim postupkom *začudnosti* ili *očuđenja* koje, između ostaloga, podrazumijeva „opis stvari kao da je prvi put viđena." (Šklovski, Viktor: *Umjetnost kao postupak*, u: *Uskrsnuće riječi*, Stvarnost, Zagreb, 1969., str. 44.) Takav je postupak očit i u opisu Jeanova doživljaja prigodom prvoga susreta s kipom kralja Tomislava u Zagrebu.

3. 7. Zvukovi u romanu

U romanu *Jean ili miris smrti* izraženo značenje imaju različiti zvukovi: glasovi, simbolično povezivanje zvuka i značenja riječi, auditivni motivi (granatiranje, graktanje vrana, tišina…), nadimci, jezik, glazba.

Jeanov identitet na poseban se način gradi na temelju činjenice da je volio slušati Mozarta. Njegova majka prisjeća se toga hodajući podrumom vukovarske bolnice. Autorica se pita zašto baš tada, u tome podzemlju (175-176). To joj osvjetljuje još jednu razliku između Jeana i neprijatelja. Jeanovu ljubav prema Mozartovoj glazbi suprotstavlja zvuku raspojasane harmonike koju su rastezali krvnici od dolaska u razoren grad slaveći pobjedu – zvuk kojim je *rikao ranjeni zrak* (176).[120] *Ubilački raspoloženi, spremni za klanje, pijani od alkohola i pobjede, uključili su razglase i započeli svoju muziku – čačansko kolo.* (76) Postavlja se pitanje o tome koja bi Mozartova skladba odgovarala Jeanovoj ubojici, Štuki; kako bi to čudovište ikada moglo shvatiti ljubav prema Mozartovoj glazbi (179). Kao simbol ljepote i zapadne kulture, ona stoji u opreci s motivom *jezive pjesme ljudoždera* (76), *razularene i pomahnitale rulje koja krvavih očiju ispija iz boca oštra pića* (107), njihovim psovkama te zvuku oružja, od kojega se kao najgore spominje ono koje su zvali *Staljinovim orguljama, „kačušama“* (38). Zapadno naspram istočnoga, kulturno naspram divljačkoga, dobro naspram zloga, lijepo naspram ružnoga – to su opreke u čijem se središtu sukoba nalazi Jean, a uvijek je jasnoj kojoj strani pripada.

Od trenutka pada grada, kada su prepušteni na milost ili nemilost neprijateljima, sve zvuči zlokobno – zvukovi, kao i tišina:

> Čudno je nastalo zatišje. Najprije su uši navikle na tisuću urlika, zvižduka projektila i gruvanja topova, upale u tu tišinu, zastale iznenađeno. Kakva je to tišina? Je li to kraj užasa koji je već poznat, ili naviješta neki novi?
> Jer u samoj semantici riječi tišina toga dana, bilo je nešto opako, ona je otvarala novu i opasnu srž svoje biti. Tišina nastala ovdje bila je kao pijana ženturača bez nekoliko zuba koja guta svoju djecu. (74)

[120] Damir Markuš piše o svome doživljaju neprijateljske pjesme u Vukovaru: „U studenom su napadi postajali sve jači, a nas je bilo sve manje, protuoklopnog streljiva više gotovo da nismo imali. Transporter JNA kružio je ulicama, a neki 'dosjetljivi' četnik ili 'kreativna' služba za 'propagandni rat' je na njega podesila nekakav 'razglas' iz kojega je treštala srpska narodna muzika. Teže sam podnosio note iz toga zvučnika, nego detonacije artiljerijskih projektila. Najgore od svega bilo mi je čuti njihovu koračnicu 'Marš na Drinu', koja je svakodnevno, po više puta odzvanjala Sajmištem. Puštali su je u pravilnim vremenskim razmacima, kao neki hit dana. To nas je izluđivalo. Igor i ja smo više puta pokušavali naći preko optike taj transporter i onemogućiti tu, za našu psihu, užasno ubitačnu glazbu.“ (Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015., str. 111.)

Vani su graktale vrane, čuli su se zvuci pijane harmonike i trube, bilo je hladno, ali on to nije osjetio. (95) *U općoj kuknjavi i jauku Jean samo stenje, beznadno ukliješten kao divljač u zamku, sjeća se opisa Danteova Pakla što su ga čitali u školi.* (129)

Glasovi krvnika nakon što su pretukli Jeana, izgazili ga i pljuvali po njemu, metaforično su uspoređeni sa zmijolikim piskanjem. Jean više ne ispušta glasa, samo slika njegovoga izmučenoga tijela govori, poput jezika: *Nitko tu ne zna ni riječi tog krvlju i suzama po njegovom tijelu razlivenoga jezika, spletenoga u grmlje i zmijoliko psikanje onih oko njega.* (129)

Motiv jezika od krvi i suza, spletenoga u grmlje, podsjeća na gorući grm iz Knjige izlaska iz kojega Bog progovara Mojsiju (Izl 3, 4). Glasajući se zlokobno poput zmija, neprijatelji su bliski biblijskim zmijama koje napadaju izabrani narod (Br 21, 7). Na Božju zapovijed, Mojsije je načinio zmiju od mjedi i stavio je na vrh motke. Svatko tko bi pogledao u nju, ozdravljao bi od ugriza (Br 21, 7-9). Razlika je u tome što ove dvije slike, motiv gorućega grma i motiv zmija, u Bibliji ne stoje zajedno. Osim toga treba naglasiti da takva slika ovdje samo metaforički naglašava Jeanovu muku, a ne govori o njegovoj vezi s božanskim. Prije bi se moglo reći da oslikava suprotstavljenost dobra i zla: pozitivan glavni lik romana trpi i okružen je negativnim likovima. Zmijoliko piskanje neprijatelja, osim na zmije koje su napadale izraelski narod, podsjeća i na zmiju iz Edenskoga vrta koja je prevarila Adama i Evu (Post 3). Neprijatelji su u romanu više puta povezani sa Sotonom, a zmija bi mogla predstavljati još jednu poveznicu.

Auditivnim motivima neprestano se najavljuje i naglašava užas. Naglašeni prikaz užasa prema Ricoeru ima posebnu funkciju: *Užas se veže uz događaje koji se ne smiju n i k a d z a b o r a v i t i. On čini krajnju etičku motivaciju historiografije žrtava.*[121] Riječ je o tome da se užasom ističe *jedinstvenost događaja* jer *užas, kao i divljenje, u našoj historijskoj svijesti vrši specifičnu funkciju individualizacije*.[122] Na taj se način želi istaknuti stravičan događaj i sačuvati pamćenje na njega, a sve kako se takvi događaji nikada ne bi ponovili.

Jean ne razumije hrvatski jezik, no često se usredotočuje na zvukove, obraćajući pozornost na glasove. *Pomislio je da u mnogim jezicima reži opori glas R u riječima koje označavaju rat: gueRa, kRieg, WuoR… Rat…* (23) Čuje riječ punu zvuka glasova *sssšš* u imenu koje njegovi suborci spominju (13; govore o Sajmištu), a u imenu i prezimenu trudnice koju su

[121] Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990., str. 243.
[122] Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990., str. 243.

neprijatelji mučili i ubili sluša šuškave glasove koji ga podsjećaju na šuštanje jesenjeg lišća – *ccc… šššš… žžžž… ććć…* (127; riječ je o imenu Ružice Markobašić). Slično kao u *Jami* Ivana Gorana Kovačića, u kojoj zvuk pripovjedača u mraku njegova slijepila još podsjeća da je živ,[123] za Jeana su glasovi koje čuje, čak i ako ih ne razumije, *krila njegova posljednjega postojanja* (73).

U poemi Ivana Gorana Kovačića *Jama* kao da je zvukovima ocrtana cijela Kalvarija – od dolaska do jame, preko pada, do izvlačenja i spasa. Lirski je kazivač slijep, iskopali su mu oči, zato obraća pažnju na zvukove oko sebe. Oni ga podsjećaju da je živ i da se mora boriti. Lupanje srca vuče ga naprijed i daje mu snage: *I od te lupe progledah kroz rupe: / U jasnom sjaju misli mi se skupe.*[124] Čak i zvuk padanja ljudi u jamu daje mu nadu: *Slušo sam udar, kojom snagom pada, / I meni opet vratila se nada.*[125] U trenutku kad se čini da se je sve gotovo, vlada smrtna tišina. *Led smrti šuti*.[126] Kada i sam leži u jami, lirski kazivač shvaća da tu ipak nije kraj upravo zahvaljujući zvuku, svijest mu vraća vrisak žene, što dva puta naglašava: *Strah sviješću sinu: Neka žena vrišti!, I spas sa jezom iz leda me vine: Svijest munjom blisne, kada žena vrisne.*[127] *I prvi puta sva životna snaga/ Nad leševima stala da se skuplja*.[128]

Jeanovo neznanje jezika u rukama krvnika postaje *kao spasonosni zid koji umanjuje strah, poništava sve psovke i prijetnje, snižava lik iskreveljenoga napadača na samo još jednu masku iz prologa u inscenaciji „kasarne“. Zastrašujuće je i ljekovito neznanje jezika.* (113)

To nepoznavanje jezika stavlja ga i u stanje potpune osamljenosti, kao ljuštura: *Jean je najosamljeniji. Jezik ga zatvara u ljušturu poput betonskoga zida.* (114). *Jezik je kao ovojnica tvrda materijala koju ne može probiti. On živi u svom svijetu francuskoga čije nijanse savršeno odražavaju misao i osjećaje*. (32)

Samoća je također povezana s lirskim stilom. Mallarmé je držao da je osama „iskonska situacija moderna pjesnika“,[129]a Musil je pjesnika definirao „kao čovjeka u kojega neizbavna

[123] Kovačić, Ivan Goran: *Jama*, u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961.
[124] Kovačić, Ivan Goran: *Jama*, u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., str. 173.
[125] Kovačić, Ivan Goran: *Jama*, u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., str. 175.
[126] Kovačić, Ivan Goran: *Jama*, u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., str. 181.
[127] Kovačić, Ivan Goran: *Jama*, u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., str. 179.
[128] Kovačić, Ivan Goran: *Jama*, u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., str. 179.
[129] Friedrich, Hugo: *Struktura moderne lirike: od sredine devetnaestog do sredine dvadesetog stoljeća*, Stvarnost, Zagreb, 1989., str. 128.

osamljenost jastva u svijetu i među ljudima najsnažnije dopire do svijesti.“[130] U romanu je takav doživljaj Jeanove samoće i osamljenosti moguće promatrati zajedno s drugim elementima lirskoga stila u tekstu. O tome, uz naglašenu osjećajnost i subjektivnost, svjedoče i metaforične slike kojima je ta samoća dočarana (*ljuštura poput betonskoga zida*), ali i snažno povezivanje, gotovo stapanje Jeana i Vukovara o kojem je već bilo riječi.

Jean često razumije samo riječ kojom ga zovu: *Francuz, Frenki*. Njegovi suborci ne znaju francuski, ali međusobno se dobro razumijevaju gestama ili ponekom riječi na engleskom jeziku (11). Jean ih je razveseljavao i svojim izgovorom hrvatskih riječi (43). S drugim borcima svaki dan na radiju sluša glas Siniše Glavaševića. *Jean ne razumije što se govori, ali vidi da ljudi plaču, sklapaju ruke, glas ih ohrabruje, ali ipak naviješta nešto mračno, poručuje i zapomaže u isti mah, brani grad jedinim oružjem – glasom.* (64)

Ne razumije riječ *ustaša* kojom etiketiraju i njega, kao i sve one koji su stali na stranu Hrvatske (54); ne razumije značenje riječi *trijaža* (razvrstavanje na smrt; 85), pita se postoji li koji jezik kojim bio mogao razgovarati s *ovim „oslobodiocima“. Neki apstraktni, sveopći jezik koji bi prodro do njihove biti?* (84) Tu se jezik povezuje s njegovom ljudskošću, dobrotom. Jean razumije ljubav – razumije zagrljaje svojih suboraca, poglede svoje majke[131] ili pogled prijatelja suborca prije novoga skoka[132] – ali ne razumije zlo. On nije samo Francuz i vojnik, on je ponajprije *čovjek*. Ljudskost je ono što se u romanu ističe kao poruka, kao vrijednost: *Sjetio se Jean da je u školi viđao prizore trojanskoga rata u bakropisu: Ahilej plače jer mu ubiše druga, a on leži u šatoru na prostirci. Ratnici moraju plakati, to je ono najljudskije u njima.* (49) U krvnicima koji kolju bez osjećaja i gotovo nerazumno, te ljudskosti kao da nema, oni su nalik vranama, grabežljivcima. Svoje nadimke (Kemo, Štuka…) izgovaraju kao titule (101), *a riječi grebu kao grabežljive ptičurine kandžama po zraku što se zgusnuo u autobusima smrti da ga možeš rezati na kriške.*

> Taj jezik šiklja iz pakla da bi pronosio njegov glas i sjaj. Ne razumije Jean te opake i podrugljive nadimke, koje su stekli u proteklim okrutnostima, jezik je za njega zatvorena školjka koju ne zna otvoriti. Naučio je tek nekoliko riječi: novinar, fotograf, Francuz, dragovoljac, hrana, oružje…
> Ovi pobjednici su svoje nadimke izbrusili na krvničkim poslovima u Tovarniku, Dalju, Sotinu, Berku, Aljmašu, Ilači, a osobito na Vukovaru. (101)

[130] Friedrich, Hugo: *Struktura moderne lirike: od sredine devetnaestog do sredine dvadesetog stoljeća*, Stvarnost, Zagreb, 1989., str. 186.
[131] *Koliko puta su se samo gledali, on i majka, nije trebalo ništa govoriti, samo su pogledima razgovarali.* (31)
[132] *Prije novoga skoka pogledat će se u oči i nekako znati kuda i kamo*. (12)

Može se reći da su u romanu, osim mirisa smrti, izraženi i zvukovi smrti, i to na više razina.

Jean se nada da će preživjeti, ali istodobno sluti zlo. *Mogao je zanemariti bol u nozi koja je prema nadolazećem strahu što su ga naviještali glasovi okrutnosti četnika, bila podnošljiva.* (73) Na snimci iz bolnice smiješi se, *ali ima nešto ispod toga dječačkoga naizgled vedra lica, nešto mračno i zakopčano slutnjom okončana vremena.* (83)

3. 8. „Čišćenje“ vukovarske bolnice i potraga za izgubljenima

> Jean kao ni ostali u hrvatskim redovima pa ni bolnici, ne znaju da je nekoliko dana ranije u Beogradu stvorena odluka: ne dopustiti spas ranjenika iz vukovarske bolnice. Oni su određeni za smrt. Svi moraju umrijeti. Većina je na popisu koji je sastavljen prema izjavama domaćih Srba koji dobro poznaju branitelje. Na tom popisu je i Francuz kao i Siniša Glavašević i mnogi drugi. Ali, prije smrti, moraju se dati u ruke mučiteljima. (74)

Siniša Glavašević u ponedjeljak 18. studenoga 1991., na dan kada je grad pao, izvijestio je o stanju u bolnici o sklopljenim pregovorima, nadajući se da je došao kraj stradanjima:

> Za Kroniku dana javlja Siniša Glavašević… Slika Vukovara u 22. satu 87. dana ostat će svjedocima ovog vremena zauvijek u sjećanju. Avetinjski prizori nižu se do beskraja, miris paljevine. Pod nogama se osjećaju ostaci trupovlja, građevinskog materijala, stakla, ruševine i jeziva tišina. Istovremeno, liječnici u vukovarskoj bolnici bore se s mnogim nedaćama. (…)
> A ovog trenutka dobivam i podatke o završenim pregovorima. Konvoj kreće sutra u 10,00 sati, imat će kapacitet 600 pacijenata. (…) Nadamo se da je mukama po Vukovaru kraj.[133]

Unatoč skorim dojavama dr. Vesne Bosanac Europskoj misiji da je bolnica opet na udaru topništva,[134] pomoć nije stigla. U srijedu 20. studenoga „suprotno 'Protokolu sporazuma o neutralizaciji i slobodnoj evakuaciji vukovarske bolnice', umjesto promatrača EZ-a i ekipa Međunarodnog Crvenog križa, u bolnicu su opet ušli pripadnici JNA pod zapovjedništvom majora Veselina Šljivančanina.“[135] Predstavnik Međunarodnoga Crvenog križa Nicolas

[133] *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 123.
[134] Vidi: *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 124.
[135] *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 127.

Borsinger izjavio je: „Vidite da međunarodna komisija ne može obavljati svoj zadatak. Ne može se smatrati odgovornom za ono što se ovdje dogodi. Spriječen sam da uđem u bolnicu.“[136]

> Nakon okupacije grada, pripadnici JNA su 20. studenoga 1991. iz bolnice izveli oko 400 ranjenika, djelatnika te članova njihovih obitelji i drugih civila. Najmanje 266 osoba izvedenih iz bolnice ubijeno je ili se vode kao nestale. Samo na Ovčari ubijeno je 200 osoba, među kojima i 20 djelatnika bolnice.[137]

Pisalo se da su ljude iz bolnice, nakon što ju je srpska vojska okupirala, evakuirali s tri vojna autobusa – *a bilo je tajnih šest*. (80) *U isto vrijeme, prije polaska šest autobusa s onih dvije stotine šezdeset i dva nesretnika u njima nepoznatom pravcu, iz bolnice su nestali svi podaci o pacijentima. Svi će završiti u Beogradu*. (99) Najmlađi zarobljenik imao je šesnaest godina, a najstariji sedamdeset i dvije godine. (109) Među njima su bili i mnogi civili koji su se sklonili u bolnicu, nadajući se zaštiti, te djelatnici Radio-Vukovara, Siniša Glavašević sa suradnicima. (77) Svi su prevezeni na poljoprivredno dobro *Ovčara* oko 14–15 sati, kako svjedoče i dokumenti s Okružnoga suda u Beogradu (115-116).

Slika 18. *Dr. Vesna Bosanac, preuzeto s Interneta.*

Jean *još nije posve izgubio iluziju da prebiva u nekom ljudskom svijetu* (114). Oduzet će mu sve stvari, prebiti ga i ubiti. *Taj je mladić bio živ posljednji put 20. studenog 1991. Toga su*

[136] *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 127.
[137] *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008., str. 97.

dana četnici, srpski vojnici završili „čišćenje" Vukovara i posljednje mjesto „otpora" bolnicu gdje se nalaze ranjeni hrvatski borci. (70) Tako su izvijestile vesoulske novine La Presse de Vesoul.

Novinari koji su ušli u bolnicu prije odvođenja ranjenika snimali su reportaže, *ne shvaćajući baš ništa od situacije*. (75) Zvonko Maković protumačio je općenito nerazumijevanje europskih naroda prema situaciji u Hrvatskoj:

> Rat koji se ovdje vodi, rat je kakav europski narodi sa svoje sadašnje pozicije teško mogu u cijelosti razumjeti, i to iz jednostavna razloga što je to duboko anakron rat. Osvajački, u biti kolonijalni rat što ga protiv Hrvatske vodi zemlja izgubljena u vremenu, baš kao i politički sustav koji je drži konzistentnom. (…) Gonjeni slijepom i razaračkom mržnjom prema svima oko sebe, Srbi su postali jedinstvena pojava u svijetu.[138]

Dr. Georges-Marie Chenu, prvi veleposlanik Republike Francuske u Hrvatskoj, „jedan od onih ljudi u bijelom, jedan od europskih promatrača koji su isprva donijeli toliko nade, a poslije toliko razočaranja",[139] „ujedno odgovoran za sve francuske promatrače u okviru *Europske misije nadzora*", objasnio je: „Vrlo je brzo postalo jasno kako Misija (…) nije u mogućnosti ostvariti postavljene ciljeve i zauzeti čvrst stav prema događajima koji su se odvijali tog ljeta 1991, u zapadnom dijelu zemlje koja se u to vrijeme još zvala SFRJ."[140] Kao jedan od problema navodi nedostatak informacija:

> Prije svega, treba reći da članovi Misije nisu bili pripremljeni za razumijevanje onoga što se događalo u Jugoslaviji. Tek nekoliko promatrača govorilo je slovenski, hrvatski ili srpski i poznavalo ovaj dio Europe. Većina njih je samo površno poznavala njenu povijest kao i trenutnu situaciju. Što se tiče francuskih promatrača, osim nekoliko specijalista, oni su imali vrlo općenito znanje, koje se sastojalo od mješavine sjećanja na „Istočnu bojišnicu", o kojima govore priručnici iz I. svjetskog rata ili stari vojnici, ali i od stereotipa iz II. svjetskog rata, koji su slavili uspjehe i borbu pokreta, a taj su za njih činili Srbi.[141]

Kao drugi važan problem ističe ograničene vlasti: „Misija nije imala ulogu nametanja mira."[142]

> Prisiljeni na strogu nepristranost, promatrači su trebali imati potpunu slobodu kretanja i ići na sva mjesta gdje se nešto događalo… Vrlo prepoznatljivi u svojim bijelim odorama, za prijevoz su koristili također prepoznatljiva bijela vozila s europskom zastavom. Nisu bili naoružani. (…)

---

[138] Oraić Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 153.
[139] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 212.
[140] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 213.
[141] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 213.
[142] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 214.

Od samoga početka nadležnost Misije bila je povodom velikog nesporazuma. Stanovništvo je bilo uvjereno da će Promatrači svojim prisustvom zaustaviti nasilje i osigurati mir te da za takvu ulogu imaju potrebna sredstva. Bila je to iluzija. Jedino oružje kojim je Misija raspolagala – „promatrati, izvijestiti i prosvjedovati" – bila je psihološke i političke prirode.[143]

Kritika u romanu jasna je:

Nitko toga trena ne zna ni činjenicu da je međunarodna pregovaračka komisija ipak poslala dopis svim važnim ustanovama Europe, dopis o tome što se događa u Vukovaru, ali ni jedna vlada, baš nijedna, pa ni oni u Bruxellessu, nisu odgovarali. Europa šuti. Škilji ispod oka i zna sve o zločinu, ali šuti. Možda će žrtva konačno utihnuti. Neugodno je slušati krkljanje i smrtne hropce žrtava, kvari apetit i ugodna popodneva na bulevarima i skverovima. (79)

Po pitanju grada Vukovara Georges-Marie Chenu priznaje:

Nikada udaljavanje zapadnih vlada od drame koja se odvijala na ovim prostorima nije bilo toliko veliko kao u trenutku pada Vukovara, 18. studenog. Paralizirana nekom vrstom zapanjenosti, Europa, užasnuta i nepovjerljiva, nije zauzela nikakvu odluku kako bi zaustavila odvijanje tragedije čije su glavne etape bile:

- priprema za konačnu ofenzivu, sa skoro 400 oklopnih vozila;
- poziv na pomoć koji su uputili stanovnici grada, 15. studenog;
- poziv doktorice Bosanac koji je primljen u Zagrebu poslije podne 18. studenog;
- dogovor tri strane koji je postignut tijekom noći istog 18. studenog, prema kojemu su pacijenti bolnice u Vukovaru stavljeni pod zaštitu Međunarodnog Crvenog križa;
- nepoštovanju dogovora o putevima izlaska stanovništva, odvijanju i kontroli evakuacije pacijenata i civila;
- kategoričko odbijanje pristupa bolnici za Promatrače i liječnike Misije koji su bili na terenu 19., 20. i 21. studenog, od strane jednog pukovnika JNA;
- otmica više od 150 pacijenata i slanje u zatvor više stotina stanovnika;
- nasilni izgon dugih kolona civila koji su bježali prema zapadu duž puteva koji nisu bili osigurani.[144]

U romanu se više puta spominje Jeanovo neznanje o onome što ga čeka, njegovo naivno pouzdavanje i vjera u ljudskost neprijatelja. U bolnici Jean sjedi na svojoj postelji.

Okrznula ga je kamera snimatelja. Ima i dalje isti plavi bolnički haljetak i nasmiješeno lice dječaka koji još nije potpuno shvatio što se zbiva. Sluti, ali ne zna. Sigurno se još pouzdaje u onu Ženevsku konvenciju. Ne zna da je na tom kobnom popisu za podzemlje sastavljenom odavna, on pod šifrom Francuz, ali i pravim imenom. Sve oni znaju. Doveli su iz Beograda i jednoga tajnoga agenta, on zna francuski, koji će se pojaviti i na Ovčari. Da „proveri". (79)

Jean je s ostalima odveden iz bolnice. Kao i drugima, oduzete su mu stvari. U romanu se više puta spominje motiv novčanice od dvadeset franaka, koje je srpski vojnik Spasoje Petković – Štuka, Jeanov ubojica, uzeo iz njegove jakne i odnio *jednoj od one dvije krvnice* –

[143] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 214-215.
[144] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 217-218.

Nadi K. Na novčanici je isti Jeanov krvnik napisao posvetu. Zaslužila je žena, istakla se u ubijanju. (134)

Jean je odveden u hangar na Ovčaru. Ubijen je metkom u zatiljak. U izvoru sa suđenja u Beogradu stoji:

> I svedok suradnik Latinović potvrđuje… da je Petković izveo jednog zarobljenog, za koga je neko od drugih zarobljenih rekao da je to francuski ili belgijski novinar… potom se Petković vratio u hangar bez njega… I svedok D. N. zvani Gidža je video kako je Štuka izveo jedno lice napolje, odveo ga sa preke strane, valjda je tu bio neki kanal uz asfalt i pucao mu je u potiljak i ovaj je pao. (134)

Što se dalje sa Jeanom dogodilo, nije poznato. *Ako je bačen u Dunav, tada ga nikada nećemo naći.* (183) On je samo jedan od izgubljenih, a pitanje mjesta njegovoga posljednjega počivališta samo jedno od nepoznanica grada Vukovara i Domovinskoga rata općenito. „Možda će proći i desetljeća kada ćemo otkriti pravu istinu zvanu – Vukovar.“[145] Goran Rem napominje:

> I uvijek se godišnjice pada Vukovara imamo sjetiti kao one godišnjice čiji predmet nismo tjednima uistinu imenovali – onih dana kada se to dogodilo. Tada se to zvalo nekako otprilike kao izlazak stanovnika iz grada, ili možda humano izmještanje… ili tako nekako. Ta godišnjica, tako je još jedna od onih koje su bile dosta dugo bezimene, naime niti je rat u početku imenovan ratom, niti napadi na Dubrovnik od početka nose naziv napada na Dubrovnik…[146]

Mnoge činjenice iz vremena Hrvatskoga domovinskoga rata vjerojatno će zauvijek ostati nepoznate, a mnoge iskrivljene. U romanu se težina takvoga stanja na poseban način očituje u motivu majki koje neumorno traže svoje sinove, kao i Jeanova majka:

> Lyliane sabire u govoru okamenjena stoljeća majčinskoga nagona i ljubavi: prahovi spaljenih naraštaja čine beskrajno kraljevstvo prepuno sjena i uspomena. Po tome kraljevstvu lutaju majke i traže. Nisu izgubile sposobnost pamćenja, pamte svaki zvuk dječjega plača, njihove navike, vrline i mane. (183)

3. 9. Dramatičnost, muka, užas, pamćenje i simbolika

Za razliku od opisa Jeanova Vesoula koji je pružen u lirskom stilu, opis mučenja uoči smrti djeluje vrlo dramatično. Takav se dojam između ostaloga postiže i brojnim nizanjima, odnosno parataksom:

[145] Ivanišević, Đurđica: [Pogovor], u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 90.
[146] Rem, Goran: *Slavonsko ratno pismo: monografija*, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Knjižnica Neotradicija, Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, 1997., str. 34.

> Najprije stoje oni neizgovorivih imena i pretresaju zarobljenike: traže neko oružje koje nitko nema, oduzimaju dokumente, novac, prsten ili kakvu drugu zlatnu sitnicu, kožne jakne, cipele. Usput tuku i psuju. Što govore, koje su to riječi, kakvi su to zmijski pogledi i pjena na sumanutim krvavim usnicama! (122)

Nabrajaju se i predmeti kojima ih udaraju: *Jean je omamljen već samim gledanjem užasa koji se tek sada posve otkriva: svatko je na izlazu pretučen, drvenim palicama, šipkama, kundacima, štakama, nogama.* (122) U tekstu se nižu i radnje neprijatelja:

> Onda prepozna riječ Francuz i osjeti kako ga nakon udarca nogom u ranjeno koljeno diže za plavi bolnički ogrtač, diže ga i vuče za sobom van, kroz vrata. (…)
> Kako nema štaku, Jean posrće i pada na blatnu cestu, a onda ga vodič udara po glavi i leđima, svaki put iznova digne i udarcima osnažuje njegovo puzanje na livadu nasuprot hangaru. (132)

Jeanovo stanje pred kraj i njegove posljednje riječi također su izrečeni nizanjem, nalik na ubrzano, isprekidano disanje: *Pa ni bolovi nisu tako jaki, kao da se tijelo umirilo, živci odumrli, mozak se usmjerio na jedno: Bože moj, Majko Božja, ona mila iz našega djetinjstva, majko moja rođena, samo ne nožem…* (133)

Ubrzan ritam postignut nabrajanjem doprinosi osjećaju napetosti koja je, prema Staigeru, osnovo obilježje dramskoga stila.[147] U trenucima prije Jeanove smrti napetost i dramatičnost dostižu svoj vrhunac. Na taj se način naglašava užas svega proživljenoga i težina strašnoga kraja.

Doktorica Vesna Bosanac govorila je o trima vukovarskim postajama Križnoga puta: opsadi, padu grada i izgnanstvu.[148] Vukovarci su općenito „svoje trpljenje osmislili upravo promišljanjem o Kristovom trpljenju, muci i uskrsnuću.“[149] „Tako su njihova brojna pojedinačna trpljenja našla smisao u iskustvu Muke. Ne bilo koje muke, nego trpljenja Krista na križu koji usprkos smrti, živi i daje život.“[150] U Vukovaru je godine 2004. objavljen i zbornik *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*[151] u čijim je tekstovima obrađena ova tematika.

---

[147] Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996.
[148] Vidi: Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 220.
[149] Mihaljević, Vine: *Socioreligijsko promišljanje o Vukovaru kao paradigmi muke od iskustva žrtve do iskustva Svetoga*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 286.
[150] Mihaljević, Vine: *Socioreligijsko promišljanje o Vukovaru kao paradigmi muke od iskustva žrtve do iskustva Svetoga*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 286.
[151] *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004.

U romanu *Jean ili miris smrti* Jeanova muka također dobiva biblijski smisao. Dunav i Vuka kao *da govore o smrti i uskrsnuću koji su srasli u njihovim drhtavim njedrima.* (50) Jean u tom *paklenom beskraju gareži i besanice shvaća da je moguće preživjeti samo u trokutu: život-smrt-uskrsnuće. Inače je sve sama pustoš. Da, samo u tom slučaju život ima smisla. Zato ima krunicu koju drži u rukama u trenucima zatišja.* (51)

Biblijski intertekst pojavljuje se na više mjesta u romanu. Pokolj u Škabrnji koji se dogodio istoga 18. studenoga 1991. kada je Vukovar pao, uspoređen je s pomorom egipatskih prvorođenaca iz starozavjetne Knjige Izlaska (Izl 12, 29-30): *Istoga dana izveli su* Oslobodi*telji veliki pokolj u mjestu Škabrnji. Jezivi krici… Kameni pragovi obliveni krvlju kao u biblijskim slikama egipatskoga prokletstva.* (79) Članovi Međunarodne zajednice peru ruke kao Poncije Pilat nakon što je osudio Isusa, skidajući tako simbolično sa sebe krivnju za smrt pravednika (Mt 27, 24): *„Međunarodnjaci" su razgovorom oprali ruke. Taj poncijepilatovski čin ponavlja se tisućama godina.* (77)

Jean je posljednja tri mjeseca svoga života često razmišljao o Bogu. Ali ne o Bogu *kao teoretskom pitanju, ne kao apstraktnom i dosadnom teološkom Bogu, nego kao Bogu i Čovjeku Isusu koji je prešao Golgotu i u strašnoj patnji završio ovozemaljski život*. (98) U posljednjim trenucima života ponovno će se prisjećati riječi iz Evanđelja. Dok krvnici pretresaju svoje zarobljenike, uzimaju im dokumente i stvari, tuku ih i psuju, Jean shvaća da se sve to već dogodilo: *Ipak je sve to već bilo: „Razdijeliše među se haljine moje, za odjeću moju baciše kocku." Davno, prije Raspeća na brdu Lubanji.* Tako Jean biva kristoidnim likom. (123) Time se cijeli smisao podiže na višu razinu, od vukovarskoga, prema općem; pruža se univerzalna poruka. Užasom se ponovno ističe i jedinstvenost: *Ipak nije sve kao davno na Golgoti: „Ni jedna mu se kost ne će slomiti."* (126) Ovdje kosti pucaju.

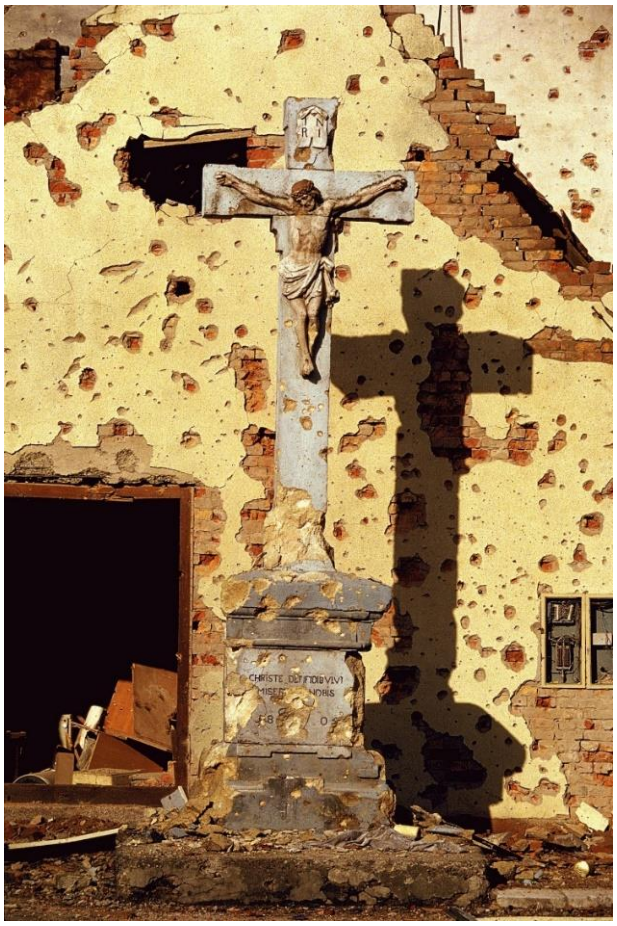
Više hrvatskih književnika usporedilo je hrvatske vojnike i Hrvatsku s Kristom.[152] Takvim približavanjem proživljavanja žrtava Kristovoj muci želi se istaknuti patnja žrtve, ali i njezina nevinost i stradanje zbog pravednosti, te zlo i nepravda neprijatelja.

U tekstu *Getsemanski vrt Siniše Glavaševića* Ante Stamać povlači paralelu između Isusove molitve na Maslinskoj gori i *Priča iz Vukovara* Siniše Glavaševića. Pita se: „Je li, dok ih je pisao, toga bio svjestan, je li uopće slutio da je ušao u svoj Getsemanski vrt?"[153] Ovdje je

[152] Vidi: Slavić, Dean: *Razvoj Horvatićevih biblijskih simbola*, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientae, Zagreb, 2011., str. 319-321.

[153] Stamać, Ante: *Getsemanski vrt Siniše Glavaševića*, u: *Tragovi, otisci i lica*, Altagama, Zagreb, 2009., str. 327.

moguće prepoznati određenu sličnost pa se zapitati: je li Jean svojim dolaskom u vukovarsku bolnicu slutio da je ušao u svoj Getsemanski vrt? Ženevska konvencija trebala je biti jamstvo da će ga ta čaša mimoići, no Jean ipak završava na svojoj Golgoti, na Ovčari. Njegov život i završava u grčevitoj molitvi, kad je već izmučen i zna da je kraj, samo se još nada smrti od metka jer je u hangaru vidio kako izgleda strašna i smrt od noža. *Bože moj, Majko Božja, ona mila iz našega djetinjstva, majko moja rođena, samo ne nožem…* (133)

Slika 19. *Raspelo u Vukovaru 1991.*

Povezivanjem Jeanove sudbine s Novim zavjetom neizravno se podsjeća na misao koja je već ranije izrečena u romanu, a to je da treba vjerovati u ono neuništivo u sebi. *Jedino je čovjek svjestan toga neuništivoga, jednako kao i svoje smrtnosti*. (13) Tako patnja usmjerava pozornost na univerzalno pitanje ljudskosti. Jean pritom postaje ne samo jednim od simbola svih poginulih branitelja i žrtava, simbolom grada Vukovara i Domovinskoga rata, nego i simbolom ljudskosti te patnje zbog pravednosti, a njegova pripovijest ostaje kao upozorenje da se takvi zločini nikada ne ponove. Kako je napisao Georges Marie Chenu: „Kao i gluhoća, i

tišina u povijesti može biti smrtonosna.“[154] On također ističe važnost da se preduhitri zaborav i iskrivljavanje povijesti, što je moguće jedino na način da se bez čekanja sve ispripovijeda.[155] Napominje da je to potrebno ne zato da bi se ponovno oživjele proživljene muke, niti da bi se pojačale ograde među ljudima ili potaknuo osjećaj osvete, već jednostavno iz strahopoštovanja prema žrtvama i istini.[156] Tome pridodaje i ulogu koju ima Hrvatska, a koja je upravo u tome da podsjeća i upozorava na ono što se dogodilo njoj, da se ne bi dogodilo drugdje.[157]

Vukovar svojom simbolikom vezanom uz Domovinski rat, Hrvatsku, ali i općeljudske vrijednosti, čuva to pamćenje i kao književni motiv. On postaje ne samo geografskim, nego i tekstualnim mjestom:

> U tom smislu, grad postaje simbol, izdržljivost je grada personificirana, čak glorificirana. Vukovar postaje simboličnim mjestom obrane humanističkih dostignuća civilizacije pred naletom ratnog bezumlja.
> Rat je stvorio novu prostornu kulturu kojoj je cilj poništiti prethodnu, a Vukovar, i ne samo Vukovar već i drugi gradovi, Osijek, Dubrovnik, Zadar…postaju novi simbolički imaginarij na kojem počiva kolektivni identitet.[158]

Sve navedeno vidi se i na primjeru romana Nevenke Nekić, a općeljudska poruka posebno je istaknuta. To potvrđuje da „Domovinski rat i Vukovar kao njegov simbol“ jesu i da će biti „trajno nadahnuće i fenomen ljudskog opstojanja i opstojanja ljudskosti.“[159] U romanu Jean predstavlja simbol opstojanja te ljudskosti do kraja. Siniša Glavašević u svojoj *Priči o gradu* napisao je: „Grad – to ste vi.“[160] Kao i mnogi od Vukovaraca, Jean je također postao gradom.[161]

---

[154] Čikeš, Jozo: *Zašto Vukovar?*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 19.

[155] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 220.

[156] Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004..

[157] Vidi: Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 222.

[158] Kalafatić, Vesna: *Hrvatsko ratno pismo, kultura i nacija*, doktorski rad (mentorica prof.dr.sc. Helena Sablić Tomić), Doktorska škola društveno-humanističkih znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2017., str. 117-118.

Preuzeto sa: https://repozitorij.ds.unios.hr/islandora/object/dsos%3A29/datastream/PDF/view, 23. svibnja. 2019.

[159] Sabljak, Ljiljana: *Domovinski rat kao tema*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 207.

[160] Glavašević, Siniša: Priče iz Vukovara, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 14.

[161] Usp. Ivanišević, Đurđica: [Pogovor], u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 90.

3. 10. Pripovjedačica i njezin lik: zajednička drama

U drugome dijelu romana radnja se odvija u 21. stoljeću, a glavni lik postaje sama autorica. Pripovjedačica pripovijeda u prvome licu, poistovjećujući se s povijesnom osobom Nevenke Nekić te opisuje događaje iz vlastitoga života, čime roman prelazi u autobiografiju. Njezin je stav sada posve blizak stvarnoj autorici. Govori o zbivanjima vezanima uz pisanje romana o Jeanu te o dolasku njegove majke Lyliane u Zagreb. Pripovijedanje započinje događajem u Vukovaru koji će postati jednim od poticaja za pisanje romana.

Šesnaest godina nakon pada grada Vukovara autorica u društvu obiteljskoga prijatelja Ive L. putuje u Vukovar. Na cesti blizu Vukovara susreću nepoznatoga mladića koji ih moli za prijevoz:

> Cesta je bila čista, promet slab, dan vjetrovit i prohladan. Na domaku Vukovara, iza Nuštra, zaustavio nas je na cesti nepoznati mladi čovjek. Stajao je na rubu kolnika i digao ruku. Stali smo i on je zamolio da ga povezemo do Vukovara. Imali smo jedno prazno mjesto. Ušao je u auto i donio sobom miris ustajale zemlje. Odjeven u vlažni poluvojnički šinjel koji je isparavao, bio je blijed u licu i šutljiv. (136)

Sjedeći pokraj mladića, autorica osjeća njegovu hladnoću. Govori mu da bi trebao presvući pokislu odjeću, ali on ništa ne odgovara. Rastajući se s njima pred hotelom, mladić je zahvalio *i nekako utučeno promrmljao pozdrav te otišao u pravcu Vuke, prema platanama na koje se uvijek lijepilo posmrtne oglase* (137). Mislili su da ga više neće vidjeti, no ponovno ga sreću kad su došli do velikoga križa na obali Dunava. Stajao je u posljednjem redu i nepomično promatrao rijeku, a poslije je nestao u skupini ljudi. Autorica je pomislila kako se radi samo o slučajnosti, no ostaje zatečena kada ga susreću i treći put, na raskrižju gdje je nekada bila pekarnica. Pita se prati li ih on, a on im govori da su na tome mjestu mučili i pekli ljude. Vodi ih do tržnice u središtu grada, na novom betonu.

> - Oni nikada ne će priznati gdje su naši mrtvi, a ima ih dosta tu ispod betona, rekne mladić i nestane iza jedne kućice.
>
> Zagledali smo se i pomislili da se radi o poremećenom čovjeku. Tko zna što je proživio. Možda je izgubio svoje najmilije. Čovjek fabulira prošlost kao i sadašnjost, ne prihvaća stvarnost, traži natprirodne uzroke i objašnjenja. (139)

Ubrzo susreću mladića i četvrti put, na Ovčari, u hangaru koji je pretvoren u memorijalni centar.

> Hodamo polako i s desne strane vrata odjednom ugledam lik našega mladog vojnika. Polako se osvjetljava kao iz neke neljudske tame i onda tone natrag. Upozorim moje suputnike i svi se slože: da, to je on. Bilo nam je nelagodno i jeza nam je promilila niz leđa.

Racionalno smo zaključili a je ta sličnost slučajna. (139)

Peti put susreću tajnovitoga mladića na povratku, prolazeći onim istim putem, kad su došli na izlaz iz Nuštra. Stajao je uz cestu i mahao im. *Bio je to onaj isti s kojim smo se rastali na Ovčari.* (139)

Pet susreta simbolično podsjeća na pet Isusovih rana, označujući tako muku i nepravedno stradanje nevine žrtve, ali i Kristovu blizinu, život i uskrsnuće.[162] Sama mjesta tih susreta obilježena su patnjom i stradanjima u Domovinskome ratu, a pojava mladića ostavlja dojam patnika i osamljenika. Neobični susreti s mladićem, koji svojim brojem upućuju na nešto više od slučajnosti, njegove riječi, kao i njegova šutnja i hladnoća, doprinose osjećaju mističnosti i zagonetnosti. Broj pet podcrtava simboliku.

Ključ za tumačenje ovoga poglavlja pripovjedačica pruža već u prvome dijelu romana u riječima nepoznate žene s kojom Jean putuje u snu, a koja zapravo predstavlja samu autoricu Nevenku Nekić: *Došao si mi već u romanu Hobotnica, stajao si na ukletoj tržnici i zamotan u vojnički šinjel vodio me na Ovčaru. Pisala sam o tome kako pokušavaš pokazati mjesto gdje leže oni koji su nestali. A oni su tu, u središtu grada ispod tržnice.* (56)

U drugome dijelu romana *Hobotnica*[163] Nevenke Nekić postoji poglavlje koje se značajno podudara s opisanim poglavljem iz romana *Jean ili miris smrti*. Likovi Eugen i Stjepan dolaze u grad Vukovar također 18. studenoga, na dan pada grada.

> Na domaku Vukovara, iza Nuštra, zaustavio ih je na cesti nepoznati mladi čovjek. Stali su i Stjepan je spustio prozor. Čovjek je zamolio da ga povezu. Ide na misu i komemoraciju. Naravno, ukrcali su ga na stražnje sjedalo i krenuli do centra.
> (…)
> Stali su u središtu grada i parkirali automobil. Mladić je izašao i zahvalio, pozdravio s „doviđenja“ i, nekako blijed i utučen, otišao u ulicu pored platane na koju su nekada lijepili posmrtne oglase. Putem nije progovorio ni riječi.[164]

Već se iz ovoga ulomka vidi sličnost mladoga čovjeka koji moli za prijevoz od Nuštra do Vukovara te se rastaje sa svojim suputnicima u centru grada i potišteno kreće prema platanama na koje su lijepili posmrtne oglase. Motiv osmrtnica u oba slučaja upućuje na blizinu smrti, pojačavajući tako dojam tragične i mistične atmosfere oko mladića. Njegovu je šutljivost

[162] Vidi: Slavić, Dean: *Simboli i proroci: interpretacije biblijskoga interteksta*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 165-166.
[163] Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009.
[164] Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009., str. 131.

unutar teksta moguće povezati sa Jeanovim nepoznavanjem hrvatskoga jezika, s njegovom šutnjom i osamljenosti, ali također i s tišinom koja se često povezuje sa smrti.

Eugen i Stjepan također susreću mladića još nekoliko puta: kod križa na ušću Vuke u Dunav, na misi u crkvi posvećenoj svetom Boni, te poslije mise, na skretanju ulice koja vodi od crkve u grad, gdje je nekada bila pekarnica. Mjesta susreta nisu potpuno ista kao u romanu *Jean ili miris smrti* i nema ih pet, no zanimljivo je što se ovdje sugerira blizina Kristova patnje znakom križa na sva tri mjesta ponovnoga susreta: najprije križ na ušću rijeke, zatim crkva u kojoj neizostavno mora postojati križ te na kraju križanje ulica koje svojim oblikom čini znak križa. Sve ponovno upućuje na stradanje nevine žrtve i veliku muku. Mladić se opet javlja i kao vodič do tržnice u centru grada. Njegova hladnoća usporediva je s hladnoćom koju je pripovjedačica u romanu *Jean ili miris smrti* osjetila sjedeći do njega:

> Mladić se zamotao u nekakav poluvojnički kaput i pokrio glavu zelenkastom domobranskom kapom. Stiskao je ovratnik zadignutoga šinjela i navlačio kapu na upale oči rukama zaštićenim rukavicama u kojima su se slutili posebno mršavi prsti.
> - Je li vam hladno? – upita Eugen mladića.
> - Da, čak i sada mi je ponekad hladno.[165]

Dovevši svoje suputnike do tržnice, mladić objašnjava:

> Nešto bih vam pokazao. Ali, molim vas, nemojte misliti da izmišljam. Vidite tu ispod, tu su pokopani mnogi koje tražimo. Čim su ušli u grad, iskopali su ovdje golemu rupu i pobacali one koji više nisu stali po grobljima ni u kamione. Ja sam promatrao iz kuće tu preko puta, iz ruševina sam gledao sve dok me nisu uhvatili. Trebalo bi otkopati ovu tržnicu, trebalo bi, mnogi bi ovdje našli svoje…[166] (135)

Pretpostavku da ih vodi poginuli branitelj Vukovara, osim njegove vojničke odjeće, znanja o zbivanjima na mjestu na kojem se nalaze i nenadanim pojavljivanjima, potvrđuje i njegova vlastita izjava: *Ja sam tu unutra*.[167]

U romanu *Hobotnica* njegovu rečenicu drugi likovi tumače kao metaforu: *Vozeći se prema Zagrebu, komentirali su mladićevu izjavu i složili se da je to siroče duboko ranjeno i da se osjeća pokopan zajedno sa svojima.* (137)

Unatoč velikoj sličnosti navedenih tekstova, treba istaknut da se lik mladoga vojnika iz romana *Hobotnica* ipak ne poklapa sasvim s povijesnom osobom Jean-Michela Nicoliera i sa Jeanovom sudbinom kakvu opisuje roman *Jean ili miris smrti*. O tome najbolje svjedoči tvrdnja mladića da je iz ruševina kuće promatrao neprijatelje kako pokapaju mrtve. Da je ipak riječ

[165] Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009., str. 134.
[166] Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009., str. 135.
[167] Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009., str. 135.

branitelju koji je početkom bitke za Vukovar došao braniti grad, svjedoči njegov odgovor na Stjepanovo pitanje: *Vi ste vjerojatno iz Vukovara kad dobro poznate grad?* (…) *Ne, nisam, ali sam proboravio ovdje tri mjeseca. Sto dana.*[168]

Poveznica s romanom *Hobotnica* koju pripovjedačica pruža u prvome dijelu romana *Jean ili miris smrti* ipak upućuje na simboličnost i tragičnost same pripovijesti koja govori o žrtvama Vukovara koje nikada nisu pronađene. Takva poveznica također upućuje na fikcionalnost toga događaja, ali i na njegovu funkcionalnost unutar teksta temeljenoga na stvarnim povijesnim činjenicama. Osim svijesti o nestalim žrtvama grada Vukovara, ovo poglavlje potiče i na razmišljanje o životu koji se nastavlja i poslije smrti. Jean je umro u prvome dijelu romana, ali i u drugome dijelu sve ostaje obilježeno njime, kao da se želi reći da on živi i dalje. Fantastična pojava mladoga vojnika u gradu Vukovaru šesnaest godina od njegova pada također o tome svjedoči.

Slika 20. *Spomenik na Ovčari (djelo kipara Slavomira Drinkovića), preuzeto s Interneta.*

Autorica pripovijeda kako je ubrzo nakon neobičnoga događaja u Vukovaru gledala film o Siniši Glavaševiću i u njemu prepoznala zagonetnoga mladića iz Vukovara. *Davao je izjavu u bolnici nekoj francuskoj novinarki i govorio da je došao pomoći hrvatskom narodu, da je ovo klaonica i da su on i njegovi suborci branitelji izgubili.* (140)

Taj neobičan niz događaja predstavlja početak pripovijesti o nastanku romana i upoznavanja autorice sa Jeanom. Ubrzo počinje skupljati povijesne materijale i pisati. *Misterij*

[168] Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009., str. 134.

je kako tema pronalazi spisatelja. Najprije se javi slutnja, onda se pojave mali znakovi (…). (144) Pišući roman, čini joj se da luta sa Jeanom:

> Lutam s njim najprije po banijskom ratištu i nije mi važno gdje je to točno bilo. Tumaram po njegovim tmušama i kopam po zapisima njegov nevine duše, tražim ključeve njegove snage da nastavi svojom mračnom putanjom. Pitam se koja je to zagonetka što u dubini njegova bića odražava snagu i želju da se bori, da izlaže svoju krhku fizičku i psihičku osobu u tuđoj zemlji gdje nema nikoga svoga, baš nikoga. (148)

Pripovjedačica promatra njegovu priču i ponovno proživljava vlastitu vukovarsku tragediju, a samo pisanje romana naziva njihovom zajedničkom dramom: *Mogu li biti emocionalno udaljena od takvoga teksta? Ne. On je za mene mučilište, jer se neprestano sjećam smrti naše obitelji na Sajmištu, još u rujnu 1991.* (…) *Tako počinje još jedna drama – moja i Jeanova.* (146) Identitet Jeana i pripovjedačice u tekstu su vrlo usko povezani, štoviše, može se reći da se međusobno prožimaju. Mirna Velčić također govori o tome kada spominje prožimanje autobiografskog i biografskog te o njihovoj međusobnoj zavisnosti: „Pretvaranje ljudskog života u priču valja promatrati kao ulaženje tuđih priča i života drugih ljudi u priču o vlastitom životu“[169], „diskurz se sam razvije kao otisak tuđih i vlastitih života.“[170] Takvo ispreplitanje biografije i autobiografije, ali i autobiografije i fikcije, te, na samome kraju povijesti i fikcije,[171] prema Velčić je neizbježno samo po sebi. Sve navedeno vidi se i u romanu Nevenke Nekić.

Međusobno prožimanje pripovjedačice i glavnoga lika također odgovara i stapanju subjekta i objekta koje Staiger navodi kao obilježje lirskoga stila. Pripovjedačica je, k tome, ženskoga roda, kojemu je Staiger približio lirsko, govoreći o „lirskom obilježju ženskoga roda“, ujedno spominjući i „lirsko obilježje žene.“[172]

---

[169] Velčić, Mirna: *Otisak priče. Intertekstualno proučavanje autobiografije*, August Cesarec, Zagreb, 1991., str. 40.

[170] Velčić, Mirna: *Otisak priče. Intertekstualno proučavanje autobiografije*, August Cesarec, Zagreb, 1991., str. 41.

[171] „Tek kada je postao nevažan način kojim je ostvareno pravo na govor, počeo je u prvi plan dospijevati samo i jedino književni tekst. Dogodilo se to početkom trećega tisućljeća – vraćanje pravom prostoru književnosti i usmjerenosti na književni tekst. Javljaju se romani koji su događajno situirani u vrijeme i prostor Domovinskoga rata, ali su u izboru pripovjednih strategija slijedili fikcionalne metode.“ (Peulić, Ines: *Od dokumentarizma do ruba: priča o ratu*, diplomski rad (mentorica prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić), Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strssmayera u Osijeku, Osijek, 2012., str. 9. Preuzeto sa: https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:1574, 17. ožujka 2019.)

[172] Vidi: Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 43.

Pripovijest spisateljice i Jeana dodatno se povezuje i motivom sna u kojemu se susreću. U romanu se najprije saznaje o Jeanovu snu. On putuje s nepoznatom ženom, a lice mu je bijelo i gotovo prozirno, kao da je duh.

> San je ostao u njegovu sjećanju: kao, on sjedi u nekom autobusu i putuje s nepoznatom ženom, starijom. Njih dvoje su naslonjeni jedno na drugo, on je naslonio glavu na njenu glavu koja leži na njegovu ramenu. Gleda svoje ruke i vidi da su bijele kao kreda. Ona diže oči i vidi njegovo lice – bijelo i gotovo prozirno i to mu kaže. Nije to njegova majka, to je netko njemu nepoznat, ali njegov, na čudnovat način dušom njegov. Što se dušom posjeduje, nikada ne pobjegne, kaže žena i plače. (55)

Žena mu govori da je i on njoj došao u san, da je već i pisala o njemu. Spominje Ovčaru, ali Jean ne razumije što je to. Pita se kojim to jezikom razgovaraju, a žena mu odgovara da je to jezik snova. Naziva ga sinom i umiruje, govoreći da se sve dogodilo onako kako se trebalo dogoditi.

Poslije se u romanu doznaje da je to san kakav je sanjala autorica nekoliko mjeseci nakon susreta s mladim zagonetnim vojnikom u Vukovaru: *Isti je kao u romanu, i tumačim naš susret kao neopozivi zahtjev, poziv s onostranosti da to moram napisati. Time ću ga zauvijek sačuvati u svijetu živih.* (…) *Nema u snu onih što se bezubo smiju izdišući vonj rakije, nema mržnje, mi smo oboje na putu u svjetlost.* (147)

U pismu Jeanovoj majci također opisuje svoj san:

> Ljetos, u srpnju, sanjala sam Jeana ovako: vozimo se u autobusu i naslonila sam glavu na njegovo rame, a on svoju glavu nagnuo k meni. To je bio majčinski dodir ljubavi. Bio je bijel kao anđeo i ja sam mu rekla: Što se dušom posjeduje, nikada ne nestane… to je jezik snova, sine, kažem mu u snu i milujem mu bijelo lice. Naše je bogatstvo svjetlost, gledaj… (152)

U ulomku do izražaja ponovno dolaze lirizmi. Jean je blizak pripovjedačici, ona je naslonjena na njegovo rame, naziva ga sinom i miluje. Lirizmi povezuju prvi i drugi dio romana, baš kao i motiv sna o kojemu se u romanu pripovijeda tri puta, jednom već u prvome dijelu. U drugome djelu do izražaja dolazi i lirsko stapanje Jeanove biloške majke i Jeanove književne majke pripovjedačice. Obje su pune emocija, obje su na neki način majke, obje su izgubile svoje drage u Vukovaru. Postaju prijateljice, a snažno ih povezuje i ljubav prema Jeanu. Činjenica da su obje žene opet upućuje na bliskost ženskoga roda i lirskoga prema Staigeru.

Motivi bjeline,[173] svjetlost, anđela, duše i sna biblijski su motivi koji se u romanu isprepliću s autobiografskim i povijesnim motivima. Sam san u književnosti često simbolizira smrt, ali jednako tako i vječnost. Fikcija dolazi do izražaja u Jeanovu snu i njegovom prisjećanju na taj san: *Ponekad pomisli na onaj jasni san o putovanju s nepoznatom ženom u autobusu, o svojim bijelim prozirnim rukama, o njenom glasu i riječima koje sve više dobivaju na značenju.* (64)

Zajedničkim snom dodatno se naglašava i uska povezanost Jeana i pripovjedačice. Kao što je u *Vukovarskim elegijama* pripovjedačica toliko poistovjećena s likovima „da postaje oni", prati ih, „promatrač je njihovih duša" i pokreta,[174] tako se i u romanu *Jean ili miris smrti* duboko poistovjećuje s likom Jeana. U svemu tome ponovno se očituje lirsko prožimanje onako kako ga je opisao Staiger.

Autorica razmišlja o razlozima i smislu svoga pisanja. Poput Siniše Glavaševića koji je grad branio glasom, ona svojim glasom, svojim pisanjem želi sačuvati Jeana od zaborava (159, 184),[175] kao i povijest Vukovara: *Zemlja se branila snagom mladosti, novih rađanja, sunčanom prašinom na njivama, glasovima koji dozivaju razasute koji leže po dolinama. Takav je moj glas.* (160) Kako piše u *Vukovarskim elegijama*: *I neprestano će trajati večeri prošloga grada, jer i po starom vjerovanju, čovjek živi sve dok se netko spominje njegova imena.*[176]

Prisutna je i želja za utjehom Jeanove majke te razmišljanje o načinu na koji će knjiga biti prihvaćena:

> Kako pisati o tuđoj neizrecivoj boli, kako se uplitati u njihov prohujali život, kako ovu ženu na neki način pisanjem utješiti? To nije bila prvotna namjera, to da ju utješim, ali i utjeha je tu, u ovoj krvoliptajućoj priči koja se može podičiti samo činjenicom da je istinita, jer o ostalim vrlinama ovoga teksta reći će mnogi da su očekivali više i drugačije, jer nekima je prvenstveno važno da se dokumentarno i taksativno navede zbivanje, kronološkim redom. Moje drhtanje i potraga za bićem Jeanovim ne će zanimati one koji kopaju po sudskim spisima (reći će da ih je premalo), za novinskim izvješćima (reći će da su prekratka), a onima koji čeznu za opisima krvoločnih scena, nedostajat će uvijek i toga. (159)

Osjeća se i svojevrsna nemoć pred strahotom događaja koje treba opisati:

---

[173] „U svijetu Biblije bjelina prati blagdane i radosna očitovanja ljudskih bića. Ona dočarava nedužnost, radost, čistoću; pobuđuje divljenje. Kao boja svjetlosti i života bjelina je suprotna crnini, boji tame, tuge." (*Rječnik biblijske teologije*, ur. Xavier Léon-Dufour i dr, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969., str. 49.)

[174] Ivanišević, Đurđica: [Pogovor], u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 91.

[175] *Ova mòra traje u mojim snima i noćima bdijenja, ova mòra žrtvina nemoćna stanja bez obrane osim mojih riječi.* (184)

[176] Nekić, Nevenka: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999., str. 68.

> Tko bi to mogao opisati riječima? Pjesma ili proza? Kao u ogledalu ponovno gledam žrtve bez lica koje odvlače u „skrivene autobuse“.
> Toliko je vremena prošlo otkad ih slijedim u mislima, jednako kao i majka Lyliane, ali ona prožeta silovitom žudnjom za sinom. Sada treba o tome pisati.
> Ali čemu uopće služi pisanje ako ne izbavlja ljude ni narode?! (177)

U povijesnom romanu *Burik* (2009.), koji govori o hrvatskome svećeniku Ivanu Buriku ubijenome u Tovarniku u Domovinskome ratu, Nevenka Nekić govori o još jednoj ulozi pisanja:

> A svako pisanje je traganje i za samim sobom. Ono je dijalog sa samoćom, ljepotom i prošlošću goleme ravnice kroz koju spisatelj prolazi poput hodočasnika da bi susreo paorsku raskoš života i mitova, sjetu, mirnu modrinu neba i zlatna polja koja se usele u ambare i srce romana.[177]

Traganje za Jeanom tako je zacijelo jednim dijelom i traganje za sobom. U tome traganju ima mnogo različitih osjećaja, a na mjesto mržnje dolazi molitva za mogućnošću opraštanja: *Bože, oprosti mi što im ne praštam.* (…) *neka zavolim onoga „Štuku“, onoga drugoga i tisućitoga ubojicu, neka se ne pitam za svaku riječ – kako su mogli činiti takve stvari, strašne stvari* (…). (184)

„Pamćenje i sjećanje su obilježeni jakim osjećajima, a nerijetko i ovise o njima.“[178] Nameće se pitanje „kako se osloboditi boli i istodobno ne zaboraviti“ ono što se dogodilo.[179] Pisanje je jedan od mogućih načina, o čemu svjedoče i brojna djela koja govore o Domovinskome ratu i njegovim posljedicama. Nevenka Nekić piše s nadom u život, „bez mržnje, ali i bez zaborava.“[180] „Borba protiv zaborava ne mora, međutim, biti odmah zlopamćenje i nije odmah gajenje osvete. Borba protiv zaborava je obaveza preživjelih u kojoj se nastavlja otpor protiv smrti kao početka života.“[181] „Pamćenje je tako, još prije opiranja zaboravu, opiranje smrti.“[182]

---

[177] Nekić, Nevenka: *Burik: roman o svećeniku ubijenom u Domovinskom ratu*, Udruga dr. Ante Starčević – Tovarnik, Tovarnik, 2009., str. 10.
[178] Vuleta, Božo; Vučković, Ante: *Pamćenje i oprost,* u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 368.

[179] Usp. Vuleta, Božo; Vučković, Ante: *Pamćenje i oprost,* u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 368.

[180] Usp. Sušac, Gojko: *Glasnik na stopama suze*, u: Nekić, Nevenka: *Anđeo tame,* Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar, 2004., str. 55.

[181] Vuleta, Božo; Vučković, Ante: *Pamćenje i oprost,* u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 366.
[182] Vuleta, Božo; Vučković, Ante: *Pamćenje i oprost,* u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 366.

Autorica se suprotstavila smrti svojim pozivom da piše, a Jean svojim dolaskom u Hrvatsku, gdje je ostao do kraja. Oboje svjedoče o univerzalnim ljudskim vrijednostima: nadi, požrtvovnost, ljubavi, hrabrosti, plemenitosti i dobroti. Suprotstavljajući se zlu, ali i pasivnome promatranju i šutnji, stali su u obranu života, dobra i slobode. Romanom *Jean ili miris smrti* Nevenka Nekić obogatila je hrvatsku književnost i pridonijela čuvanju pamćenja na Jean-Michela Nicoliera koji je kao dragovoljac izgubio svoj život braneći Vukovar. Time mu je odala zasluženo poštovanje, ljubav i zahvalnost, kao i mnogim drugim pojedincima stradalim u Hrvatskome domovinskom ratu. Čini to i riječima kojima zaključuje roman: *Ako nađeš grob na zaboravljenu rubu srijemskoga polja, nedaleko Dunava, naći ćeš čarobni ključ jednoga sna. Otključaj ga i uđi u nj. Samo pjesnik i junak mogu od oranice stvoriti domovinu.* (199)

Slika 21. *Memorijalno groblje žrtava Domovinskoga rata u Vukovaru*

4. Metodički pristup romanu *Jean ili miris smrti*

4. 1. Predavanje o romanu i reakcije učenika

U travnju i svibnju godine 2019. održala sam tri predavanja o romanu *Jean ili miris smrti* Nevenke Nekić u dvije zagrebačke opće gimnazije: u ponedjeljak 29. travnja u III. gimnaziji s mješovitim razredom te u petak 3. svibnja, na sam Dan grada Vukovara, s dva ženska razreda u Ženskoj općoj gimnaziji Družbe sestara milosrdnica. U oba je slučaja bila riječ o učenicima četvrtoga razreda.

Roman *Jean ili miris smrti* nije u nastavnome programu, a učenici se nisu prije s njime susreli, pa je bilo potrebno pripremiti sat na kojem će se upoznati s romanom, ali i s povijesti grada Vukovara iz razdoblja u kojemu se radnja odvija. Također je bilo važno objasniti im tko je bio Jean-Michel Nicolier i zašto je važan za hrvatsku povijest.

Na satu sam se koristila interpretativno-analitičkim sustavom, koji se u posljednjih tridesetak godina najčešće primjenjuje u nastavnoj praksi hrvatskih osnovnih i srednjih škola.[183] U tom sustavu „samo književno djelo dolazi u središte pozornosti, a njegova interpretacija u središtu je sata književnosti. Biografija, bibliografija i društveni kontekst u drugom su planu i, ako se uopće rabe, služe tomu da pomognu tumačiti sam tekst.“[184] U ovome slučaju kontekst je svakako bilo neophodno objasniti da bi učenici mogli razumjeti ulomke romana. To su zahtijevale i odgojne zadaće. Između ostaloga, cilj je bio razvijati svijest o potrebi poznavanja hrvatske povijesti i osjećaj zahvalnosti i poštovanja prema hrvatskim braniteljima.

Učenike su na školskim klupama dočekale isprintane fotografije Jean-Michela Nicoliera kao dio motivacije. „Motivacija je postupak kojim učenike pripremamo za izravnu recepciju književnoga djela.“[185] U uvodnom dijelu sata za to sam se poslužila fotografijama, razgovorom i videozapisom koji govori o Jean-Michelu. Neki su učenici već s vrata prepoznali mladića na fotografijama te iznenađeno uskliknuli: *To je onaj Francuz! Onaj koji je bio u Vukovaru!* Uglavnom je to bilo ono sa čime su povezali fotografiju: Francuz, Vukovar. Rijetki su se sjetili imena, neki su znali da je riječ o vojniku, a jedan je učenik mislio da je bio fotoreporter u Vukovaru, što je, zapravo, blisko nekim činjenicama o Jean-Michelu. Kako bih zainteresirala učenike i uvela ih u temu, zamolila sam ih da promotre fotografiju i kažu što misle kako se taj mladi čovjek osjeća, koliko godina ima i gdje se nalazi. Uočili su da na fotografiji djeluje mirno,

[183] Usp. Slavić, Dean: *Peljar za tumače*, Profil, Zagreb, 2011., str. 12.
[184] Slavić, Dean: *Peljar za tumače*, Profil, Zagreb, 2011., str. 12.
[185] Slavić, Dean: *Peljar za tumače*, Profil, Zagreb, 2011., str. 47.

da se smiješi. Neke je iznenadio i uzdrmao podatak da je Jean-Michel imao samo 25 godina kada je došao braniti Hrvatsku. Objašnjenje da je snimljen u vukovarskoj bolnici nakon pada grada i da je to bio posljednji intervju s njime stvorilo je određenu napetost i zanimanje u razredu. U nekoliko pitanja i odgovora ponovili smo osnovne podatke o Domovinskome ratu, Vukovaru 1991. i Ovčari. Zatim sam im pustila dvominutnu videosnimku s TV kalendara o Jean-Michelu. Pratili su je pozorno i u tišini. Iz nje su doznali osnovne podatke o Jean-Michelu, a posebnu vrijednost ima to što su mogli vidjeti isječke snimke njegovoga posljednjega intervjua u kojima na francuskom izgovara: *Znao sam da će biti teško, ali nisam mislio da će biti tako strašno, osobito za civile.* (…) *Ja sam kao dragovoljac došao u Vukovar. To je moj izbor, i u dobru i u zlu.* (…) Za nastavu bi bila prikladna i neka druga snimka, osobito ako bi na raspolaganju bila dva nastavna sata. Takva je, primjerice, najava za dokumentarni film *Sve je bio dobar san* (2016., redatelj Branko Ištvančić), u kojoj pripovijeda Jean-Michelova majka Lyliane Fournier, ili svjedočanstvo novinarke Agnès Vahramian koja je održala intervju s njime u podrumu vukovarske bolnice. Oba su videozapisa dostupna na YouTube-u.

Učenike sam nakon gledanja zamolila da izraze svoje dojmove. Izrazili su potresenost zbog Jean-Michelove sudbine te izrazili divljenje i poštovanje prema njemu, najviše zbog njegove hrabrosti i požrtvovnosti.

Najavila sam im temu, rekavši da ćemo govoriti o romanu Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti*. Pokazala sam im knjigu i napisala naslov. Zatim je slijedilo interpretativno čitanje ulomka i emocionalno-intelektualna stanka, a nakon toga interpretacija i analiza pročitanoga teksta.

U prvom pročitanom ulomku učenici su mogli usporediti bogate, vrlo slikovite i metaforične opise Jeanovoga rodnoga grada Vesoula i grada Vukovara. Uočili su lirska obilježja, ključne motive, boje, mirise i zvukove koji prevladavaju u opisu. Povezali su Prousta i motiv izgubljenoga vremena sa Jeanom, objasnili opreku Vesoula i Vukovara te simboličnu povezanost Jeanove stare prodane kuće *u kojoj je mirisalo djetinjstvo* s ratnim Vukovarom. Prepoznali su sličnost Jeana i Vukovara u slabosti i nemoći pred znatno nadmoćnim neprijateljem. Usporedili su opis Jeana kao lijepoga i nježnoga s mračnim metaforama kojima su opisani neprijatelji. Tako su mogli izdvojiti tri opreke: Vesoul-Vukovar, prošlost-sadašnjost (Jeanova i grada Vukovara), Jean i neprijatelji.

Učenici su komentirali dio članka iz francuskih novina koji su dobili na nastavnim listićima. U njemu Jean-Michel moli svoju majku da obavijesti humanitarne službe da je situacija u

Vukovaru postala stravična. Učenici su imali prigodu vidjeti i fotografiju njegove majke te vukovarskoga ratnoga izvjestitelja Siniše Glavaševića. Ponovili su ono što znaju o Siniši i prisjetili se njegovih *Priča iz Vukovara*. Uglavnom im je bila poznata njegova *Priča o gradu*, a jedna se učenica sjećala *Priče o zagrljaju*. Shvatili su poveznicu između njegove i Jean-Michelove sudbine. Obojica su nakon pada grada odvedena iz vukovarske bolnice na Ovčaru i ubijena. Iz dijela intervjua vidjeli su da je Jean-Michel odlučio ostati u Vukovaru u dobru i u zlu, na što nisu ostali ravnodušni.

Slijedilo je interpretativno čitanje dvaju manjih ulomaka. U prvome neprijatelji pretražuju zarobljenike i oduzimaju zarobljenicima stvari. Doznaje se da je svatko nečime pretučen. Drugi ulomak govori o posljednjim Jeanovim trenucima. Učenici su uočili dramatičan ugođaj i napetost postignutu brzom izmjenom motiva, odnosno nizanjem. Izdvojili su novozavjetne motive i povezali Kristovu muku s proživljavanjima ratnih zarobljenika nakon pada grada. Zaključili su da se time želi istaknuti patnja, užas i muka žrtve te njezina pravednost i nevinost koja je suprotna zlu počinitelja. Prepoznali su Jeanov najveći strah: strah od spore mučeničke smrti, ubojstva nožem. U sklopu sinteze objasnila sam im kako je nakraju završilo. Srpski vojnik zvani Štuka upucao je Jeana i tu prestaje dio romana koji govori o Jeanu. U sljedećim poglavljima autorica Nevenka Nekić govori o tome kako je skupljala podatke i napisala knjigu te o dolasku Jean-Michelove majke u Hrvatsku. Upoznala sam učenike s podatkom da su autorici romana također neki članovi obitelji stradali u Vukovaru. Spomenula sam im dio romana u kojemu pripovijeda o svome dolasku u Vukovar i neprestano susreće zagonetnoga mladića. Poslije je, gledajući film o Siniši Glavaševiću, shvatila da je taj mladić bio Jean-Michel. Istaknula sam kako bi im se zasigurno svidio taj dio, kao i cijeli roman te sam im preporučila da ga kojom prigodom pročitaju. Na pitanje zašto je uopće važno pisati o takvim događajima, odgovorili su da je to zato da bi se sačuvalo sjećanje na žrtve i na heroje te da bi im se iskazalo poštovanje i zahvalnost. Naglasili su i da je pamćenje važno da se takvi događaji ne bi ponovili. Za kraj sam ih podsjetila da su iz videozapisa koji su pogledali na početku sata saznali da je Jean-Michel želio biti odgajatelj djece. Nikada to nije doživio, ali i danas nam može biti primjer. Pitala sam učenike što možemo naučiti od njega. Istaknuli su njegovu hrabrost, požrtvovnost i želju da pomogne. Također su uočili da nije odustao do samoga kraja, iako se mogao izvući. Najveću je težinu ponijela činjenica da kao Francuz nije trebao doći položiti svoj život za Hrvatsku. Zaključili smo da bez takvih hrabrih i plemenitih ljudi poput Jean-Michela danas vjerojatno ne bi bilo Hrvatske, a možda ni nekih od nas, zato im dugujemo poštovanje i zahvalnost. Spomenula sam da se danas mnogi žale na stanje u državi i odlaze u

inozemstvo, osobito mladi. Trebalo bi se samo sjetiti Vukovara u vrijeme Domovinskoga rata da bismo shvatili koliko možemo biti zahvalni na svemu što imamo i koliko smo zapravo sretni i bogati. Napomenula sam da sve to treba čuvati, a zato je važno poznavati i svoju povijest. Knjige poput romana *Jean ili miris smrti* Nevenke Nekić pomažu nam u tome i obogaćuju nas.

Na kraju sam zamolila učenike da ispune anketu koju sam pripremila. Kada je većina završila, pitala sam ih jesu li kada bili u Vukovaru i jesu li vidjeli most nazvan po Jean-Michelu. Predavanja 3. svibnja bila su posebna po tome što sam ih mogla upoznati sa činjenicom da je Dan grada Vukovara. Katolička crkva, naime, toga datuma slavi svetoga Filipa i Jakova, zaštitnike grada Vukovara kojima je posvećena i stolna crkva u Vukovaru.

Jedan je učenik ostao ispunjavati anketu tijekom odmora. Kad je završio, pitala sam ga je li mu bilo zanimljivo. Odgovorio je: *Da, takvi bi sati češće trebali biti.*

Sve u svemu, učenici su pokazali veliko zanimanje za temu, trudili su se uživjeti u pročitane ulomke, suosjećali su. Prepoznali su Jean-Michelovu hrabrost, požrtvovnost, predanost, odlučnost, plemenitost i dobrotu. Izrazili su veliko divljenje, zahvalnost i poštovanje prema njemu.

4. 2. Anketa

U anketi je sudjelovalo 12 učenika i 53 učenice, što znači ukupno 65 gimnazijalaca zagrebačkih četvrtih razreda. Šestorica su dječaka prije toga sata čula za Jean-Michela Nicoliera, a šestorica nisu, što predstavlja 50 %. Od djevojaka je 21 čula za njega, dok 32 nisu. U usporedbi koja je poprilično nezahvalna s obzirom na vrlo različit broj učenika i učenica, ispada da je za Jean-Michela ranije čula polovica učenika i trećina učenica. Zanimljivo je to što su u mješovitome razredu za njega ranije čula šestorica učenika, ali samo jedna učenica. U svakom slučaju, statistika ide u prilog mišljenju da se dječaci općenito više zanimaju za ratne teme i pamte više podataka s toga područja. Na satu su, međutim, podjednako zanimanje pokazali i učenici i učenice, čemu su zasigurno pridonijeli lirski opisi u romanu i naglašeni osjećaji.

Na pitanje što im se posebno svidjelo u ulomcima koje smo čitali odgovarali su različito. Najčešće su ipak naveli lik Jeana (koji ih se duboko dojmio i kao stvarna osoba) te slikovitost opisa i osjećajnost. Ovo su samo neki od odgovora koji to pokazuju:

- *Sviđa mi se osoba i lik Jeana.* (Ž) [186]
- *Svidjela mi se Jeanova nesebičnost i dobrota.* (Ž)
- *Svidjela mi se izrazita požrtvovnost i neizmjerna hrabrost francuskog mladića koji se priključio hrvatskim braniteljima u obrani domovine.* (M)
- *Njegova požrtvovnost, odlučnost, spremnost pomoći bez očekivanja ičega zauzvrat.* (M)
- *Požrtvovnost mladića koji je dao svoj život za tuđu domovinu, njegova hrabrost i ustrajnost.* (Ž)
- *Jeanova predanost, hrabrost, opisi i dočaravanje pejzaža, prikaz Jeanovih misli, slikovitost…* (Ž)
- *Posebno su mi se svidjeli opisi djetinjstva u prvom ulomku, kao i motiv „kraljevstvo mračnih sila" te u zadnjem ulomku biblijski motivi i zazivanje.* (Ž)
- *Slikovitost mjesta radnji i svi ti opisi.* (Ž)
- *Pjesničke slike.* (M)
- *Usporedbe Vukovara i Vesoula.* (M)
- *Opisi, usporedbe, kontrasti, emocije.* (Ž)
- *Opis posljednjih Jeanovih trenutaka, opis njegovih strahova te prikaz Vukovara u početnom ulomku.* (Ž)
- *Dočaravanje muke i užasa, potiče nas na razmišljanje.* (Ž)
- *Lijepo su dočarani opisi krajolika, ali i patnja ljudi, zbog čega možemo suosjećati.* (Ž)
- *Realno prikazani događaji koji su me dirnuli, stvarne situacije koje su se događale stvarnim ljudima.* (Ž)
- *Slikovitost prikazivanja, osjećajnost i način pisanja koji nam omogućuje odličnu predodžbu stvarnih događaja i patnje u Domovinskom ratu.* (Ž)

Na pitanje o čemu bi voljeli doznati više, često su odgovarali da ih zanimaju slične sudbine drugih ljudi u Domovinskome ratu:

- *Voljela bih čuti ispovijesti još nekih ljudi.* (Ž)
- *O ljudima poput njega.* (M)
- *O iskustvima ljudi koji su to proživljavali, njihove osjećaje i mišljenja.* (Ž)

[186] Ž – žensko (učenica), M – muško (učenik).

- *O pričama drugih ljudi koji su dali svoj život za Hrvatsku. Ne da ostanu zapamćeni kao broj, već kao osoba.* (Ž)

Pisali su da bi željeli saznati više toga o Jeanu – o njegovom boravku u Vukovaru i njegovoj prošlosti te razlozima zbog kojih je došao braniti Hrvatsku:

- *O njegovim djelima.* (M)
- *O njegovom životu prije dolaska ovdje.* (Ž)
- *O njegovim razmišljanjima u ratu i za vrijeme njegovog boravka u Hrvatskoj.* (Ž)
- *O njegovoj motivaciji da dođe iz Francuske braniti Vukovar.* (M)

Mnogi su odgovarali da bi željeli doznati više o*općenito o Domovinskom ratu o kojem se premalo priča* (Ž), a trojicu učenika zanima nešto više *o okrutnosti srpskih vojnika i zločinima koje su počinili, a o njima se i ne priča*. (M)

Na pitanje jesu li se uspjeli uživjeti u lik Jeana i što su pritom osjećali više ih je izrazilo osjećaj nemoći zamišljanja takvoga užasa:

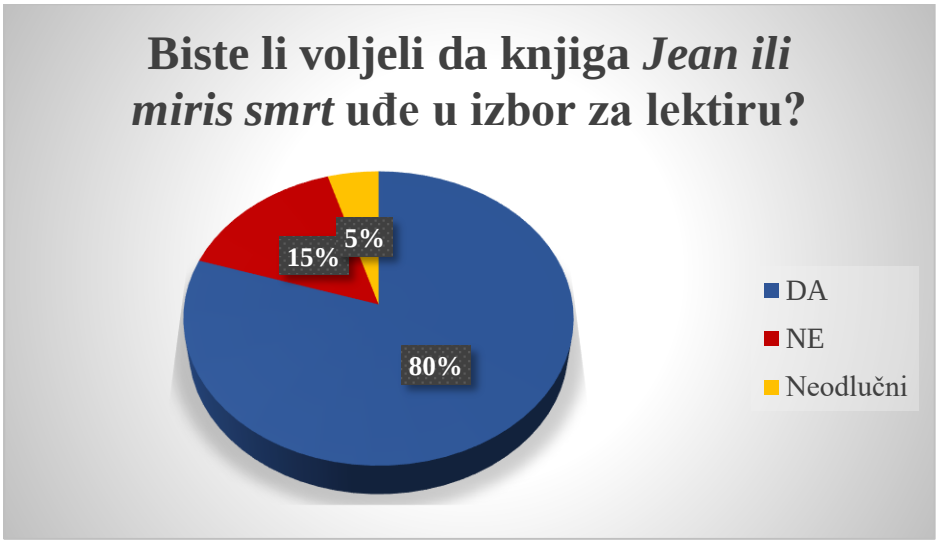
- *Da, ali mislim da moje uživljavanje nije ni blizu stvarnosti.* (Ž)
- *Nelagodu, strah zato što takve muke ne možemo ni blizu zamisliti i sve što je on prolazio.* (Ž)
- *Mislim da mi ne možemo ni zamisliti, a kamoli osjećati kako je bilo tamo i kroz što je sve on prošao.* (Ž)

Takvim su odgovorima također pokazali shvaćanje ozbiljnosti i težine događaja opisanih u romanu. Od osjećaja su najčešće navodili strah, nemir, žalost, bol i tjeskobu. Prema njemu su osjećali ponos, divljenje i zahvalnost. Jedan je učenik napisao: *Osjetio sam tugu, ali i ogroman ponos te osjećaj zahvalnosti za sve hrvatske vojnike i branitelje, a naročito za mladoga Francuza.* Nekoliko ih je spomenulo i nanesenu nepravdu.

Dosta ih je napisalo da bi voljelo pročitati cijeli roman:

- *Volio bih pročitati knjigu Nevenke Nekić radi toga da me još više potakne na razmišljanje o Domovinskom ratu i teškim stradanjima hrvatskog naroda.* (M)
- *Htjela bih. Potaknulo me to što nisam čula za Jeana, a napravio je predivno djelo za nas.* (Ž)

- *Da, to što vidim da se spisateljica uspjela poistovjetiti s njime i dočarati njegove osjećaje u tim trenucima. Voljela bih saznati više o njemu, osobi koja se žrtvovala za moju domovinu, a nije morala.* (Ž)
- *Sigurno ću je pročitati nakon mature. Ovo predavanje, da ga nije bilo, vjerojatno ne bih saznala za Jeana.* (Ž)

Od ukupno 65 učenika, čak ih je 52 zaokružilo da bi voljelo da roman *Jean ili miris smrti* uđe u izbor za lektiru. Ovakvi rezultati pozitivno iznenađuju.

Veliko zanimanje za roman velikim je dijelom povezano s povezano s tematikom djela. Učenici jednostavno žele saznati i naučiti više o Domovinskome ratu. Na pitanje drže li da je važno poznavati povijest Domovinskoga rata i zašto, složno su odgovarali:

- *Važno je poznavati povijest vlastitoga naroda, pogotovo o takvim događajima.* (Ž)
- *Da, svaki narod treba znati svoju povijest jer ona nas čini takvima kakvi jesmo, moramo to znati kako se ovakve stvari ne bi ponovile.* (M)
- *Da, da bismo znali cijeniti svoju slobodu i da nije došla sama od sebe. Trebamo znati cijeniti naše branitelje.* (Ž)
- *Da, zato što svaki Hrvat treba poznavati povijest svoje države te kako je stvorena, a u isto vrijeme cijeniti to što su naši očevi i djedovi učinili da bismo bili tu gdje smo sada.* (M)

- *Apsolutno! Jako me smeta to što ovu temu obrađujemo najmanje.*[187] *Na mladima svijet ostaje, a mladi ovakve stvari ne znaju. Ovakve se stvari moraju pričati, učiti i PAMTITI!*
- *Važno je jer bi svaki Hrvat trebao poznavati svoju povijest i na čijim kostima Hrvatska leži.* (Ž)

Svi su se složili da hrvatski branitelji zaslužuju poštovanje, zahvalnost i divljenje. O tome dobivaju li to sve danas, mišljenja su podijeljena. Većina, odnosno 42 od 65 učenika ipak drži da to danas nije tako. Oni su sami svojim odgovorima, sudjelovanjem te pokazanim zanimanjem i suosjećanjem pokazali da poštuju povijest Vukovara i općenito Hrvatskoga domovinskoga rata te da cijene hrvatske branitelje i veliku žrtvu koja je podnesena. Sat u kojem su se upoznali s romanom Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti* potaknuo ih je ne samo da pročitaju knjigu, već i općenito na promišljanje i istraživanje o Jean-Michelu Nicolieru, drugim braniteljima i žrtvama, ratu u Vukovaru te o povijesti Domovinskoga rata.

[187] „Učenici u hrvatskim školama temu najnovije hrvatske povijesti obrađuju u osmom razredu osnovne i u četvrtom razredu srednje škole. Zaključak je da je satnica apsolutno premala za poglavlje koje se bavi stvaranjem samostalne Hrvatske, posebice ako se usporedi sa satnicom drugih povijesnih tema.“ (Polšak Palatinuš, Vlatka: *Što djeca uče o Domovinskom ratu i smije li se četnike tako i nazivati?*, https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sto-djeca-uce-o-domovinskom-ratu-i-smije-li-se-cetnike-tako-i-nazivati-20131107, posjećeno 13. lipnja 2019.)

5. Zaključak

Nevenka Nekić u povijesnome romanu *Jean ili miris smrti* dojmljivo je opisala proživljavanje mladoga francuskoga dragovoljca Jean-Michela Nicoliera u jesen 1991. u ratnome Vukovaru. Umetanjem različitih povijesnih dokumenata kao što su pisma, isječci iz novina i sudski iskazi, roman je obogaćen brojnim konkretnim povijesnim dokazima i činjenicama. Istovremeno su strašna proživljavanja i ratna stradanja Vukovara približena vrlo slikovitim i osjećajnim opisima i usporedbama.

U romanu bitno mjesto zauzimaju različiti motivi zvukova i mirisa, koji su najčešće povezani sa smrti. Do izražaja dolazi opreka Jeanove prošlosti i sadašnjosti, ali i prošlosti i sadašnjosti samoga grada Vukovara. Jean je kao i Vukovar izgubio svoju prošlost i ne razumije zlo koje ga okružuje. Osjećaj usamljenosti u opkoljenome Vukovaru prisutan je i zbog nerazumijevanja jezika. Jednako je tako i Vukovar osamljen i ostavljen zbog nerazumijevanja i šutnje Zapada. Roman donosi oštru kritiku takvom stavu Europe te iskrivljenim izjavama medija.

Jean u romanu svojom dobrotom, ljubavlju, ljudskošću i žrtvom nadilazi svoj nacionalni identitet, postajući tako *naš* u gradu u kojem su dvije strane, branitelji i napadači, jasno odijeljeni snažnim kontrastima. Neprijatelji su pritom opisani mračnim metaforama i biblijskim analogija zla. Nasuprot tome, patnja žrtve, njezina nevinost i nepravedno stradanje istaknuto je približavanjem Kristovoj muci. Oslikavanjem užasa podcrtava se jedinstvenost stravičnih događaja u Vukovaru i na Ovčari. Njima se ujedno naglašava potreba za pamćenjem i prenosi univerzalna poruka.

U romanu se može pratiti Staigerov lirski stil na razini odnosa glavnoga lika prema okolini, ali još više na razini odnosa pripovjedačice i onoga što ona predstavlja približavajući se glavnomu liku – ona ga uzima k sebi kao majka već u prvom dijelu. U drugom dijelu pripovjedačica se poistovjećuje s biografskom osobom Nevenkom Nekić, a roman prelazi u vrstu autobiografije. Pripovjedačica upoznaje Jeanovu majku, zbližava se s njome, postaju prijateljice, a najviše ih povezuje upravo ljubav prema Jeanu.

Odgovori na anketu i reakcije učenika četvrtih razreda u dvije zagrebačke gimnazije pokazale su veliko zanimanje učenika za tematiku Hrvatskoga domovinskog rata. Roman Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti* uspio im je bogatim slikovitim opisima i dubokom osjećajnošću prenijeti doživljaj te im pomoći da se užive i suosjećaju sa Jean-Michelom i drugim žrtvama Vukovara. Uz osjećaj žalosti, osjetili su i veliki ponos te poštovanje i

zahvalnost prema svim braniteljima i žrtvama Domovinskoga rata. Tekst im se izrazito svidio, više njih je izrazilo želju da pročita cijelu knjigu, a čak ih se 80 % složilo da bi voljeli da roman uđe u izbor za lektiru. Tome je uvelike doprinio način na koji se autorica poistovjetila sa svojim junakom, proživljavajući s njime ponovno ratne događaje u Vukovaru o kojima je pisala. Tako je uspjela prenijeti vlastite osjećaje i taknuti srca mladih čitatelja te ih potaknuti da sami bolje upoznaju svoju povijest, a poglavito povijest Hrvatskoga domovinskoga rata.

6. Literatura

1. *Biblija: Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, prev. Ivan Evanđelist Šarić, Verbum, Split, 2010.
2. Beker, Miroslav: *Uvod u komparativnu književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Chenu, Georges-Marie: *Vukovar – upozorenje za Europu*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 212-256.
4. Čikeš, Jozo: *Zašto Vukovar?*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 16-21.
5. Flaker, Aleksandar: *O tipologiji romana*, u: *Moderna teorija romana*, ur. Milivoj Solar, Nolit, Beograd, 1979., str. 152-165.
6. Friedrich, Hugo: *Struktura moderne lirike: od sredine devetnaestog do sredine dvadesetog stoljeća*, Stvarnost, Zagreb, 1989.
7. Glavašević, Siniša: *Priče iz Vukovara*, Matica hrvatska, Zagreb, 1992.
8. *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 3, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb, 2011.
9. *Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika… (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*, ur. Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2008.
10. Greenblatt, Stephen: *Will u vremenu: kako je Shakespeare postao Shakespeare*, Fraktura, Zaprešić, 2010.
11. Ivančić, Tomislav: *Ako oprostiš*, Teovizija, Zagreb, 1997.
12. Ivanišević, Đurđica: [Pogovor], u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999.
13. Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata: svjedočanstva*, DIS, Zagreb, 2017.
14. Kalafatić, Vesna: *Hrvatsko ratno pismo, kultura i nacija*, doktorski rad (mentorica prof.dr.sc. Helena Sablić Tomić), Doktorska škola društveno-humanističkih znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2017. Preuzeto sa: https://repozitorij.ds.unios.hr/islandora/object/dsos%3A29/datastream/PDF/view, 23. svibnja. 2019.

15. Kovačić, Ivan Goran: *Jama,* u: *Riječ i svjetlost*, Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961.
16. Marijan, Davor: *Obrana i pad Vukovara,* Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013.
17. Markuš, Damir – Kutina: *„58“: HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015.
18. Međimorec, Miroslav: *Piše Sunja Vukovaru: Istinite priče iz Domovinskog rata*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.
19. Mihaljević, Vine: *Socioreligijsko promišljanje o Vukovaru kao paradigmi muke od iskustva žrtve do iskustva Svetoga*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 285-306.
20. Mihanović-Salopek, Hrvojka: *O knjizi* (pogovor), u: Nevenka Nekić: *Vukovarske elegije,* HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999.
21. Mirković, Alenka: *91, 6 MHZ – Glasom protiv topova,* Algoritam, Zagreb, 1997.
22. Nekić, Nevenka: *Anđeo tame,* Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar, 2004.
23. Nekić, Nevenka: *Burik,* Udruga *Dr. Ante Starčević – Tovarnik,* Tovarnik, 2009.
24. Nekić, Nevenka: *Hobotnica II.: kratki roman bez ključa*, Naklada Bošković, Split, 2009.
25. Nekić, Nevenka: *Jean ili miris smrti,* Vlastita naklada, Zagreb, 2015.
26. Nekić, Nevenka: *Vukovarske elegije,* HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1999.
27. Oraić-Tolić, Dubravka: *Hrvatsko ratno pismo 1991/92: apeli, iskazi, pjesme*; Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Zagreb, 1992.
28. Oraić Tolić, Dubravka: *Suvremeni hrvatski roman: žanrovske varijacije i inovacije*, u: *Forum*, godište LV., knjiga LXXXVIII., br. 7-9., Zagreb, srpanj-rujan 2016., str. 705-728.
29. Polšak Palatinuš, Vlatka: *Što djeca uče o Domovinskom ratu i smije li se četnike tako i nazivati?*, https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sto-djeca-uce-o-domovinskom-ratu-i-smije-li-se-cetnike-tako-i-nazivati-20131107, posjećeno 13. lipnja 2019.
30. Peulić, Ines: *Od dokumentarizma do ruba: priča o ratu*, diplomsku rad (mentorica prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić), Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2012., preuzeto sa: https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:1574, 17. ožujka 2019.
31. Plavšić, Damir: *Ne plači, moj dobri anđele: Bitka za Vukovar, zatočeništvo i Sloboda*, UBSDRHL, Hrvatski Leskovac, 2015.

32. Primorac, Strahimir: *Linija razdvajanja: hrvatska proza o ratu i njegovim posljedicama 1990-2010.*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012.
33. Rem, Goran: *Slavonsko ratno pismo*: *monografija*, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Knjižnica Neotradicija, Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, 1997.
34. Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990., str. 236-247.
35. *Rječnik biblijske teologije*, ur. Xavier Léon-Dufour i dr, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.
36. Sablić Tomić, Helena; Rem, Goran: *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003.
37. Sabljak, Ljiljana: *Domovinski rat kao tema*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004., str. 204-208.
38. Slavić, Dean: *Peljar za tumače*, Profil, Zagreb, 2011.
39. Slavić, Dean: *Razvoj Horvatićevih biblijskih simbola*, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientae, Zagreb, 2011., str. 314-334.
40. Slavić, Dean: *Simboli i proroci: interpretacije biblijskoga interteksta*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
41. Solar, Milivoj: *Ideja i priča*, Golden marketing i Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
42. Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996.
43. Stamać, Ante: *Getsemanski vrt Siniše Glavaševića*, u: *Tragovi, otisci i lica*, Altagama, Zagreb, 2009., str. 326-333.
44. Sušac, Gojko: *Glasnik na stopama suze*, u: Nekić, Nevenka: *Anđeo tame*, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar, 2004.
45. Šklovski, Viktor: *Umjetnost kao postupak*, u: *Uskrsnuće riječi*, Stvarnost, Zagreb, 1969., str. 38-51.
46. Šporer, David: *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame*, AGM, Zagreb, 2005.
47. Velčić, Mirna: *Otisak priče: intertekstualno proučavanje autobiografije*, August Cesarec, Zagreb, 1991.

48. Vuleta, Božo; Vučković, Ante: *Pamćenje i oprost*, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Vukovar kao paradigma muke*, Pasionska baština, Vukovar, 2004, str. 365-369.

7. Prilozi

7. 1. Pismena priprema za izvedbu sata iz književnost: Nevenka Nekić, *Jean ili miris smrti*

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

Pismena priprema za izvedbu nastavnog sata iz književnosti

Nevenka Nekić: *Jean ili miris smrti*

Studentica: Mateja Plavec

Mentor: prof. dr. sc. Dean Slavić

Zagreb, travanj-svibanj 2019.

Škola: III. gimnazija i Ženska opća gimnazija Družbe sestara milosrdnica, Zagreb

Razred: 4. r gimnazije

Nastavni predmet: hrvatski jezik

Nastavno područje: književnost

Nastavna jedinica: Nevenka Nekić, *Jean ili miris smrti*

Metodički sustav: interpretativno-analitički

Ključni pojmovi: povijesni roman, Vukovar, Domovinski rat

Zadaće nastavne jedinice:

1. **OBRAZOVNE:**

- upoznati se s romanom *Jean ili miris smrti* Nevenke Nekić
- ponoviti ranije stečena znanja iz hrvatske povijesti
- usvojiti nove činjenice iz povijesti Vukovara u Domovinskome ratu
- analizirati i interpretirati izabrane ulomke romana
- objasniti opreke u romanu (Vesoul i Vukovar, prošlost i sadašnjost, Jean i neprijatelji)
- izdvojiti lirska obilježja u ulomcima
- okarakterizirati lik Jeana
- izdvojiti biblijske motive u ulomcima
- objasniti kojim se postupcima stvara napetost i ističe nadmoć neprijatelja (metafore, kontrast, nizanje)

2. **ODGOJNE:**

- razvijati svijest o potrebi poznavanja hrvatske povijesti
- razvijati osjećaj zahvalnosti i poštovanja prema hrvatskim braniteljima
- razvijati osjećaj nacionalnoga ponosa i domoljublja
- razvijati svijest o važnosti zdravih međuljudskih odnosa
- poticati kulturu čitanja i razvijati ljubav prema književnosti
- poticati aktivno sudjelovanje učenika na satu

3. **FUNKCIONALNE:**

- razvijati sposobnost uočavanja, povezivanja i zaključivanja
- razvijati vještinu argumentiranoga raspravljanja o djelu

- razvijati sposobnost zapažanja i razumijevanja unutarnjeg života lika
- izgrađivati književnu i opću kulturu učenika

4. **KOMUNIKACIJSKE**
    - razvijati vještinu aktivnoga slušanja
    - razvijati sposobnost izražavanja doživljaja, dojmova i stavova
    - razvijati sposobnost oblikovanja hipoteze
    - razvijati sposobnost dokazivanja tvrdnje

Tip nastavnoga sata: sat interpretacije

Trajanje nastavnog sata: jedan školski sat

Oblici rada: frontalni rad

Nastavne metode: metoda razgovora, metoda izlaganja, metoda slušanja, metoda čitanja, metoda zapisivanja, metoda upućivanja, metoda rada na tekstu, metoda zapažanja, metoda zaključivanja

Nastavna sredstva: živa riječ nastavnika i učenika, slike, zapisi na školskoj ploči, nastavni listići, književno djelo, videozapis

Nastavna pomagala: kreda i ploča, računalo, projektor

Ustroj nastavnoga sata:

1.) doživljajno-spoznajna motivacija
2.) najava teksta i njegova lokalizacija
3.) interpretativno čitanje ulomka
4.) emocionalno-intelektualna stanka
5.) objava doživljaja i njihova korekcija
6.) interpretacija
7.) interpretativno čitanje ulomaka
8.) emocionalno-intelektualna stanka
9.) objava doživljaja i njihova korekcija
10.) interpretacija
11.) sinteza

ARTIKULACIJA NASTAVNOGA SATA

FAZE NASTAVNOG SATA I NJIHOVO TRAJANJE	NASTAVNI SADRŽAJI	NASTAVNI OBLICI NASTAVNE METODE I METODIČKI POSTUPCI	AKTIVNOSTI UČENIKA	PLANIRANE NASTAVNE ZADAĆE UNUTAR FAZA NASTAVNOG SATA
Pozdravljanje i predstavljanje	**N: Dobar dan! Ja sam Mateja Plavec, studentica kroatistike i komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Danas ću vam održati sat umjesto vaše profesorice povezan s temom svoga diplomskoga rada. Nadam se da ćemo dobro surađivati.**	metoda usmenoga izlaganja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.
Doživljajno-spoznajna motivacija (~ 7 min)	**Za početak vas molim da pogledate sliku koju ste dobili. Promotrite izraz lica. Što biste rekli kako se ovaj mladi čovjek osjeća?** U1: Mislim da je radostan, smije se. U2: Spokojan, miran. U3: Možda malo umoran. **N: Što mislite koliko godina ima?** U: Ima oko 25 godina. **N: U redu. Ima 25 godina. Obratite sada pozornost na odjeću i na pozadinu. Gdje se nalazi?** U1: U podrumu ili u tunelu. U2: U bolnici. **N: Je li netko prepoznao osobu na slici?**	metoda upućivanja i razgovora metoda upućivanja i razgovora	Učenici slušaju, promatraju sliku i sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju, promatraju sliku i sudjeluju u razgovoru.	Učenici zapažaju, razmišljaju i zaključuju. Učenici zapažaju, razmišljaju i zaključuju.

	U: Ne. / Da, to je Jean-Michel Nicolier, francuski branitelj Vukovara.			
	N: (Tako je.) Slika prikazuje Jean-Michela Nicoliera, francuskoga mladića koji se s 25 godina kao dragovoljac došao boriti u Vukovar na strani Hrvatske u Domovinskome ratu. Što vam je iz povijesti poznato o Vukovaru u Domovinskome ratu?	metoda izlaganja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.
	U: Srpski su vojnici tri mjeseca napadali grad, bila je to najveća bitka u Domovinskome ratu. Poginulo je i mnogo civilnoga stanovništva, a grad je razrušen.	metoda razgovora	Učenici sudjeluju u razgovoru.	Učenici se prisjećaju ranije usvojenih znanja i razvijaju komunikacijske kompetencije.
	N: Kojega je datuma pao grad Vukovar?			
	U: Grad Vukovar pao je 18. studenog 1991.			
	N: Točno. Slika koju ste dobili snimljena je u podrumu Vukovarske bolnice na dan kada je Vukovar pao. Jean-Michel ubrzo je s mnogim drugima prevezen na Ovčaru gdje su ga mučili i ubili, a tijelo mu nikada nije nađeno. Vama je sigurno iz povijesti poznato što je Ovčara.	metoda izlaganja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.
	U: Ovčara je bila poljoprivredno imanje (farma, srpski koncentracijski logor) na koje su poslije pada Vukovara odveli ljude iz bolnice i pobili ih.	metoda razgovora	Učenici sudjeluju u razgovoru.	Učenici se prisjećaju ranije usvojenih znanja i razvijaju komunikacijske kompetencije.

	N: Tako je. Sada ću vam pustiti kratak video o Jean-Michelu Nicolieru. *(Gledamo video.)*	metoda promatranja	Učenici gledaju videozapis.	Učenici doživljavaju, zapažaju i usvajaju nova znanja.
	N: Kakav je dojam na vas ostavio ovaj video? U: Tužno je. Žao mi je Jean-Michela i njegove majke. **N: Što mislite o Jean-Michelu na temelju ovoga što ste sada vidjeli?** U1: Bio je vrlo hrabar kad je došao braniti Hrvatsku. U2: Bio je plemenit i nesebičan.	metoda razgovora	Učenici sudjeluju u razgovoru.	Učenici razvijaju vještinu izražavanja vlastitih dojmova i mišljenja.
Najava teksta i njegova lokalizacija (~ 3 min)	**N: U redu. Danas ću vam predstaviti knjigu Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti* koja govori o Jean-Michelu Nicolieru. Zapišite naslov.** *(Zapisujem naslov na ploču, a učenici u svoje bilježnice.)* **N: Riječ je o povijesnom romanu.** *(Zapisujem na ploču.)*	metoda izlaganja i upućivanja metoda zapisivanja	Učenici slušaju. Učenici zapisuju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.
	N: Radnja se odvija u Vukovaru od rujna do studenoga godine 1991, u vrijeme Domovinskoga rata. *(Zapisujem na ploču.)*	metoda izlaganja i zapisivanja	Učenici slušaju i zapisuju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.
	N: Nevenka Nekić prikupila je različite povijesne dokumente i svjedočanstva prigodom pisanja svoga romana. Željela je doznati što više o Jean-Michelu i	metoda izlaganja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i

Interpretativno čitanje teksta	**zbivanjima u Vukovaru za vrijeme opsade i neposredno nakon pada grada. Neki su podaci nedostajali, pa je praznine popunila maštajući i pretpostavljajući kako se sve moglo dogoditi. O svemu tome govori u završnim poglavljima romana. Zamišljala je o čemu je Jean-Michel mogao misliti i kako se mogao osjećati. Knjiga je napisana vrlo osjećajno jer se spisateljica duboko poistovjetila sa Jean-Michelom.** **Radnja romana započinje u središtu ratnih zbivanja u Vukovaru, u rujnu 1991. Situacija u gradu sve je teža. Neprijatelj je neizmjerno nadmoćan, a obrambena linija sve se više pomiče. Roman prati Jean-Michelovu sudbinu iduća tri mjeseca, usredotočujući se ponajprije na njegovo unutrašnje stanje: na njegova proživljavanja i sjećanja. On ne razumije zlo oko sebe. Nada da će preživjeti, ali ipak sluti da se neće izvući živ.** **Sada ću vam pročitati jedan ulomak iz knjige. Ulomak ćete dobiti na nastavnim listićima.** *(Dijelim nastavne listiće.)* **N: Pozorno slušajte. Obratite pozornost na to kako je opisan Jean-Michelov rodni grad Vesoul u Francuskoj, a kako Vukovar.**	metoda izlaganja metoda upućivanja	Učenici slušaju. Učenici slušaju.	usvajaju nova znanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.

(~ 3 min) Emocionalno-intelektualna stanka Objava doživljaja i njihova korekcija Interpretacija (~ 12 min)	*(Interpretativno čitam ulomak. Slijedi emocionalno-intelektualna stanka.)* **N: Kakav je dojam na vas ostavio ovaj tekst?** U: Sviđa mi se kako najprije opisuje Jeanove uspomene iz djetinjstva, pa Vukovar u vrijeme stradanja. Opisi prirode su vrlo lijepi. **N: U redu. U prvome dijelu imamo retrospekciju, Jeanova sjećanja u prvome licu. Takvih retrospekcija ima više u ovome romanu. Iz njih doznajemo o Jeanovoj prošlosti, obitelji i dolasku u Zagreb. Zapišite.** *(Zapisujem na ploču.)* **N: Nakon retrospekcije nastavlja se pripovijedanje u trećem licu o položaju u kojem se Jean našao u Vukovaru. Vidimo opreku Vukovara i Vesoula. Kako je opisan Vesoul? Citirajte.** U: Vesoul je opisan kao *mirni grad* u idiličnoj prirodi. Kraj njega se nalazi jezero na koje je Jean odlazio s obitelji. Spominju se i brežuljci, leptiri, *jablanovi u proljeće obavijeni ljepljivim zelenim izdancima*. *(Zapisujem na ploču.)* **N: Izvrsno! Kakve uspomene vežu Jeana uz Vesoul?**	metoda čitanja metoda razgovora metoda izlaganja metoda razgovora i rada na tekstu metoda razgovora	Učenici su usmjereni na tekst i slušaju. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i doživljavanja. Učenici razvijaju vještinu izražavanja vlastitih dojmova. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja. Učenici zapažaju i razvijaju komunikacijske kompetencije. Učenici razvijaju

	U: Jeana uz Vesoul vežu uspomene na obiteljski izlet i večeru, na majku i braću. *(Zapisujem na ploču.)* **N: Tako je. Ima hrane, majka se brine da se Jean najede i da sve bude čisto i uredno. Toga nema u ratnome Vukovaru. Kakve boje prevladavaju u prizorima iz Jeanova sjećanja? Citirajte.** U: Prevladavaju žive, svijetle, vedre boje. Spominju se *žuti stolnjak i šareni tanjuri*. *Kroz rebrenice padaju tanke pruge svjetla preko kuhinje ispunjene vedrim namještajem i posuđem.* **N: Izvrsno! Koja su godišnja doba u Jeanovu sjećanju?** U: Ljeto i proljeće. *U sjećanju kao da je uvijek ljeto.* Jean se prisjeća i jablanova u proljeće. **N: Točno. Opažate pejzažne motive, idiličan opis prirode… Možemo reći da imamo lirski ugođaj u ovome dijelu teksta. Koje još lirske elemente zapažate?** U: U tekstu dolaze do izražaja osjećajnost i subjektivnost. Ima i stilskih sredstava, poput metafora. *(Zapisujem na ploču.)* **N: Točno! Izdvojite neku metaforu.** U: *Golema glava sunca, krilati duhovi – vodeni modrikasti leptiri*.	metoda izlaganja metoda razgovora i rada na tekstu metoda upućivanja, razgovora i rada na tekstu metoda razgovora i rada na tekstu	Učenici slušaju. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na tekst, slušaju i sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na	komunikacijske kompetencije. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja. Učenici zapažaju i razvijaju komunikacijske kompetencije. Učenici razmišljaju, zapažaju i razvijaju komunikacijske kompetencije. Učenici razmišljaju i zapažaju.

	N: Koja još stilska sredstva možete izdvojiti? U: Ima epiteta: *vodeni modrikasti leptiri, žuti stolnjak i šareni tanjuri, ljepljivi zeleni izdanci…* **N: Što još prepoznajete u rečenici: *Majka… žuti stolnjak i šareni tanjuri?*** U: Rečenica je eliptična. **N: Tako je! Mirisi su ovdje također važni i istaknuti. Koji? Citirajte.** U: *Mirisi koji se javljaju u sjećanju: kolač od jabuka, kolonjska voda u kupaonici, sapuni, svježa posteljina… jablanovi u proljeće obavijeni ljepljivim zelenim izdancima…* **N: Izvrsno! Jean spominje i jednog poznatog francuskog književnika. Kojeg?** U: Spominje Prousta. **N: U redu. Osim činjenice da su obojica Francuzi, koji motiv povezuje Prousta i ovaj tekst?** U: Povezuje ih motiv vremena. Jean govori o nestalom vremenu, a Proustovo je najpoznatije	metoda razgovora i rada na tekstu metoda razgovora i rada na tekstu metoda razgovora	tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru.	Učenici razmišljaju i zapažaju. Učenici zapažaju. Učenici razmišljaju, prisjećaju se ranije usvojenih znanja, povezuju, zaključuju, argumentiraju svoje odgovore i razvijaju

	djelo ciklus *U potrazi za izgubljenim vremenom*.			komunikacijske kompetencije.
	N: Izvrsno! Zbog čega je to vrijeme za Jeana nepovratno nestalo, izgubljeno?	metoda razgovora	Učenici sudjeluju u razgovoru.	Učenici razmišljaju, zaključuju, argumentiraju svoje odgovore i razvijaju komunikacijske kompetencije.
	U: Zato što je prošlo, on se sada samo prisjeća svega. Otišao je u Vukovar i više se nikada neće vratiti.			
	N: Točno. Pogledajte sada drugi dio teksta. Kako je, nasuprot Vesoulu, opisan Vukovar?	metoda upućivanja, razgovora i rada na tekstu	Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru.	Učenici razmišljaju i zapažaju.
	U1: Nekada je sve bilo *nalik na njegovo jezero u Vesoulu*. Opisuje se riječni krajolik, spominju se rijeke Vuka i Dunav, platane uz obalu, razrušeni dvorac i jedna spaljena platana.			
	U2: Piše da su ptice napustile taj *grad smrti i gareži*.			
	N: Tako je.	metoda zapisivanja	Učenici zapisuju.	
	(Zapisujem na ploču.)			
	N: Opažate da i u opisu grada Vukovara prevladavaju pejzažni motivi, ali ovdje više nema živih, vedrih tonova, a	metoda upućivanja i izlaganja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga

	umjesto mirnoga grada i ugodnih mirisa, ovdje imamo *grad smrti i gareži*. Možete zamisliti miris paljevine, a sjetite se da i roman nosi naslov *Jean ili miris smrti*. Koji se zvukovi spominju? Citirajte. U: *Već odavno ne čuje glasove ptica, napustile su grad smrti i gareži, tko zna gdje legu svoje mlade. Pojavile su se vrane. Kad utihne tutnjava oružja, odjekuje njihov graktaj.* **N: Što vrane obično simboliziraju u književnosti?** U: Vrane obično simboliziraju smrt i nesreću. **N: Koja je ptica simbol grada Vukovara?** U: Simbol grada Vukovara je vučedolska golubica. **N: Izvrsno! Čega je golubica općenito simbol?** U: Golubica je simbol mira. **N: Točno! Uočavate suprotnost između vrana kao simbola nečega lošega i**	metoda razgovora i rada na tekstu metoda razgovora metoda razgovora metoda izlaganja	Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju.	slušanja i doživljavanja. Učenici zapažaju. Učenici se prisjećaju ranije usvojenih znanja. Učenici se prisjećaju ranije usvojenih znanja. Učenici razvijaju vještinu

	golubice kao nečega dobroga. Vrane su ptice grabežljivice i dolazile su na one koji bi stradali na ulicama. Drugih ptica nije bilo zbog silne pucnjave i bombardiranja, o tome svjedoči i Damir Markuš, jedan od preživjelih branitelja Vukovara. Pitajte svoje roditelje je li u njihovim mjestima bilo ptica u vrijeme rata. Meni je majka pripovijedala da ih neko vrijeme nije bilo ni u Zagrebu.			aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja.
	Pogledajte sada posljednje tri rečenice iz Jeanova sjećanja: *Naša stara kuća koje više nema. Prodana. U njoj je mirisalo djetinjstvo.* Kako biste tu kuću povezali s Vukovarom?	metoda upućivanja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja.
	U: Piše da je i Vukovar *imao druge mirise prije ovoga dijaloga sa Sotonom i zlomorom*. U Vukovaru je također nekada bilo lijepo, bio je sličan Vesoulu, ali je uništen u ratu.	metoda upućivanja, rada na tekstu i razgovora	Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru.	Učenici razmišljaju, uspoređuju, povezuju i argumentiraju svoje odgovore.
	N: Tako je. Djeca su i u Vukovaru nekada mirno	metoda upućivanja i razgovora	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu

	živjela sa svojim obiteljima i u svojim kućama. I tamo je nekada mirisalo djetinjstvo. Koju opreku onda još prepoznajete u tekstu? U: Prepoznajemo opreku prošlosti i sadašnjosti. **N: Točno! Zapišite.** *(Zapisujem na ploču.)* **N: Nije riječ samo o Jeanovoj prošlosti i sadašnjosti, već i o prošlosti i sadašnjosti grada Vukovara. S kime se Jean nalazi u Vukovaru?** U: Jean se nalazi sa svojim suborcima. (*Zapisujem na ploču.*) **N: Kako ga oni zovu?** U: Frenchi. **N: U redu. Kako je Jean opisan? Citirajte.** U: *Frenchi je lijep, nježnih kostiju lica, profinjena osmijeha, govore njegovi suborci.* **N: Tako je. Neprijatelji su opisani snažnim metaforama. Izdvojite ih!**	metoda izlaganja metoda razgovora i rada na tekstu metoda razgovora i rada na tekstu	Učenici slušaju. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na	aktivnoga slušanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja. Učenici razvijaju komunikacijske kompetencije i zapažaju. Učenici razmišljaju i zapažaju.

	U: Oni su nazvani *mračnim silama što nadiru s istoka kao žuti mravi, kao termiti, nezaustavljivo, u tisućama*. Za njih se koristi i metafora *vjetar s istoka*.		tekst i sudjeluju u razgovoru.	
	N: Izvrsno! Kakav je Jean prema njima? U: Jean je nježan, a neprijatelji djeluju nadmoćno i snažno. On je poput zrnca prašine koje raznosi taj vjetar.	metoda razgovora i rada na tekstu	Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru.	Učenici uspoređuju i razvijaju komunikacijske kompetencije.
	N: Točno. Vidimo, dakle, još jednu opreku, Jean nasuprot neprijateljima. Zapišite. *(Zapisujem na ploču.)*	metoda upućivanja i zapisivanja	Učenici slušaju i zapisuju.	
	N: Možemo reći da Jean zapravo predstavlja i sam grad Vukovar koje se tri mjeseca odupirao iznimno nadmoćnom neprijatelju. Vukovar je također bio poput zrnca prašine koju raznosi istočni vjetar, a pripadao je istoj onoj zapadnoeuropskoj kulturi kojoj je pripadao i Jean. Vukovar je, kao i Jean, izgubio ono što je imao u prošlosti i stradao. Trebamo ipak biti svjesni da Jean-Michel nije trebao doći braniti Vukovar i Hrvatsku. Kako piše u tekstu, on nije ni na kakav način bio vezan uz tu *suludu krvavu hrvatsku*	metoda izlaganja	Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja, doživljavaju i razmišljaju.

	***kupku*, nije morao sudjelovati u ratu. Njegova je zemlja bila na strani Srbije, a Europa nije slala pomoć.** **Na drugoj strani nastavnih listića imate jedan isječak iz novina. Iz njega saznajemo da je Jean-Michel molio svoju majku da obavijesti službe jer je situacija u Vukovaru bila strašna i trebali su pomoć. On je došao pomoći jer je bio moralan.** *(Čitam učenicima ulomak iz novina s nastavnoga listića.)* **N: Što mislite kako se osjećala Jean-Michelova majka?** U1: Sigurno se jako brinula i bojala za njega. U2: Vjerojatno joj je bilo strašno teško, ali nadala se da će joj se sin vratiti. **N: Tako je. Nevenka Nekić, autorica romana *Jean ili miris smrti*, mnogo je podataka koje donosi u knjizi doznala upravo od Jean-Michelove majke. U roman su umetnute i slike njezinih pisama.** *(Pokazujem učenicima umetnute slike pisma na stranicama romana.)* **N: Imamo, dakle, umetnute različite povijesne dokumente i svjedočanstva na kojima se temelji djelo.** *(Zapisujem na ploču.)*	metoda upućivanja i izlaganja metoda čitanja metoda razgovora metoda izlaganja metoda pokazivanja	Učenici slušaju. Učenici su usmjereni na tekst i slušaju. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju. Učenici promatraju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja. Učenici razvijaju vještinu iznošenja vlastitoga mišljenja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i doživljavaju. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i

	N: Pogledajte sada sliku pod brojem tri na nastavnim listićima. Koga prikazuje? U: Slika prikazuje Sinišu Glavaševića. **N: Što znate o Siniši Glavaševiću?** U: Siniša Glavašević bio je ratni izvjestitelj na Radio Vukovaru u vrijeme bitke za Vukovar. **N: Tako je! Koje ste njegovo djelo čitali?** U: Čitali smo njegovu *Priču o gradu*. **N: Točno. Siniša Glavašević napisao je zbirku *Priče iz Vukovara*. Smatra se jednim od heroja Domovinskoga rata, a ubijen je na Ovčari, kao i Jean-Michel.** **Jean-Michel ranjen je u nogu početkom studenoga na najtežoj gradskoj bojišnici Sajmištu. Završio je u podrumu vukovarske bolnice. Na dan pada Vukovara u bolnicu dolazi francuska novinarka. Na nastavnom listiću imate dio intervjua s Jean-Michelom; njegovog posljednjeg intervjua.** *(Čitam učenicima završni dio intervjua.)* **N: Jean-Michel odlučio je ostati u Vukovaru do kraja, u dobru i u zlu. Što mislite o tome?**	metoda upućivanja i razgovora metoda razgovora metoda izlaganja metoda čitanja	Učenici su usmjereni na sliku i sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju. Učenici su usmjereni na tekst i slušaju.	usvajaju nova znanja. Učenici zapažaju i prisjećaju se ranije usvojenih znanja. Učenici se prisjećaju ranije usvojenih znanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja. Učenici zamišljaju, izražavaju svoje mišljenje i razvijaju komunikacijske kompetencije.

Interpretativno čitanje ulomaka (~ 2 min) Emocionalno-intelektualna stanka Objava doživljaja i njihova korekcija Interpretacija (~ 8 min)	U: Bio je vrlo hrabar i plemenit, spreman dati svoj život za Vukovar. **N: Tako je. Dva dana poslije Jean-Michel je odveden iz bolnice na Ovčaru i ubijen, kao i mnogi drugi. Poslušajte sada kako Nevenka Nekić opisuje njihove posljednje sate. Obratite pozornost na načine na koje su naglašeni muka i užas koji prolaze.** *(Interpretativno čitam ulomke. Slijedi emocionalno-intelektualna stanka.)* **N: Kako su vas se ovi ulomci dojmili?** U1: Strašno mi je to što su prolazili, suosjećam sa žrtvama. U2: Žao mi je Jeana, ne mogu vjerovati da su se takve strahote stvarno događale. **N: U prethodnim ulomcima imali smo lirski ugođaj. Kakav je ugođaj u ovome ulomku?** U: Ugođaj je dramatičan, tragičan. **N: Tako je. U ovim ulomcima vidimo više primjera nabrajanja. Što se sve nabraja? Citirajte.** U1: Nabrajaju se stvari koje im oduzimaju: *oružje koje nitko nema, oduzimaju dokumente, novac, prsten ili kakvu drugu zlatnu sitnicu,*	metoda razgovora metoda izlaganja metoda upućivanja metoda čitanja metoda razgovora metoda razgovora metoda upućivanja, razgovora i rada na tekstu	Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju. Učenici slušaju. Učenici su usmjereni na tekst i slušaju. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru.	Učenici razvijaju komunikacijske kompetencije i usvajaju nova znanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i doživljavaju. Učenici razvijaju vještinu izražavanja vlastitih dojmova. Učenici zapažaju i razvijaju komunikacijske kompetencije. Učenici zapažaju.

	kožne jakne, cipele. Također i predmeti kojima ih udaraju: *svatko je na izlazu pretučen, drvenim palicama, šipkama, kundacima, štakama, nogama.* **N: Koje se radnje i zvukovi nižu? Navedite primjer.** U: Jeanovo stanje i poziv upomoć također su predočeni nizanjem: *Pa ni bolovi nisu tako jaki, kao da se tijelo umirilo, živci odumrli, mozak se usmjerio na jedno: Bože moj, Majko Božja, ona mila iz našega djetinjstva, majko moja rođena, samo ne nožem…* **N: Što se takvim nizanjem postiže?** U: Time se postiže dinamika i napetost. **N: Odlično! Kako neprijatelji postupaju sa žrtvama i sa Jeanom?** U1: Neprijatelji postupaju iznimno agresivno i grubo, oduzimaju stvari tuku ih i psuju, gledaju ih *zmijskim pogledima*. U2: Jedan od njih, Štuka, vuče Jeana, udara ga, baca na koljena i na kraju ubije. **N: Točno. U tekstu se javljaju i neki biblijski motivi. Izdvojite rečenice u kojima se nalaze.** U: *Ipak je sve to već bilo: „Razdijeliše među se haljine moje, za odjeću moju baciše kocku.“ Davno, prije Raspeća, na brdu Lubanji.*	metoda razgovora metoda upućivanja, razgovora i rada na tekstu	Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici su usmjereni na tekst i sudjeluju u razgovoru.	Učenici razmišljaju i zaključuju. Učenici zapažaju i povezuju.

Sinteza (~ 3 min)	**N: Tako je.** *(Zapisujem na ploču.)* **N: Proživljavanje žrtava približava se Kristovoj muci. Hrvatske vojnike, pa i samu državu Hrvatsku i drugi književnici uspoređuju s Kristom. Što se time želi istaknuti?** U: Želi se istaknuti patnja, užas i muka žrtve te njezina pravednost i zlo počinitelja. **N: Točno. Čega se Jean najviše boji?** U: Boji se da ga ne ubiju nožem. Želi da ga upucaju. **N: Tako je na kraju i završilo. Srpski vojnik zvani Štuka upucao ga je i tu prestaje dio romana koji govori o Jeanu. U sljedećim poglavljima autorica Nevenka Nekić govori o tome kako je skupljala podatke i napisala knjigu te o dolasku Jean-Michelove majke u Hrvatsku. Nevenki Nekić također su neki članovi obitelji stradali u Vukovaru. U romanu stoga nalazimo i autobiografske elementi. Zapišite.** *(Zapisujem na ploču.)* **N: Na jednome mjestu u romanu Nevenka Nekić pripovijeda o svome dolasku u Vukovar. Tamo je neprestano sretala jednoga zagonetnog mladića. Poslije je, gledajući film o Siniši Glavaševiću, shvatila da je taj mladić bio Jean-Michel,**	metoda izlaganja metoda razgovora metoda razgovora metoda izlaganja metoda izlaganja	Učenici slušaju. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju. Učenici slušaju.	Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja. Učenici razmišljaju i zaključuju. Učenici zapažaju i razvijaju komunikacijske kompetencije. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja.

	prepoznala ga je. Sigurna sam da bi vam se svidio taj dio, kao i cijela knjiga. Od srca vam preporučam da je uzmete u ruke nekom prigodom. **Što mislite, zašto je važno pisati o takvim užasnim događajima?** U: Zato da bi se sačuvalo sjećanje na žrtve i na heroje i da bi im se iskazalo poštovanje i zahvalnost. **N: Točno. Također i zato da se takvi događaji ne bi ponovili. Užas i divljenje su osjećaji zbog kojih pamtimo određene događaje, a sjećanje je ovdje vrlo važno.** *(Zapisujem na ploču.)* **N: Jean-Michel je želio biti odgajatelj djece. Nikada to nije doživio, ali i danas nam može biti primjer. Njemu se želja ipak ispunila, jer odgaja sve nas. Što možemo naučiti od njega?** U1: Od Jean-Michela učimo koliko je važno boriti se za ono što smatramo ispravnim i dobrim i ne odustajati od toga. U2: U njemu vidimo primjer hrabrosti, predanosti, požrtvovanosti, nesebičnosti, sebedarja i ljubavi. U3: Uči nas koliko je važno pomagati onima kojima je potrebna pomoć. **N: Tako je! Da takvih hrabrih i plemenitih ljudi nije bilo, danas vjerojatno ne bi bilo Hrvatske, a možda**	metoda razgovora metoda izlaganja metoda izlaganja metoda razgovora metoda izlaganja	Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju. Učenici slušaju. Učenici sudjeluju u razgovoru. Učenici slušaju.	Učenici razmišljaju, zaključuju i razvijaju vještinu izražavanja vlastitoga mišljenja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja i usvajaju nova znanja. Učenici razvijaju vještinu aktivnoga slušanja. Učenici razmišljaju i razvijaju vještinu izražavanja vlastitoga mišljenja. Učenici razvijaju vještinu

	ni nekih od nas, zato im dugujemo poštovanje i zahvalnost. Danas se mnogi žale na stanje u državi i odlaze u inozemstvo, osobito mladi, no trebali bismo se sjetiti Vukovara u vrijeme Domovinskoga rata. Tada bismo shvatili koliko možemo biti zahvalni na svemu što imamo i koliko smo zapravo sretni i bogati. Sve to trebamo čuvati, a zato je važno upoznati i našu povijest. Knjige poput romana *Jean ili miris smrti* Nevenke Nekić pomažu nam u tome i obogaćuju nas. **Za kraj vas molim da ispunite anketu koju ću vam sada podijeliti.** *(Dijelim anketu. Učenici je zatim ispunjavaju.)* **N: Hvala vam na ispunjenoj anketi i na sudjelovanju! Nadam se da vam je bilo zanimljivo i da ste nešto novo saznali danas. Bili ste vrlo dobri! Doviđenja!**			aktivnoga slušanja i razmišljaju. Učenici razvijaju vještinu izražavanja vlastitih stavova, dojmova i mišljenja te argumentiranja svojih odgovora.
Anketa (~ 7 min)		metoda pisanja	Učenici ispunjavaju anketu.	

PLAN PLOČE

Nevenka Nekić: „Jean ili miris smrti“

- povijesni roman
- Domovinski rat
- Vukovar, rujan – studeni 1991.
- retrospekcije - lirski elementi
- opreke:

a)

Vesoul	Vukovar
idilična priroda (jezero, brežuljci, jablani), miran grad, obitelj	nekada sličan Jeanovu Vesoulu, sada „grad smrt i gareži“, razrušeni dvorac, platana, vrane, tutnjava oružja, suborci, neprijatelji

b) prošlost - sadašnjost

c) Jean, branitelji, žrtve - neprijatelji

- umetnuti povijesni dokumenti
- biblijski motivi
- autobiografski elementi
- sjećanje

IZVORI I LITERATURA

- Jurčević, Josip: *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata,* Dokumentacijsko informacijsko središte, Zagreb, 2017.
- Nekić, Nevenka: *Jean ili miris smrti*, Vlastita naklada, Zagreb, 2015.
- Ricoeur, Paul: *Preplitanje historije i fikcije*, u: *Quorum: časopis za književnost*, ur. Miroslav Mićanović, god. VI, br. 4 (31), Zagreb, 1990, str. 236-247.
- Rosandić, Dragutin. *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga. 1988.

- Slavić, Dean: *Peljar za tumače*, Profil, Zagreb, 2011.
- Slavić, Dean: *Razvoj Horvatićevih biblijskih simbola*, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientae, Zagreb, 2011, str. 314-334.
- Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996.

PRILOZI

Prilog 1. Slika Jean-Michela Nicoliera u podrumu vukovarske bolnice

Prilog 2. Videozapis, Jean-Michel Nicolier, TV kalendar

https://www.youtube.com/watch?v=mSioIfD0ArU

Prilog 3. Nastavni listići

Nevenka Nekić: Jean ili miris smrti

1.)

Kao da sam na nekom izletu s obitelji, na jezeru kraj moga Vesoula. Golema glava sunca zalazi za brežuljke, a ja sam bio dječak s udicom zagledan u plovak. Oko mene su letjeli krilati duhovi – vodeni modrikasti leptiri. Uvečer smo se vraćali kući kao s duga putovanja, u mirni grad, na večeru.

Jean, pojedi sve, na tanjuru ne ostavljaj ništa! Majka… žuti stolnjak i šareni tanjuri. U sjećanju kao da je uvijek ljeto. Kroz rebrenice padaju tanke pruge svjetla preko kuhinje ispunjene vedrim namještajem i posuđem. Oko mene obitelj, braća Paul i Pierre, nestalo vrijeme, udaljilo se tiho kao u Proustovu romanu, nepovratno. Nisam volio juhu od povrća posutu sirom ribancem. Ali majka je budno nadgledala. Kosu moraš ošišati, pada ti preko očiju… bila je to neprekidna bitka s brigama majke i mojim tvrdoglavim otporom. Pa mirisi koji se javljaju u sjećanju: kolač od jabuka, kolonjska voda u kupaonici, sapuni, svježa posteljina… jablanovi u proljeće obavijeni ljepljivim zelenim izdancima…

Pred prozorom stari bor pun češera i mirisa poslije kiše. Naša stara kuća koje više nema. Prodana. U njoj je mirisalo djetinjstvo.

I ovaj je grad imao druge mirise prije ovoga dijaloga sa Sotonom i zlomorom.

Slutio je Jean da Dunav izbliza miriše na bilje i ribu, na vrbe što rastu kraj obale, na stare čamce, mreže i vjetrove što stižu s istoka i nose kiše, na školjke i riječne galebove. Nekad je bilo ptica u krošnjama drveća – kosova, grlica. Sve je bilo nalik na njegovo jezero u Vesoulu. Ovdje su najveće krošnje onih platana koje rastu na ušću Vuke u Dunav. Jean je uspio vidjeti jednu od tih platana, a onu drugu na obali Dunava ispred razrušenoga dvorca, pamti kao ranjeno biće. Snimio je u hitrom prolazu njeno spaljeno i raskoljeno deblo.

Već odavno ne čuje glasove ptica, napustile su grad smrti i gareži, tko zna gdje legu svoje mlade. Pojavile su se vrane. Kad utihne tutnjava oružja, odjekuje njihov graktaj. (…)

Frenchi je lijep, nježnih kostiju lica, profinjena osmijeha, govore njegovi suborci. Ponekad se čude, kako je došao u ovo kraljevstvo mračnih sila što nadiru s istoka kao žuti mravi, kao termiti, nezaustavljivo, u tisućama. On koji nije vezan korijenima ni na kakav način za suludu krvavu hrvatsku kupku.

(…)

Je li i on sada samo zrnce prašine koju raznosi vjetar s istoka?

2.)

Jean-Michel Nicolier

Lyliane Fournier, Jean-Michelova majka

<u>Isječak iz francuskih novina</u>

„Preklinjao me da izvijestim humanitarne službe govoreći mi da je situacija u Vukovaru postala stravična.“ Lyliane Fournier teško prikriva svoje emocije.

Sjeća se tog kratkog telefonskog razgovora sa svojim sinom Jean-Michelom Nicolierom 6. listopada 1991. To su bile posljednje riječi koje su izmijenili majka i sin.

Poslije samo muk. Otputovao je boriti se iz ideala na strani Hrvata, naivnošću i entuzijazmom mladića od 25 godina, a nikada se više nije vratio u Vesoul.

3.)

Svi slušaju vapaje s radio-stanice i glas Siniše Glavaševića. Jean ne razumije što se govori, ali vidi da ljudi plaču, sklapaju ruke, glas ih ohrabruje, ali ipak naviješta nešto mračno, poručuje i zapomaže u isti mah, brani grad jedinim oružjem - glasom.

4.)

Jean: Znao sam da će biti teško, ali nisam mislio da će biti tako strašno, osobito za civile. Ja sam kao dragovoljac došao u Vukovar, to je moj izbor i u dobru i u zlu. I u dobru i u zlu.

Agnese: Zašto kao dragovoljac?

Jean: Jer mislim da im treba pomoći. Zbog toga sam izabrao njihovu stranu.

Agnese: Što za vas simbolizira Vukovar?

Jean: Klaonicu… klaonicu… klaonicu…

5.)

Najprije stoje oni neizgovorivih imena i pretresaju zarobljenike: traže neko oružje koje nitko nema, oduzimaju dokumente, novac, prsten ili kakvu drugu zlatnu sitnicu, kožne jakne, cipele. Usput tuku i psuju. Što govore, koje su to riječi, kakvi su to zmijski pogledi i pjena na sumanutim krvavim usnicama! Ipak je sve to već bilo: „Razdijeliše među se haljine moje, za odjeću moju baciše kocku.“ Davno, prije Raspeća, na brdu Lubanji.

Jean je omamljen već samim gledanjem užasa koji se tek sada posve otkriva: svatko je na izlazu pretučen, drvenim palicama, šipkama, kundacima, štakama, nogama.

Onda prepozna riječ Francuz i osjeti kako ga nakon udarca nogom u ranjeno koljeno diže za plavi bolnički ogrtač, diže ga i vuče za sobom van, kroz vrata. (…)

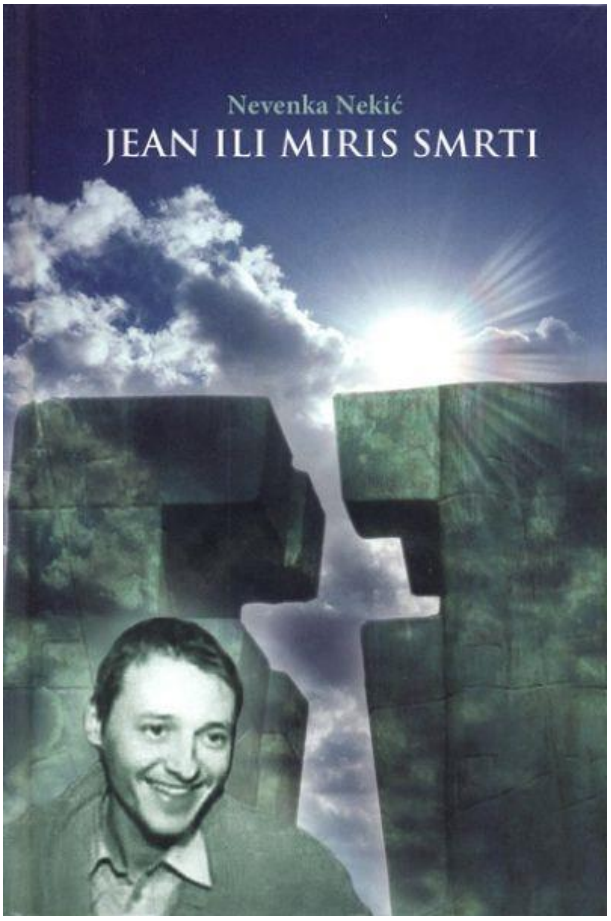
Kako nema štaku, Jean posrće i pada na blatnu cestu, a onda ga vodič udara po glavi i leđima, svaki put iznova digne i udarcima osnažuje njegovo puzanje na livadu nasuprot hangaru. (…)

Ne broji korake Jean, njegova jedina misao postaje želja da ga sustigne smrt od metka. Jer nož je strašan… vidio je on u hangaru. (…) Čudno je da ne osjeća hladnoću tla, iako je bos. Pa ni bolovi nisu tako jaki, kao da se tijelo umirilo, živci odumrli, mozak se usmjerio na jedno: Bože moj, Majko Božja, ona mila iz našega djetinjstva, majko moja rođena, samo ne nožem…

Na rubu jame čuje Jean grubi glas krvnika, viku, ne razumije ni riječ, ali nogom ga Štuka baca na koljena. Dolje, ne preduboko, ugleda nekoliko mrtvih i učini mu se da se netko miče. O, Bože, samo ne to!

Posljednji dodir hladnoga metala na potiljku već nije osjećao.

6.)

Ako nađeš grob na zaboravljenu rubu srijemskoga polja, nedaleko Dunava, naći ćeš ključ jednoga sna. Otključaj i uđi u nj. Samo pjesnik i junak mogu od oranice stvoriti domovinu.

Nevenka Nekić

7. 2. Anketa

Škola: _____

Razred: _____

Spol: a) muško b) žensko

1.) Jeste li prije ovoga sata čuli za Jean-Michela Nicoliera? DA NE

2.) Što vam se posebno svidjelo u ulomcima koje smo danas čitali?

_____

_____

_____

3.) O čemu biste voljeli doznati više?

_____

_____

_____

4.) Jeste li se uspjeli uživjeti u ulogu lika Jeana? Što ste pritom osjećali?

_____

_____

_____

5.) Biste li voljeli pročitati knjigu Nevenke Nekić *Jean ili miris smrti* o kojoj smo danas govorili? Što vas je na to potaknulo?

_____

_____

_____

6.) Biste li voljeli da knjiga *Jean ili miris smrti* uđe u izbor za lektiru? DA NE

7.) Držite li da je važno poznavati povijest Domovinskoga rata? Zašto?

_____

_____

_____

8.) Mislite li da hrvatski branitelji zaslužuju poštovanje, zahvalnost i divljenje?

DA NE

9.) Čini li vam se da danas dobivaju zasluženo poštovanje, zahvalnost i divljenje?

DA NE